

Miljenko STOJIC

NE DIRAJTE
BIJELOG LABUDA

Miljenko Stojić • **NE DIRAJTE BIJELOG LABUDA**

Nakladnici
FRAM-ZIRAL
NAKLADA K. Krešimir

Knjiga 170

Glavni urednik
Miljenko Stojić

Urednik
Krešimir Šego

Recenzenti
Ivan Bošković
Nevenka Nekić

Lektor i korektor
dr. Antun Lučić

© Miljenko Stojić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-32

STOJIC, Miljenko

Ne dirajte bijelog labuda / Miljenko Stojić -
Mostar : Fram-Ziral ; Zagreb : "K. Krešimir",
2005. - 148 str. ; 21 cm

Životopis: str. 145-146

ISBN 9958-37-038-7 (Fram-Ziral)
ISBN 935-6853-24-8 ("K. Krešimir")

COBISS.BH-ID 14332166

Miljenko Stojić

NE DIRAJTE BIJELOG LABUDA

NAKLADA
K. KREŠIMIR

Mostar - Zagreb, 2005.

Zlosilje

PET OČENAŠA

Fra Krešimir je znao dobro pjevati i svirati. U ono vrijeme, četrdesetih godina prošloga stoljeća, u Hercegovini je takvo što bilo rijetkost. Divili su mu se. Gledali su kako njegovi prsti lete po bijelim tipkama i čudili se kako ne pogriješi. Oni bi to davno učinili sa svojim žuljevitim rukama. Na sve upite fra Krešimir bi samo odmahivao rukom. Znao je dobro da bi mnogi među njima isto tako dobro pjevali i svirali samo da su nekada imali priliku učiti. No, takvu priliku im nitko nije pružao. Morali su se boriti za golo preživljavanje. Društvenim sustavima koji su dolazili, i prolazili, uvijek su bili trn u oku. A nikada ništa posebno nisu htjeli, osim živjeti kao ljudi, pripadnici svoga hrvatskoga naroda i svoje katoličke vjere.

Violina je pukla pred fra Krešimirovim očima kao zrela jabuka koju o tlo tresne oholi bogataš. Razletjela se na sve strane. Gledao je za njom pogledom očajnika. Ta koliko je samo puta njome svirao drugima, uljepšavao im dan i život. Nikome nije zla želio, samo radost. Sada je tu pred njim nemoćna i povrijeđena. Nešto ga je nepoznato preplavilo. Iako su mu ruke bile svezane, skočio je poput bijesne mačke koja brani svoje mačiće. Skočili su i oni. Bilo ih je puno više. Udarci su pljuštali sa svih strana. Tonuo je u mrak, duboki sloj mraka. Probudila ga je hladnoća pod bubrežima. Ležao je na hladnom betonu, a neka ljudska spodoba polijevala ga je hladnom vodom. Nigdje nije bilo prozora. Sve je bilo sivo, osim petokrake na čelu spodobe koju je gledao. Crvenila se kao vatra u paklu, kao krv. Opčinjeno ju je gledao. Dobio je zbog toga

udarac u trbuh. Namjesto plača, široko se osmjehnuo. Spodoba se začudi, nešto promrmlja u bradu i ostavi ga samog zalupivši vrata za sobom. Poslije ih je došlo još više, nisu ga dirali samo su ga gledali i nešto međusobno razgovarali. Njemu je bilo svejedno, okrenuo im je leđa.

Uskoro se u narodu pročulo da je fra Krešimir sišao s uma. Svjedočili su o tome sami njegovi tamničari i uz to psovali. Htjeli su ga pogubiti, osuditi drugima za primjer, a ovako je besmisleno da učine bilo što od toga. Uskoro su ga pustili kući. »Šta ćeš od budale«, govorkali su okolo. Narod ih je mrko gledao i šutio. Znali su to oni dobro i mrzili su taj narod. Kako već jedanput ne mogu shvatiti da je došlo novo doba, komunizam može sve, treba samo odbaciti Boga i pripadnost svome narodu, postati proleter i sve će se u čovjekovu životu promijeniti. Prokleti narod!

Protutnjale su teške poratne godine. Već su i komunisti počeli postajati svjesni svojih golemih zabluda. Nije ih bilo briga što su mnogi sve to u međuvremenu platili glavom, batinama, dugim godinama robije. Bilo im je svejedno. Sve su shvaćali samo kao put prema »svijetloj budućnosti«. Fra Krešimir je ostajao isti. Ponekada bi zapjevao, zasvirao, odavao dojam da je poput onoga fra Krešimira iz toplih narodnih priča. No, bio je to samo časoviti dojam i ništa više. On je išao svojim stazama izvan ovoga našega svakodnevnoga života. Bio je dobroćudan prema drugima. Jedino bi se uznemirio kada bi na nekom vidio crvenu boju ili bi mu netko poklonio nešto crvena. Tada se nije mogao svladati. Dvojio je jesu li to ona bivša luda vremena ili ova današnja, nešto mirnija. Slike su ga preplavljivale i on se borio protiv njih. Svi oni koji bi se pokušali našaliti s ovom njegovom slabošću, ubrzo

bi se pokajali. Bilo im ga je žao, neopaženo bi ih uvukao u svoje stradanje. Nastavili bi ga voljeti i pomagati koliko su znali.

Toga dana jutro je bilo burovito, ta kako bi bilo drugačije u veljači u Hercegovini. Ljudi su išli ogrnuti u ono što su imali. Bilo ih je i bolje obučenih. Već se odlazilo na rad u Njemačku i druge Zapadne zemlje, tako da se uspjele nešto i zaraditi. Fra Krešimira je privukla pozornica u školskom dvorištu iza samostana. Ne zna kada je tamo postavljena. Vjerojatno jučer dok je ležao bolestan u krevetu. Sjeća se da je čuo neke udarce, slične onima o drvena vrata svoje zatvorske ćelije. I svaki put bi se stresao i sklupčao poput psa kojega tuku i koji zato cvili. Zanimalo ga je zašto je ona tamo. Primakao se bliže prozoru i protnuo kao da ga je nenadano kroz zatvoreni prozor pogodio mlaz studeni. Pozornica je bila iskićena komunističkim znakovima, natpisi su trabunjali kao i obično. Nemirno je šetao sobom. Što to danas kane učiniti? Prostor ispred pozornice polako se počeo puniti. Sve sama školska djeca i njihovi nastavnici. Bilo je i nekoliko milicajaca, mrkih poput današnjega dana. Fra Krešimir im nije znao ime, nikada ga nisu zanimali. Djeca su pričala, dok se neki glas s pozornice nije zaderao da ušute. Govorio je u loš razglas i bilo je potrebno dobro naperiti uši da ga se čuje. Fra Krešimir je drhtao, uzeo je svoj topli plašt, ogrnuo se njime i pratio tijek događaja. Govornik je brbljao, djeca se okretala na sve strane, drhtala i unatoč svemu pričala. »A sada ćemo ovim drugovima i drugaricama, njima dvanaestoro, podijeliti knjižice kao vidljivi znak ulaska u našu Partiju. To će...« Fra Krešimir ništa više nije čuo. »Ne«, kriknuo je i izletio van. Okupljeni su iznenađeno gledali prema njemu. Ne osvrćući se ni na koga žurio je prema pozornici. Nastao je tajac. Fra Krešimir je doletio

do nje i kleknuo. Raširio je ruke, uzdigao ih prema nebu i viknuo koliko ga je grlo nosilo: »Sada ćemo reći Pet Očenaša kao zadovoljštinu Bogu zbog ovoga ovdje bogohuljenja, zbog ove crne mise.« I počeo je moliti. Nitko ga nije zaustavljao, nitko ga nije gonio. Bura je nosila njegov plašt, igrala se vlasima kose na pročelavoj mu glavi, šibala ga nemilosrdno po tijelu. Govornik se snašao i nastavio priredbu, ali izmijenjenim glasom. Djeca u gledalištu postala su mirna, ništa više nisu dobacivala. U zraku se osjećalo da posao brzo treba zgotoviti. Izabrani su primili svoje knjižice, ostali se uputili onamo odakle su došli. Fra Krešimir je molio. Bura je puhala i otrgnula veliku petokraku s platna iza govornikovih leđa. Ostala je ležati na sredini pozornice.

KOZE BARBA JERE

Sjedio je barba Jere u naslonjaču u svom ugodnom argentinskom domu. Razmišljao je o prijatelju koji samo što nije došao. Nisu se vidjeli dugi niz godina, bolje rečeno desetljeća. Bio je nešto mlađi od njega, pa ipak su se lijepo družili u djetinjstvu. A onda je došao II. svjetski rat, nesretno poraće i putovi su im se razišli. Jere se otisnuo u svijet, a prijatelj Dominko ostao je kući. Nije bilo lako ni jednom ni drugom. Trebalo je pobijediti u životu. Ponekad bi uspjeli nešto saznati jedan o drugome, budući da je Jere slovio kao »narodni neprijatelj«. Obojica su se čuvala krivog koraka. A onda je ponovno došao rat, Domovinski, i obojica su bila slobodna. Jere više nije bio »narodni neprijatelj«, a Dominko se više nije morao čuvati da ne saznadnu da ima doticaja s njim. I tako, Dominko danas stiže u Jerin dom. Morat će i on tamo otići pod svoje stare dane, samo da malo popuste zdravstvene poteškoće koje su ga stegle u posljednje vrijeme. Za sada će mu Dominko biti dostojna zamjena za dragu domovinu.

Taksist je dolazeći s uzletišta uredno zaustavljao vozilo pred ulaznim vratima. Jere ga je odmah spazio i polako se podigao iz svoga naslonjača. Mora izići pred svoga Dominka. Žena Kate pomagala mu je u tomu. Zajedno su pobjegli, zajedno su proživljavali bremenite dane u tuđini. Jere joj je na tome bio zahvalan i duboko ju je volio.

Susreli su se točno na samom pragu. Čvrsti, dugi muški zagrljaj i zrcaljenje suze u oku. Bio je to most koji je premostio puste godine. Ušli su u prostranu dnevnu sobu. Dominko se ogledavao i kimao glavom.

»Drago mi je da si ovako lipo uspija«, bila je jedna od prvih riječi koju je Dominko izustio. Htio je time započeti davno prekinuti razgovor. Znao je to i prije, ali drugačije je kada gledaš nekoga licem u lice i govoriš mu takve stvari.

»Moralo se«, kratko je odvratio Jere.

I razgovor je nastavio teći. Pričali su o djetinjstvu, o mladenačkim godinama, snalaženju do sada. Drago im je bilo što su im i djeca nastavila dobrim putovima. Najviše se ponose sinovima koji su bez krzmanja sudjelovali u Domovinskom ratu. Čak su dogurali do visokih vojnih dužnosti. Dominko je i sam, sukladno svojim godinama, skromno sudjelovao u tom ratu, a Jere je novčano pomagao. Zaključivali su da se i za njih može reći da su bili borci, ma što borci, dragovoljci.

Kate je nenametljivo častila društvo. Vatra u kaminu veselo je pucketala i noć se polako približavala.

Dominko je iznenada počeo zuriti u sliku koze obješenu iznad samog kamina.

»Nije ti valjda netko crta onu tvoju Garu? Slič i njoj. A odakle bi je on, uostalom, poznava? Moga sam ti ja uslikati neku ljepšu. Imam ih sada pun tor, nije kao nekada, jedva jednu jedinu.«

Jere se od srca nasmijao. Bilo mu je samo čudno da to Dominko nije upamtio. Pa kako bi i upamtio, kada je bio u zatvoru i kada se sve odigralo kako se odigralo, prisjetio se.

»Vidiš, ta mi je koza, moja Gara, spasila život.«

»Spasila ti je život?! Kako to?!«

»Malo poslije nego što su tebe zatvorili, jednoga dana došli su po mene. Samo, mene su tili ubit. Po njihovom, bija san im puno opasniji. Znaš da san prije rata bija križar. Nisu mi to nikako mogli oprostiti. Uzalud što zbog zdravstvenih razloga nisam pristupija ni jednoj vojsci. Oćutjeli su da se i dalje držim križarskih načela i to im je bilo dovoljno. Vodija ih je onaj Branko, seoska ispičutura i danguba. Nije ni on dugo bija ni u kakvoj vojsci, tek na samom kraju rata pridružija se partizanima. Unapridili su ga u seoskog odbornika, odnosno poglavara sela. Mnogo je zla napravija ljudima. Reći ćeš mi poslin što je bilo s njim. On je, dakle, doša po mene s još dvojicom. Sreća da ih je primitila susida Mare. Odmah me upozorila. Ipak, nije se imalo kud pobić. Primitili bi me. Jednostavno sam uzeja kronicu, sklonija se iza podzide i počejja molit. Prošli su tuda, ali me nisu opazili. Čuja sam ih kako psuju i traže me. Odjedanput sam začuo pucanj. Nisan zna što se događa. Koga su ubili? Nitko nije plakao. Čudno! Nakon nekog vremena Mare je došla po mene. Vidila je di sam se sakrija. Rekla mi je da mogu slobodno izić, otišli su. Tko sritniji od mene. Pita sam je za onaj pucanj. Objasnila mi je da su ubili Garu kad već mene nisu pronašli. Zahvalija sam Bogu što me je spasija, ali bilo mi je žao i Gare. Ne samo zbog toga što više moja obitelj nije imala mlika u onoj posvemašnjoj neimaštini. Stradala je ni kriva ni dužna.«

»Imaš zaista pravo što si je pokuša ovikovičit u ovoj slici. Zaslužila je. Kada dođeš u domovinu, dat ću ti da probereš najlipšu kozu iz stada. Neka te to positi na stare dane.«

Jere je gledao nekamo kroz prozor. Činilo se izočno.

»Nije ovo jedina koza koja mi je spasila život. Ima toga još.«

Dominko je zurio u njega. Nije ništa govorio. Čekao je da Jere nastavi.

»Bez mlika se nije moglo živit. Odlučili smo ponovno kupiti kozu. Skupili smo sav novac što smo imali, posudili nešto od bliže rodbine i prijatelja i ja sam pošao dovesti taj »spas« u našu kuću. Što ću, odredili su baš mene. Dobro sam podranija toga jutra. Htio sam se, naime, vratiti prije prvog sumraka. Nikada tada nisi znao što on nosi. Ponovno sam imao sreće. Branko i njegovi nisu me zatekli kod kuće. Sada su samo bisnili i okolo razbijali. Nisu imali što odniti, niti što ubiti. Mare ih je opet prva primitila i dojavila mojima. Bog neka joj dadne vječni pokoj.«

»Što ćeš, bila su takva vrimena«, oglasio se Dominko nakon kraće šutnje. »Mene su tada zatvorili, mučili, ali ništa im nije bilo od koristi. Na kraju su me pustili i pripritali mi da slučajno ne napravim neki krivi korak. Ubit će me k'o psa. Misliš da im nisam virova?«

»Da, da, znam da si virova, kao što sam i ja virova da njihov treći dolazak ne će biti uzaludan. Potrudit će se da ga bolje pripreme. A onda je gotovo sa mnom. Zbog toga sam već sutrašnje noći jedrio put granice. Na put sam ponija samo mali, mali zavežljaj i ništa više. Sada, kako vidiš, nisam siromašan.«

»Hvala Bogu!« nadodao je kratko Dominko.

Čuli su večernja zvona. Njihov glas poput valova ulazio je u kuću, blago i smirujuće. Baš kao naručen za ovaj čas.

»Nego, mogli bismo mi izmoliti jednu krunicu. Još nisam zaboravija križarska načela: žrtva, molitva, apostolat. Da moje koze, koje su se obje zvale Gara, imaju dušu,

pomolili bismo se i za njih. Prisjetimo se naših pokojnika. Zaslužili su.«

Dalekom tuđom domovinom razlijegala se hrvatska molitva. Noć se spustila poput zavjese. No, ova je noć bila blaga.

KRAĐA

Govorili su tih dana zajedno djeci u školama svoje stihove. Kada su ih pozvali, spremno su se odayzvali. S djecom, ako i ne želimo, moramo govoriti o dobrim stvarima. U protivnom, isključe nas i predaju se svome svijetu.

»Znaš li ti da me jedanput krađa spasila«, reče Matko Jeronimu.

»Ma, daj, ne vjerujem ti, nisi ti za to«, odgovori mu Jeronim.

»Misliš?! Sjećaš li se Mihajla, onoga milicajca s velikom glavom?«

»Sjećam.«

»E, on me ispitivao. Upravo su bili skršili studentsku pobunu.«

»Tada si i mogao krasti. Bio si mlađi, pa su ti svakakve budalaštine padale na pamet«, podbode ga Jeronim.

»Samo se ti zafrkavaj, ali mene je moja domišljatost spasila mnogih dana, što dana, godina iza brave. Poslušaj kako je bilo.«

I Matko nastavi pričati svoju priču uvjeren da će zanimati Jeronima.

Šezdesetih godina prošloga stoljeća fra Dominik Mandić opisao je povijest BiH. Bilo je to otkriće za sve. Iako su granice bile čvrsto zatvorene, vijest je prodrla u domovinu. Svaki hrvatski intelektualac koji je mislio državotvor-

no i držao do sebe nastojao je doći u posjed tih knjiga. Pritom je znao kakvoj se opasnosti izlaže. Ako ga uhvate, ne gine mu teška robija. No, Mandić je govorio na tako nov način, da ga se nije smjelo propustiti čuti. Čak su i protivnici hrvatske državotvornosti proučavali njegove knjige nastojeći mu se suprotstaviti.

Do svojih primjeraka Matko je došao uz posredničku pomoć. Susjed Ilija, koji se opismenio pohađavši školu vrlo kratko, volio je čitati budući da je prirodno bio nadaren. Rat mu je iznakazio obitelj, a nakon njega bili su novoj vlasti na zubu zbog svoje uloge u njemu. Nije mu zbog toga išlo za rukom osloboditi se siromaštva i ići u školu barem da stekne tzv. osnovno obrazovanje. U Njemačkoj je saznao za Mandićeve knjige, kupio ih i odmah po dolasku u zavičaj na godišnji odmor rekao Matku da mu ih može donijeti. Matko je pristao. Ako nešto pođe po zlu, nadao se da će im i jednome i drugome u pomoć priteći Matkov brat koji je bio u partizanima. Matko je uvijek držao da ga nisu uspjeli otuđiti, ta on je uvijek ostao hrvatski partizan.

Dok je čitao donesene knjige bio je kao u nekom zanosu. Pred očima su mu se otvarali novi svjetovi, nova saznanja. Bože, koja je strahovita nepravda nanesena hrvatskom narodu i koja mu se strahovita nepravda neprestano nanosi!? Kako se ne nađe nitko u svijetu da nam pomogne?! Vjerojatno taj svijet o svemu ništa ne zna. Da Amerika, Engleska, demokratske zemlje znaju što se sada zbiva hrvatskom narodu u Jugoslaviji, zacijelo bi mu pritekli u pomoć. Trebat će o tomu govoriti, objašnjavati, ne dopustiti sebi i svome narodu trunuti u ovu satrapiju.

Zaposlio se u ustanovi gdje su tobože izučavali povijest radničkog pokreta, zapravo nastojali što dublje razviti jugoslavensku zamisao. Znao je to, ali negdje se morao

zaposliti, pravdao se. Uostalom, malo će im koristiti. Vrijeme za rad uglavnom je koristio za stjecanje novih spoznaja. Nastojao je proniknuti u srž suvremenih zbivanja, dokučiti gdje su i tko je sve prignječio njegov narod. Služio se pritom i Mandićevim knjigama. No, držao ih je pomno zaključane u radnom stolu. Listajući neku od njih jednoga dana, morao je posve kratko izići iz ureda. Zaboravio ju je na stolu. Kada se vratio, nje više tamo nije bilo. Zastao je kao ukopan. Osjećaj nemoći proleti mu glavom. Ništa nije opsovao. Rekao je samo u sebi: »Neka bude, Bože, onako kako ti hoćeš.« Kada je pri povratku kući začuo iza sebe sirenu policijskog vozila, zastao je. Čemu bježati!? Odlučio je prihvatiti nadolazeće događaje. Vozilo je projurilo kraj njega, a on je još dugo za njim zurio.

Sudjelovao je, naravno, u »hrvatskom proljeću«. Hrabrio je, savjetovao, pomagao, poduzimao. Osjećao je da je kucnuo čas za koji se dugo spremao. Hrvatski narod može pjevati svoje pjesme, mahati svojim zastavama, govoriti svojim jezikom. Pridoći će, valjda, i drugo, ali i ovo može poslužiti za početak. Prijatelji su ga upozoravali da im nitko ne će pomoći. Nixonovo spominjanje Hrvatske samo je promidžbena stvar i ništa više. Demokratske zemlje su odlučile drugačije, nisu spremne zbog jednog ugnjetenog naroda dovoditi u pitanje svoje probitke. Boljelo ga je to. I sam je znao u dubini srca da bi istina mogla biti upravo takva. Ipak, ako ništa drugo, htio je barem malo uživati u ovom prelijepom snu, pa što bude. I on uistinu nije dugo trajao. Vojska je počela zveckati oružjem za koje je i on odvajao od svoje plaće, naravno ne dragovoljno. Milicajci su postali puno grublji nego prije, razmahali su se do kraja. Pendreci su bubali po mladim hrvatskim leđima, »marice«, prepune kao stočni vagoni, odvodile ljude, oni

manje sretni ostajali su bez glava. Predstava je završena. Zastor je ponovno pao. Počela je potraga za glumcima.

Po Matka su došli jednoga kišnoga dana. Njih trojica, u kožnim ogrtačima. Nije se nimalo opirao. Činilo mu se da i njima tako odgovara. Izgledali su mu nekako umorni i izočni duhom. Dovedi su ga u »stanicu« i predali ga dežurnom. Izgubili su se psujući i otpuhujući. Ubacili su ga u samicu. Bila je na nekoliko mjesta zamrljana krvlju. Znao je što to znači. Pripremao se. Nastojao je ostati miran, upravljati, koliko se može, događajima. Skrušeno se obratio Bogu. Znao je da će mu pomoći, ali put može biti trnovit. Tresak vrata prenuo ga je iz razmišljanja. Povelili su ga pred istražitelja.

U stavu mirno stajao je pred njim, smežuranim sredovječnim istražiteljem. Gledali su se svatko udubljen u svoje misli. Netko ga gurnu prema stolici. Uperiše jaku svjetiljku. Počinje, proletjelo je Matku glavom.

»Odakle ti ona knjiga«, započe istražitelj.

»Koja?«, izleti spontano Matku. Nije se nadao ovakvom početku.

Istražitelj je šutio. Matko je htio još nešto nadodati, ali mu je proletjela glavom misao da je bolje šutjeti. Žele ga vjerojatno poljuljati, slomiti.

Ne zna koliko je trajala šutnja dok istražitelj ponovno nije progovorio. Zna samo da su ga oči boljele.

»Baviš se historijom, a? Znamo mi takve! Ali ti je naopak ta tvoja istorija. Ruši državu«. Pritom je istražitelj gadno opsovao. Matko još ništa nije shvaćao. Nastojao je povezati konce, ali nije uspijevao.

»Pop da ti prosvećuje pamet! Koja si ti budala! Takve kao tebe samo treba upucati.«

Bio je uvjeren da zna o čemu se radi. Zacijelo je u pitanju ona Mandićeva knjiga koja mu je nestala. Odakle samo njima?!

»Slušaj. Priznaj i idemo kući. Dosta mi vas je za danas.«

»Što da priznam?«

»Je li ona knjiga tvoja?«

»Koja knjiga?«

Istražitelj je tresnuo šakom o stol. Pomoćnici su priskočili i Matka čvrsto stiskli.

»Pustite ga«, rekao je istražitelj resko.

»Neki Mandić, znaš li sada?«

Nije znao što istražitelj zna.

»Knjige se tiskaju u velikom broju, može ih svatko posjedovati«, nastojao je kupiti vrijeme.

»De, ne budali. Ismet kaže da je to tvoja knjiga. Odakle ti?«

Čim je čuo riječ Ismet, odmah je sve znao. Vjerojatno mu je on uzeo knjigu onoga dana. Volio je povijest kao i on, kopao na raznim stranama. Nikada se nije usudio pitati što će mu to. Međutim, uz njega takva, nekako se i sam osjećao zaštićenijim. Sada su vjerojatno tu knjigu pronašli među njegovim stvarima. Nije čuo da su i kod njega zalazili, ali su se događaji smjenjivali takvom brzinom da je sve bilo teško pratiti. A možda im ju je u strahu i sam dao? Svašta može biti.

»Ukrao sam je.«

»Ukrao?! Od koga.«

»Od brata.«

»Od brata!? Čime ti se taj tvoj brat bavi?«

»Ničim posebnim. Bio je u partizanima, otišao u mirovinu, pa sada čita knjige.«

»Partizan u penziji da čita te tvoje knjige«, ponavljao je istražitelj blažim glasom.

»Nisu moje, njegove su.«

»Mrš!«, odsiječe istražitelj.

Netko ga pljusnu po licu. Šutio je.

»Dobro, proverit ćemo to.«

Odveli su ga natrag u ćeliju. Dobio je i neko jelo. U međuvremenu je vidio da je pala noć. Nije znao koliko je sati. Odlučio je gladovati, barem noćas.

Ujutro su ga začudo pustili. Nije se tome nadao. Očito su sada imali prječega posla, a onda će kasnije opet nastaviti s njim.

Bojao se da brat nešto ne izlane prije nego mu sve objasni. Znao je da će provjeravati, a on nije nikuda mogao. Ostala mu je samo molitva. Vjerovao je da će se izvući.

Zvali su ga još nekoliko puta. Pritom su ga uz ostalo uvijek ispitivali što će njegovom bratu takve knjige. On se pravio nevješt, slijegao ramenima, pokušavao oprežno nadodati koju riječ da mu bolje povjeruju. Na kraju su ga se okanuli. No, znao je da se ne smije vraćati na staro radno mjesto. Ravnatelj mu je ovo vrijeme vodio kao bolovanje, bio je zaista dobar čovjek, ali drugi nisu bili takvi. Odlučio je naći novi posao, krenuti ponovno u nepoznato.

»Vidiš da se krađa isplati«, zafrkavao je Matko.

Jeronim se samo neodređeno smješkao. A i što bi mogao reći!? Sve zna, a čini mu se to tako davnim. Odgonio je od sebe crne misli. Nije valjda da će ponovno vratiti ta vremena?! Ipak je lakše u kolonijalizmu! Riješit ćemo se i njega.

Djeca su se rastrčala dvorištem, a književnici ulazili u vozila na svom putu prema još jednoj školi.

DOBAR DAN, GOSPODINE DOMOLJUBE

Let prema Parizu bio je ugodan. Odmaralo ga je to, kao i mnogo drugoga ovih dana. Vraćao se iz Lourdesa, pun dojmova i odluka. Priskrbio je, naime, sebi nekoliko dana molitve i razmišljanja. Nije mu se više dalo provoditi život kao na tekućoj vrpci. Negdje mora biti prekid. Kamo ide rekao je samo ženi. Drugima ništa nije govorio, čak ni djeci. Samo ga je jednoga dana nestalo, i, evo, sada leti prema Parizu.

»Dobar dan, gospodine Domoljube«, prenu ga glas dok je sa stvarima žurio prema izlazu uzletišta »Charles de Gaulle«.

Pored sebe vidio je jedno od onih nasmiješenih, drskih, bezobraznih lica, kakva ga već dugo prate.

»Nemojte se čuditi što nas vidite«, nastavljalo je ono dalje, »brinemo se da Vam se ne bi nešto loše dogodilo. Mi smo Vaš anđeo čuvar«, zaključilo je to bezlično lice farizejski.

»Ja vas nisam zvao i vi meni ne trebate. O svojoj zaštitenosti znam se i sam brinuti. Hvala vam na trudu.«

Htio je produžiti prema izlazu.

»Vidi, vidi, kako smo nezahvalni. Tko bi to rekao od Vas.« Zasiktao je prijeteći: »Vidite li onu tamo prostoriju preko puta. Idemo mirno prema njoj. Malo ćemo popričati, pogledati što nam to lijepoga nosite iz dalekoga svijeta.«

Znao je da je uzaludno bilo kakvo opiranje. Uostalom, zašto bi se i opirao? Oni njemu uzimaju vrijeme, a on će njima živce. Kad već hoće, malo će ih zafrkavati.

Naravno da mu nisu ništa pronašli. Sve su pažljivo pretresli. Došavši do vode iz Lourdesa, pitali su ga što je to? Odgovorio im je točno i kratko, držao je da i sami znaju.

»Voda«, mrmljao je jedan od njih. »A što ako je to nešto drugo, zapaljivo, eksplozivno, otrovno, onakvo kakvo mi tražimo?«

Odlučio je uzvratiti im.

»Znači, i tako se može djelovati?! Biste li me poučili malo o svemu, nisam dobro potkovan na tom području?!«

Ovaj su ga put pogledali s otvorenom mržnjom u očima. Šutjeli su. Zrak je bio nabijen osjećajima.

U međuvremenu je vraćena i bočica s vodom. Nevidljivi stručnjak je rekao da je to uistinu voda i ništa više. Tutnuli su mu je u ruku.

»Kupi«, hladno su zapovjedili.

»Do viđenja«, pozdravio je na kraju.

Nisu mu uzvratili. Prezirali su njegovu nevinost. On je njima bio kriv i gotovo. Nasmiješen, pronašao je izlaz.

U djetinjstvu je bio miran i dobar dečko. Nikada se učiteljica u školi nije tužila na njegovo ponašanje. Podrazumijeva se, ni vjeroučitelj. Više-manje i srednja je škola tako prošla. Poteškoće su počele u vojsci. Bila je to njihova, ne i njegova vojska. Smetalo ga je ono uporno, bezobzirno ispiranje mozga. Čuvao se koliko je mogao

da im ne stane na žulj, da šuti i čeka kraj, ali nije uvijek išlo. Znao je zaglaviti i u zatvor. Ipak, uvijek se uspijevaao nekako izvući. Sudrugovi su ga cijenili i pomagali mu na različite načine. Da ne bi i dalje izazivao sudbinu, jednoga je dana pobjegao preko granice. Nije išlo lako, ali je uspio. Došao je nekako i do krivotvorene putovnice. Štedeći od crkavice što ju je dobivao za učinjene sitne poslove i zaimljući od dobrih duša, kupio je kartu i ukrcao se na brod za Obećanu zemlju. Tamo je sloboda, svi su jednaki, nitko nikoga ne progoni, bubnjalo mu je u glavi dok je promatrao valove unatoč kojima su plovili dalje. Bude li sve to tako, ne će biti teško pomoći svojoj domovini. Ona trenutno grca pod teškom čizmom. Zbunjivalo ga je što je znao da je i Obećana zemlja kriva za takvu kob njegove domovine. Možda je to bila pogriješka, znalo mu je proletjeti mozgom.

Budući da je bio bistar, brzo je saznao kako stoje stvari s tom Obećanom zemljom. Ipak ga to nije pokolebalo da sa skupinom istomišljenika osnuje društvo »Obrana«. Svim silama trudit će se pomoći svojoj domovini, bez obzira na poteškoće. Njezinu sreću stavljaju ispred svoje. Sunarodnjaci su im se divili, ponosili se njima i pomalo im zavidjeli. Vlast je, naprotiv, bila neumoljiva. Za nju su oni bili opasni buntovnici kojima treba stati u kraj. Posebno je to pitanje bilo osjetljivo zbog toga što se protive njihovom velikom prijatelju Zgubidanu. S njim imaju velike namjere i nipošto ne će dopustiti da im ova šačica pomuti posao. Stali su ih uporno i prijeteci pratiti. Oni su to prihvatili na znanje i prilagodili se novonastalim okolnostima. Počela je igra mačke i miša.

»Htjeli ste..., učinili ste..., opasni ste zbog...«, nabraja je tužitelj bez kraja i konca. Sudac je mimo svih pravila

potvrđno klimao glavom. Time je još više potvrđivao ono što su svi znali od početka: postupak je namješten. Njihov prijatelj Zgubidan je umro i bojali su se za njegovu državu, koju su, ustvari, zajedno sklepali. Da bi zapriječili početak raspada, odlučili su najprije uhititi one koji su im izgledali najopasniji. Ne budu li se drugi dozvali pameti, nastavit će se s uhićenjima. Po njega su došli u rano jutro. Izveli su to onako kao što vidimo u njihovim filmovima. Svojom drekom probudili su i susjedstvo. Izgleda da im je bilo stalo da ga oni vide u lisičinama. Zamijetio je strah u njihovim očima, trebalo je samo još malo pa da počnu pljeskati. Bilo mu je žao što su ih uspjeli uvjeriti u njegovu krivnju. Nije zamjerao, i on bi vjerovao svojoj policiji.

»Zbog svega navedenoga osuđujete se na četrdeset jednu godinu dana zatvora.«

Primio je tu rečenicu mirno, kao da je upućena nekome drugome, nekome za koga je uvjeren da ju je zaslužio. Imao je čak snage i za šalu.

»Razumijem ovih četrdeset godina, ali gdje nađoše onu jednu«, dobacio je odvjetniku. On ga je samo zaprepašteno pogledao. Znao je da brani nevina čovjeka i ništa nije shvaćao.

Prolazile su godine. Njegovi ga prijatelji nisu zaboravljali. Imao je koga nazvati, na koga misliti u dugim noćima. Često im je znao dobaciti »Kako vam je na slobodi«, i pritom se dugo, dugo smijao. Nedaće ga nisu uspjele pokolebati. Čak se u zatvoru upisao u dopisnu školu i stekao visoku stručnu spremu. Neki su ga zatvorenici zbog toga još više cijenili. Prepoznavali su u njemu osobu, ličnost, postojanost. Htjeli su se s njim družiti, što je zatvorsko osoblje gledalo preko oka.

Najprivrženiji mu je bio Domorodac. Iako su neprestano trubili da nemaju političkih zatvorenika, njega su zatvorili zbog toga što je tvrdoglavo ustrajavao u tome da su kao kolonizatori došli ovamo, istrijebili njegov narod i posvojili njegovu zemlju. Opominjali su ga više puta, ali nije išlo. On je stjecao sve više pristalica. Odlučili su s tim prekinuti. I sada je tu, prijateljuje s čovjekom sličnim sebi. Dopalo mu se kako pažljivo sluša njegove priče o narodu iz kojega potječe. U zahvalu ga je naučio razgovarati s pticama. Nije mu išlo baš dobro kao njemu, ali bio je dobar učenik.

Ptice su slijetale na Domoljubov prozor. Uvijek ih se sjećao s nekom posebnom ljubavlju. Samo, da je poput njih jednoga dana odletjeti! Već se i Zgubidanova država raspala, konačno je došla njegova. Obećana ju je zemlja priznala. Koje onda potrebe da i dalje ovdje čami?!

»Dobar dan«, dreknuo mu je netko kraj uha.

Bio je to onaj čuvar koji ga uporno proganja. Nije mu ništa skrivio, ali izgleda jest njegov narod. Briga njega što povijest potpuno drugačije kaže. On je imao vlast i trebalo je biti po njegovu.

Pogledao ga je onako uparađena, s oružjem u rukama. Namignuo mu je, na što se trznuo kao oparen.

»Samo da još zna dodati „Gospodine Domoljube“, bio bi pravi izdanak svoga „slavnoga naroda“«, mislio je u sebi dok je hladna zatvorska brava škljocnula iza njegova prolaska.

MASTERMIND

Sjedio je sam za stolom. Danas mu je to itekako odgovaralo, iako je obično volio društvo. »Ta jednom se živi«, počesto je znao reći. Pred njim je stajala načeta boca crnoga vina. Gledao je u nju, gledao je u napola ispijenu čašu. Neki crnci svirali su blues, njemu tako drag. Pomagao mu je ploviti mislima, nestajati iz stvarnosti, što je podjednako i često volio.

Bila je subota, kao i mnoštvo subota do tada. Vraćao se umoran s posla. Čitav je tjedan teško radio, nije mu to bilo ništa neobično. Znao je zašto radi. Ovdje ima obitelj, ženu i tri sina, tamo u Hrvatskoj roditelje, braću i sestre. Kada sinovi budu veći, radit će i oni, bit će mu lakše, ali je sada ovako. Mora se strpjeti do tada. Jest da radi na građevinama, a i gdje bi radio drugdje sa svojih osam razreda osnovne škole. Više nije mogao, niti imao kada završiti. Iako je još bio mlad i nije odmah morao ići u jugoslavensku vojsku, odlučio je nikada ne doživjeti to iskustvo. Prozreo je da neki iz sela kane bježati preko granice, uspio im se priključiti i našao se u slovenskim šumama. Nije bilo lako, ali su uspjeli od prve. Prelaskom na Zapad potucao se tamo i ovamo, dok se konačno nije našao u Americi. Izgledala mu je velika, bogata i privlačna. Uživao je prvih dana – što ju je više upoznavao, to joj je bio sve dalje. »Što ti je život!« Ali nije imao kud.

Odlučio je u obližnjoj trgovini kupiti dvije boce dobrog crnog vina iz Hrvatske. Onaj natpis Jugoslavija nije ga zanimao, vino je za njega bilo samo hrvatsko, s juga. Prodavačica je hladno izgovorila poveliki novčani iznos.

Platio je bez razmišljanja, u rukama je imao komad domovine i cijena nije bitna. Stavio je boce u torbu, izišao na ulicu i duboko udahnuo. Odmor je bio pred njim.

Približavao se svome stanu. Ništa naročito, stan kao stan. Kada još malo ostari, kada još malo zaradi i kada komunizam padne, kupit će kuću negdje na Jadranu. More i sunce izvući će mu svu hladnoću iz kostiju, šetat će obalom i bacati kamenčiće u more. Ništa mu, istina, ne će moći vratiti proteklo vrijeme, ali... Čudnom mu se činila tišina u koju je ulazio. Baš će pitati kod kuće što se to događa u četvrti. Buka je odjedanput nahrupila sa svih strana. Redarstvene sirene su zavijale, vozila ga okružila, hladne cijevi oružja uperene u njega, kao zubi bijesnoga psa Šarke iz djetinjstva, tako je kasnije pričao. Još i ne shvaćajući je li sve samo san ili java, bio je bačen o zid pokraj kojega je toliko puta prošao. Noge raširene, ruke podignute i ugojeni čelavac koji ga je pregledavao. Mate se brinuo što je s torbom, ne zna kamo je i kako nestala u ovoj stisci. Čelavac mu je nešto brbljao kroz mesnate usne, nije ga dobro razumio. Valjda mu je govorio o njegovim pravima, vidio je to na filmovima. Iznenada ga bezobzirno ščepaše za raširene ruke, natakošje na njih lisice i uguraše ga u vozilo. Dobro je udario glavom o rub vrata dok je ulazio u njega, no koga to briga. Sirene su nastavile zavijati, zlokobno i nestvarno.

Dugo su ga ispitivali. Nije znao što im reći, pa da ih je i razumio. Na svome lošem engleskom pokušao im je objasniti da je nevin. Oni su urlali i ponajčešće ponavljali »master mind« i »bomb«. »O čemu li samo pričaju, Bože moj, što oće?«, mislio je dok su se događaji redali s pritiscima. Tko zna kojega dana doveli su mu Hrvata, svećenika. Mate je bio presretan. Sada će se konačno sve razri-

ješiti. Svećenik mu je razjasnio za što ga optužuju. Na njega i još dvojicu jugoslavensko veleposlanstvo je potvorilo da kuju urotu, da žele srušiti Jugoslaviju, bave se terorizmom. Nije da Mate ne bi želio da se Jugoslavija sruši, ali se uvijek držao svoga posla, a riječ terorizam uvijek mu je zvučala tuđom za pokušaj oslobođenja domovine. »A tebe su optužili da si glavni u svemu tomu«, rekao mu je svećenik. »Bi li se to na engleskom moglo reći „manjster majnd“, upitao je Mate. »Da, mastermind«, dobio je potvrđan odgovor. »Eh, da sam ja takva pamet, ne bih živio ovako kako živim«, gorko je zaključio. »Još su te optužili da si u torbi nosio bombu koju si htio postaviti pod veleposlanstvo«. »Kakvu bombu, čovječe Božji, nosio sam dvije boce vina, onoga našega, domaćega«, uvjeravao je svećenika kao da je on onaj tko ga optužuje.

Suđenje je bilo mučno. U prvim redovima u sudnici neke mrke brkate glave, puno novinara, stražara. Molio je tužitelje da donesu torbu koju su mu uzeli prilikom uhidbe. Potvrdili su da je bilo tako, ali sada je nema i ne može poslužiti kao nikakav dokaz. »Kako nema«, poviknuo je Mate, na što su ga oštro ukorili i zaprijetili mu izbacivanjem iz sudnice ako se bude nedolično ponašao. Odvjetnik se dosjetio da su slike s uhićenja izišle u svim važnijim novinama. Bio je to tada nacionalni događaj, rasrinkane su velike ribe! Na mnogim slikama bila je i torba kao krunski dokaz nečasnoga posla kojim se uhićeni bavio. »Zar ova torba na slikama uistinu ne izgleda kao obična torba s bocama vina«, pitao je odvjetnik, »crnoga vina«, zajedljivo je dometnuo. Sudac je slijegao ramenima i vrtio svoju priču. »Sadržaj torbe se i sada može provjeriti«, nije se dao odvjetnik, »postoji način za to, stručnjaci za putovanja u svemir time su se služili«. Podrugljivo mu je ostavljeno nekoliko dana da donese taj dokaz. Uspio je.

Mate se ponadao da je sada sve gotovo, slobodan je. »Ali ovaj je ovdje čovjek nasilan, hoće ubiti«, mljeo je tužitelj. Mate se čudom čudio. On da hoće ubiti! »U jednoj igri karata, jednome od ovdje optuženih, rekao je da će ga ubiti, ako i dalje bude šlampavo igrao.« Mate se prisjetio da je to jedna od njegovih čestih uzrečica, ali nikada na drugoga gotovo da ni glas nije podigao, a kamo li da bi ga ubio. Izišlo je na vidjelo da su ih mjesecima pratili, njega, Filipa i Petra. Istina je da su se često družili, ali što tu ima lošega kada se družiš s dobrim ljudima. Optužili su ih da su opasna teroristička skupina. Često su pričali o politici i kako Jugoslaviju treba srušiti. Dokazali su to i snimljeni telefonski razgovori. Bilo je sve to tako, no nema tu krivnje, ništa nisu učinili, oni su samo priželjkivali. Sudac i porota bili su neumoljivi. Mate je kao »mastermind« dobio deset godine robije, Filip i Petar po sedam. I dobro su prošli. Moglo je biti i gore.

Časno je odslužio svoju kaznu, ako se to tako može reći. »Ne pitaj kako je bilo«, odgovarao bi na upite. Radovao se povratku. Nastavit će tamo gdje je stao. Bit će posla. Lutao je od jednoga poslodavca do drugoga. Ako bi ga i zaposlili, uskoro bi saznali da je to onaj iz novina. I van na ulicu. Budući da je bio prisiljen ne birati, netko bi mu i dao kakav posao. Grizao je svojski. Nadao se da će mu to i zaborav otvoriti neka vrata.

Ispijao je posljednju čašu jeftinoga vina. Nije imao novaca za nešto skuplje. »Ja sam, kakono, veliki um, ovako veliki«, širio je ruke i mrmljao sebi u bradu. Konobar je došao i tiho ga, ali hladno zamolio, da plati i napusti prostoriju. Nasmiješio mu se i ostavio mu napojnicu mnogo veću od iznosa računa. Mahnuo mu je kroz čista staklena vrata. Konobar je, ništa ne shvaćajući, zurio za njim.

DOBAR MOMAK

Radio je u mjesnim dnevnim novinama. Plaća nije bila Bog zna čemu, ali je i to u današnjim prilika-
ma u nesretnoj BiH dobro. Uostalom, što je mogao učiniti? Otići iz ove države koju razvlače na sve strane ili ostati u njoj i boriti se, biti svoj na svome? Bez krzmanja je odgovorio sebi na ta pitanja.

Prenulo ga je telefonsko zvono.

»Da, izvolite«, izgovorio je poslovno u slušalicu. Nije se volio predstavljati. Počesto pogriješe, pa mu reknu štogod nepristojno. Radije da oni koji zovu kažu tko su i što žele.

»Možemo li razgovarati s Goranom?«

»Recite tko ga treba.«

»Zovemo iz međunarodne zajednice.«

»Ja sam Goran. Samo recite što trebate.«

»Htjeli bismo navratiti do Vas.«

»U svezi s čim«.

»Pa, tako, malo bismo popričali.«

Bilo mu je čudno.

»Možda želite razgovarati s glavnim urednikom? On će Vam sve bolje objasniti od mene.«

»Ne, ne, mi tražimo upravo Vas. Možemo li doći?«

Popustio je.

»Može. Dodajte.«

»Može li sutra u 9.00?«

»Može.«

Kopkalo ga je sve ovo čitav dan. Oni žele s njim razgovarati! Ali zašto? Neka krivnja zacijelo ne može biti. Da jest, ne bi bili ovako ljubazni i ne bi mirno radio svoj posao. Barem bi imao neku kaznenu prijavu. »Ma, dobro, možda samo rade svoj posao i žele neke obavijesti. Vidjet ćemo što im mogu reći«, zaključio je na kraju.

Međunarodni službenik i prevoditeljica došli su u zakazano vrijeme. Srdačno su se s njim pozdravili. Sjeli su u prostoriju za goste. Odlučio je biti kratak s njima i reći glavnom uredniku o obavljenom razgovoru. Zbog čega bi on svoj posao tek tako lako stavljao na kocku? A ovi mu zacijelo ništa ne će ponuditi ako izgubi posao; oni samo uzimaju, iako govore da to nije tako. Izbjegavao je previše govoriti o njihovim postupcima u svojim člancima. Radije je govorio o tomu kako treba biti čvrst i hrabro na svojim plećima podnijeti ova vremena.

Od samog početka razgovora kušao je dokučiti što smjeraju. Da će biti dobar borac, pokazao im je time što je i on progovorio engleski. Činilo se da međunarodni službenik razumije poneku hrvatsku riječ. Primijetio je to dok se kratko obratio njegovoj prevoditeljici. Naravno, to njegovo znanje bilo je nedostatno da povede bilo kakav smislen razgovor. Ipak, njega to nije smetalo donositi sudove i zaključke. Pričao je o svom viđenju stanja u BiH. Tek nakon duljeg vremena upitao je Gorana prvi put za njegovo mišljenje o nekim političkim pitanjima. Goran je kušao biti pozoran i ne previše oštar. Prihvatio je službenikovu igru. Bit će i on uljudan i uglađen, ali će govoriti svoje.

»Što mislite o reformi školstva«, odjedanput ga je upitao međunarodni službenik.

Goranu je sinulo da bi to moglo biti to.

»Vidite«, započeo je Goran svoj odgovor. Nastavio je smireno i rekao mu ono što je već često puta do sada govorio. Nema ništa protiv bilo koje opravdane reforme, ali ona mora voditi boljem.

Međunarodni službenik nije vidio kamo Goran smjera. Samo je nastavio da ova reforma vodi boljitku svih naroda. Vidjet će da je to tako kada se sve završi.

»Nego, biste li nam htjeli pomoći«, upitao ga je opet iznenada međunarodni službenik.

Goran je ostao začuđen. Nije valjda bio previše mlak, pa nije razumio da ne dijeli njegovo mišljenje.

»Iz razgovora s drugim međunarodnim službenicima čuli smo da ste dobar, razborit, uglađen momak.«

Goranu se počelo mračiti pred očima. Skupljaju, dakle, obavijesti o drugima u sasvim određenu svrhu.

»Kao takav mogli biste nam pomoći. Okupljamo krug ljudi iz sva tri naroda. Htjeli bismo uspostaviti tijelo koje bi bilo sposobno tumačiti ljudima poteze međunarodne zajednice u školstvu, kulturi i tome slično.«

Pogledao je upitno u Gorana. Njemu su misli letjele.

»Moći ćete otići i na dopunsko školovanje, sve će biti plaćeno«, utvrđivao je međunarodni službenik ponudu.

Goran ga nije htio pitati hoće li i rad u tom namjeravanom tijelu biti plaćen. Nije ni htio istraživati visinu najvećeg iznosa koji je međunarodni službenik spreman

ponuditi. Jednostavno mu je bilo svega dosta. Odlučio je prekinuti igru. Nema on vremena za ovakve stvari.

»Žao mi je, ali ne mogu sudjelovati u tom budućem tijelu«, počeo svoj odgovor na ponudu.

Oči međunarodnog službenika dobiše drugačiji sjaj. Znao je Goran da će kušati uvjeriti ga. I međunarodni službenik bi htio napredovati, a Goran mu je zacijelo jedna od stuba.

Nije Goran još dugo govorio. Međunarodni službenik mu se uspio ubaciti u riječ i stao ga uvjeravati u opravdanost ponude. Nije išlo. Goran je postajao sve izravniji.

»A biste li nam mogli nekoga preporučiti«, zaustavio je međunarodni službenik nadmetanje.

»Ne bih nikoga. Teško će vam netko prihvatiti takvo nešto. Naš narod razmišlja drugačije.«

Rastali su se hladno od njega. Nigdje više one srdačnosti s početka. Goranu je bilo svejedno. Pokupio je prazne šalice kave, obrisao stol i stolice stavio na svoje mjesto. Glavnom uredniku o svemu će pričati kasnije. Sada će otići u grad. Baš mu se hoće udahnuti svježega zraka, našega zraka.

Sat je na tornju samosvjesno otkucavao vrijeme.

Daleki su puti

VALOVI ŽIVOTA

Mirisalo je već na jutro. Grad se polako budio. Da je negdje na selu, čuo bi pijetle, ovako čuje tramvaje koji su sve bučniji i bučniji. Mirna je drijemala, a Lejla je još bila budna. Ustala se i pošla u kuhinju skuhati još jednu kavu. Bože, tko zna koja im je to ove noći! Mirko je stenjao pod težinom njihovih uspomena. Poslom je došao u Trst, poslušao oca da ih posjeti u njihovu stanu i, neuobičajeno za njega, prepustio se djelovanju nečije priče. Od samog početka osjećao je neku posebnost. I bilo je posebno. Otac mu je već prije nešto ispričao, ali ni blizu ovako žestoko. Safet je nekada stanovalao u njihovu susjedstvu. Potjecao je iz ugledne obitelji koja vuče korijene iz nekadašnjeg hrvatskog plemstva. Sasvim dovoljno da bi ga se spominjalo.

»A što da Safet nije pobjegao, odnosno došao ovamo«, kopkalo je Mirka po glavi? »Ništa«, odgovarao je samom sebi, »mnogo bi toga danas izgledalo drugačije. Bio je dovoljan samo jedan pokret ruke, samo jedan.«

Gledao je kroz prozor u magličasto jutro, a slike su se redale kao u nekom zbrkanom filmu.

Safet se bavio slikarstvom. Počeo je vrlo rano. Bog ga je obdario i nije to htio profučkati. Više-manje brzo je postao i poznat. Pričali su o njemu kao o velikoj nadi. Bio je to jedan od razloga zašto se nije ženio u dobi kada su se svi drugi ženili. Kada je to učinio, govorili su da je mogao naći neku drugu curu, prikladniju sebi. On se nije obazirao na govorkanja. Volio je Lejlu i njemu je to bilo dosta. Voljela je i ona njega. Nije joj bilo teško zbog njegovih

izbivanja, njegova dugotrajnog stajanja pred platnom. Vjerovala je u oboje. Osjećala je da između njih struji naročita povezanost. A onda je počeo rat. Kasnije su ga prozvali drugim svjetskim. Safet nije išao u vojsku, ali je podržavao mladu hrvatsku državu. Doprinosio je koliko je mogao na svome mjestu.

»Ne će ovo dobro završiti«, rekao je Safet jednoga dana svojoj Lejli. Ona je šutjela. I sama je već neko vrijeme mislila tako. Nije podnosila bahatost, odvođenje u mrklu noć. Postojali su, istina, zakoni koji su trebali stvoriti red. No, raznorazni su ih kršili iz ovoga ili onoga razloga. Kasnije su ti zakoni pod pritiskom saveznika mlade države pooštreni u nekim svojim pogledima. I to je bilo ono što ju je tjeralo misliti da ne će sve dobro završiti.

Slom je svima, ipak, došao prebrzo. Vojska i narod povlačili su se prema Zapadu. Safet i Lejla nisu htjeli bježati. Držali su da ništa loše nisu učinili i da im se ne bi trebalo dogoditi nikakvo zlo. Bilo je potrebno samo nekoliko dana da ih u dubokoj noći probudi divljačko udaranje na vrata. Safeta su odveli, a usput su pogledali kuću i rekli da će se ponovno ubrzo vratiti. Istoga dana Lejla ga je poslala tražiti. Odmah je shvatila da će biti bolje da što manje zapitkuje, a što više osluškuje i zapaža. Nakon nekog vremena otkrila je gdje bi mogao biti. U šumi Pri dragi uzdizao se sabirni logor. Sklepan na brzinu, čuvari odrpani i divlji. Svugdje okolo mirisalo je na smrt. Nije mogla pojmiti da će njezin Safet tu skončati svoj život. U međuvremenu je ostala bez kuće. Jedan od one trojice koji su ga odveli jednostavno je došao i rekao joj da je kuća od sada njegova. Znala je da se za protivljenje gubi glava. Dopustio joj je samo uzeti nešto osobnih stvari, kao i trima njezinim kćerkama. Kada im je htio uzeti jednu od

lutaka, najmlađa ju je kćer otrgla iz njegovih ruku. Djelovao je zbunjeno i ništa nije poduzeo. Lejla se sa svojom djecom skrasila kod jedne dobre prijateljice. Ni ona sama nije imala Bog zna što. Primila ju je otvorena srca dok se ne uspije nekako snaći.

Jednoga dana Safeta više nije bilo u logoru. Nešto se moralo dogoditi, samo što? Znala je već puno o jezivim pričama o noćnim događajima. Ljudi su nestajali i nitko nije smio više pitati za njih. Svatko je znao da to znači da su ubijeni. Bez suda i bez milosti. Lejla je vjerovala da je njezin Safet ipak živ. Ne mogu tek tako lako ubiti slikara, k tomu poznatoga.

Kasnije joj je Safet ispriповjedio što se dogodilo. Strazhar je iznenada došao do njega i odveo ga u sobu upravitelja logora. Tamo su bili još neki ljudi. Osjećao je da bi sve ovo moglo značiti njegov spas. Druge su izvodili po noći u skupinama, rijetko same, i nikada se više nisu vraćali. Po njihovu odlasku čuo se samo štektaj strojnica. A sada je dan i ovo je, izgleda, drugačije, barem njemu. Možda nešto hoće provjeriti. Samo, provjeravali su i druge koji su svejedno otišli u noć. Kožnato odjeveni ljudi piljili su u njega.

»Znaš li zašto te nismo već ubili«, upitao ga je jedan od njih?

Safet je šutio.

»Zbog toga što nam trebaš«, odgovarao je on samome sebi. »A trebalo te je ubiti. Neprijateljima si slikao, bio njihova slava. Dotle smo se mi po šumama krvavo borili. No, metak te ne će. Oslobodit ćemo te, a ti ćeš onda pod našom pratnjom preći u Trst, blizu granice. Ima još puno neprijatelja i svima im treba stati u kraj. Pomoći ćeš nam

u tomu. Da bi ti rad bio bez sjene, proglasit ćemo da si nam utekao i da si naš neprijatelj. Jesi li razumeo?»

Safet je sve shvatio. Mozak je radio ludom brzinom. Pristao je na suradnju i nastavio razmišljati kako se iz svega izvući.

Došli su po njega jedne noći. Izveli su ga samog uz psovke i batine. Znao je da sve treba izgledati uvjerljivo. Trpio je koliko je mogao. Brzo je bio u Trstu. Kasnije je saznao da su ubili petoricu zbog njegova navodnog bijega. Zaplakao je nad njihovom sudbinom i odlučio se Bogu moliti za njihovu dušu. Bilo je to sve što je mogao učiniti. Ni imena im nije znao.

Mirko se prisjećao i drugih priča. Tko zna, možda je netko iz njih bio sa Safetom u logoru? Tko zna?! Na kraju, sve su one iste – mučne i krvave.

A Safet je imao sreće. Odmah po dolasku upoznao je mladu pristalu konobaricu. Pobjegla je iz obližnje Slovenije. Izgledala je bistra, ne i pokvarena. Safetu je upravo bistrina trebala. Morao se nekome izjadati, na nekoga nasloniti umornu slikarsku glavu. Lejli je prvom prilikom odlučio poručiti da ga ne čeka. Neka se brine kako podići kćerke. On odavde ne će ni pod koju cijenu. Dovoljno je dobro upoznao način njihova postupanja. Ostao je pri ovome i onda kada su ga iznenada oni pohodili. Sada su bili dotjerani, onako zapadnjački. Smijali su mu se kada im je rekao da su ga iznenadili. Što je on mislio?! Da ga tek tako lako ostave na životu i u miru ovdje na trulom Zapadu!? Bio je odlučniji nego ikad u životu. Mirno im je rekao da više ne pristaje na njihove uvjete. Prijeteći su dodali da to ne može tako ići. Jedan se mašio za samokres. Drugi ga je zaustavio. Bilo je previše javno. Sjedili

su, naime, u kavani gdje je radila ona Slovenka. Gledali su ga puni mržnje.

»Još ćemo se mi javiti«, dodali su na kraju.

Ostao je šuteći. Razmišljao je što učiniti. Vjerovao je u njihove prijetnje. Mirni je rekao da mu pomogne u prevođenju na talijanskom redarstvu. Znao je da ona to zna bolje od njega, živjela je tu u susjedstvu. Odlučio ih je otkucati, pa što bude. Uglavnom, ponovno je uspio. Imao je tijekom godina još neprilika s njima, ali se ipak sve sretno završilo. Oženio se Mirnom, dobio s njom još dvoje djece. Lejlu nije zaboravljao. No, jedno drugome više nisu mogli.

Život je prolazio. Safet je stario. Slikao je i dalje. Slike su mu imale dobar uspjeh. Bile su, ipak, nekako sjetne. Nije se mogao otrgnuti od svega kroz što je prošao. Da mu se ponovno vratiti u svoj grad! S Lejlom nije imao doticaja. Samo bi se raspitivao za nju i za djecu kad god je mogao kod prolaznika. Bilo ih je vrlo malo. Čuvao se. Nije mu trebalo objašnjavati da ubijaju ovakve kao što je on. Zbog toga, dušu u se.

Djeca s obje strane granice rasla su i uranjala u život. Safet i njegova Mirna ostajali su na istom mjestu. Odlasci liječniku bili su sve češći i duži. Tamo, s onu stranu, već su se i prilike promijenile. Jednoga dana predložio je Mirni da Lejlu pozovu da im dođe pomagati u kući. Bolje da nju plaćaju, nego nekoga drugoga. Odmah je pristala. Shvatila je da joj je to velika pomoć. Život se poigrao sa svima njima, bez obzira što nisu krivi.

Lejla se brzo snašla u novom okruženju. Nije žalila ni za čim. S Mirnom je postala prijateljica. Zašto ne, mislila je, ta ni za što nisu krive jedna drugoj. Pred sam početak

Domovinskog rata Safet je umro. Njih dvije ostale su same. Slušale su što se to tamo događa i pomagale, ako su ikako mogle. Poslat će tako nešto i po Mirku. Drago im je da je došao. Završit će i ovo, kao što je i ono. Treba ostati uspravan. Ne prodaje se duša ni za što.

»Koliko samo gradiva za snimiti dobar film«, razmišljao je Mirko. Kušat će na to nagovoriti Miju, on to zna. No, prije treba pričekati da rat završi. Valjda će izvući živu glavu i valjda opet ne će biti vremena kao prije. Valjda! Uzdahnuo je duboko. Nisu mu se sviđale vijesti zadnjih dana. Naši se dobro drže. Ovi Zapadnjaci nešto mute. Čak su im zabranili naoružati se. Sada govore o ne-kakvom sudu. Kome će suditi? Ne će valjda opet nama?!

»Koliko da stavim šećera«?, čuo je Lejlin glas.

»Što više, to bolje«, rekao je trpkio i odmah zažalio. Nije Lejla kriva, nije.

NE PLAČI, BABY, NE PLAČI

Vlak je jurio. Krajolik je prelazio sad u ravnicu, sad je dodirivao šumu, sad se vukao uz neku rijeku, sad... Martin to nije previše primjećivao. Zabavio se nekim svojim mislima. Jedino mu je nedostajalo ono klaparanje vlaka kao nekada. Gotovo ništa se više ne čuje, tek tu i tamo nešto klapne. A njegov život sličí baš onome nekadašnjem vlaku. Ide naprijed, ali se stalno nešto događa. Tek u zadnje vrijeme kao da mu je pošlo nabolje. Zajedno s Tomislavom uspio se zaposliti kod nekog Židova. Nije previše čeprkao po njihovoj prošlosti. Promatrao je samo kako rade. Njemu je ubrzo povisio plaću, a Tomislavu je ostala ista. Obojica su znala zbog čega je to tako. Na Tomislavu se primjećivalo da pije. Nije da je bio nepopravljivi pijanac, nego jednostavno nije mogao izdržati težinu života. Engleska ga nikada nije privlačila, a morao je zarađivati za sebe i obitelj. Usput se, kao i Martin, zamjerio jugoslavenskim vlastima i to mu je suzilo izbor. Mogao je birati samo ovu ili onu zemlju u inozemstvu i ništa više. Uz to se mogao nadati da se državi u kojoj je rođen nije previše zamjerio i da ne će poslati plaćenog ubojicu na njega.

Vlak je stao na jednoj od rijetkih postaja. Martinu koji je izočno zurio kroz prozor mladež koja je prolazila naceri se i počne upirati na njega. Kiselo se nasmiješio. Bilo mu je svejedno. Kad bi samo bili u njegovoj koži, kad bi znali kamo ide! I Tomislav i on osjećali su da to moraju učiniti. Vlasnik pogona u kojemu su radili, stari Židov, umro je i bit će pokopan na jednom od svojih imanja. S njegovim

sinom, budućim vlasnikom, nisu bili u najboljim odnosima. Prtljao je jednom nešto o Hrvatima, ustašama i tome slično. Zaključili su da je najbolje držati se što dalje od njega. No, život je drugačiji od onoga kako bismo mi to htjeli. Sada će morati više dolaziti u doticaj s njim, osim ako on upravljanje pogonima ne prepusti malo više svojim podređenima. Možda još otkrije, ako već ne zna, da je Martin iz političkih razloga bio u zatvoru, a možda mu i dosadi Tomislavovo druženje s bocom? Tko to zna!? Sigurno je samo da stari Židov odlazi s onu stranu života.

»Čuj, ajmo mi jednu popit«, začu Martin Tomislava. »Što si se tako zadubio u misli! Nije ništa propalo. Život ide dalje, sa starim ili bez njega. Ja ti kažem da ni onaj mladi ne će biti loš. Prepozna sam ja to.«

Martin ništa nije odgovorio. Samo je ustao i pošao prema dijelu vlaka gdje se moglo piti. Čuo je Tomislava kako žuri za njim. Šutke su popili prvo piće.

»Znaš li ti da me umalo nisu osudili na dugogodišnju kaznu zatvora zbog onih gluposti. Nije da ja ne mislim da Jugoslaviju treba srušiti, ali ništa nisam učinija. Oni su sudili moje misli, ne mene, znaš li ti to?«

Tomislav se čudio Martinu. Što to on njemu sada sve ovo priča. Ta došli su popiti koje piće, a ne pričati o prošlosti. Svima im je nje već preko glave. No, nije htio biti grub. Martin mu je puno valjao i to je poštivao. Neka samo priča. Zaustavit će se dok ne stignu do imanja starog Židova.

I nakon što su napustili vlak Martin je bio izočan duhom. Tomislav ga je čuo kako mrmori nešto kao »Ne plači, baby, ne plači«. Možda su to riječi iz neke pjesme, zaključio je, iako nikada nije čuo takvu pjesmu. Očito se u

njemu nešto prelomilo. Nije do sada bio ovako osjećajan. Koracao je uz njega prepuštajući se svome umoru i alkoholnim parama u svome tijelu.

Nisu nikada bili na židovskom sprovodu i nisu ništa razumjeli. Razumjeli su samo kada je sprovod došao svome kraju. Grobari su se ustrčali oko pokojnikova lijesa. Oni su stajali malo po strani oslonjeni jedan na drugoga. Eto, i to je obavljeno. Odlazi još jedan kakav takav oslonac.

»Slušaj«, reče Martin, »stari Židov je istina bio dobar, ali što smo mu mi i što je on nama. Ajmo mi jednu dignut.« Tomislavu nije trebalo dvaput govoriti. Ganga je zaorila židovskim posjedom. Pjevali su je iz srca ne obazirući se ni na koga. Govorila je o težini života u tuđini. Parala je srce. Nazočni na sprovodu nisu ih prekidali. Kada su završili, pokop je doveden do kraja. Razišli su se u miru, kako doliči ozbiljnim sprovodima.

Martin i Tomislav vozili su se natrag. Ponedjeljak je blizu, trebat će ponovno na posao. Nastojat će se odmoriti u subotu i nedjelju. Ma, kakav posao u ponedjeljak!? Zar nisu sve uprskali? Tko je to vidio pjevati nekome na sprovodu, i to gangu. Ne gine im otpust. Otići će u ponedjeljak podići neke stvarčice koje imaju u pogonu i nakon toga mogu sve zaboraviti. Ako im mladi Židov isplati ovo što su zaradili od zadnje plaće, bit će dobro. No, ne će ustrajavati na tome. Napravili su već veliku nevolju, zbog čega tražiti drugu.

»Ne plači, baby, ne plači«, ponovno je mrmorio Martin. Tomislav to nije mogao podnositi. Ustao se i otišao po piće obojici. Zapjevali su, pa što!? Bit će valjda opet negdje posla, i pića. Martin je doneseno piće bez suvišnih

pitanja "stresao" u sebe. Tomislav je vidio da je s njim danas stvarno drugačije. I sam se još više opustio. »Danas ćemo piti«, zaključio je. Počeo je i on mrmoriti Martinovu pjesmu, počeo se derati. Došlo je osoblje smirivati ga. Bio je još toliko svjestan da ih mora poslušati.

U ponedjeljak su se maglovito sjećali kako su došli do svojih stanova. No, kao da je to sada važno. Naizgled su mirno došli u pogon. Dočekao ih je Poljak, predradnik. Znači, mladi Židov je njega poslao obaviti posao. Bolje tako. Poljak nije loš, dovršit će to brzo.

»Novi vlasnik mi je rekao da vam kažem da vam je plaća od danas povišena. Čestitam. Mogli biste častiti.«, govorio je Poljak u lica koja ništa nisu shvaćala.

»Kako povišena plaća? Zbog čega«, govorili su Poljaku koji sad njih nije shvaćao.

»Kako zbog čega? Zar niste na sprovodu žalili za pokojnikom, pjevali onu svoju tužnu pjesmu? Novi vlasnik je rekao da nije znao da tako volite pokojnika. A vaša pogrebna pjesma mu je zanimljiva. Nikada prije nije čuo da se tako žali za pokojnikom.«

»Ne plači, baby, ne plači«, zamrmorio je Martin.

»Što?«, pitao je Poljak.

RJEŠENJE

»Slušaj, Ivane«, uvjeravao ga je, »ovo će zacijelo uspit. Jest da treba dati velik novac odma na početku i na povišenje, ali uspit se more samo ako se nešto stavi na kocku. Ja nisam nešto trenutno pri novcu, pa ipak ću pokušati.«

»Ti Andrija to pričaš ko da su ti oni sami rekli da će tako biti. Ko ti je uopće o tome priča?«

»Priča mi je Šćepo, to ti je onaj negdi doli od Opuzena. On i još neki njegovi dobili su dovoljan broj postotaka. Triba samo slidit upute i ne pričati previše okolo.«

»Kako si ti o svemu tomu saznao?«

»Nešto sam prije pomaga Šćepi, pa mi je kaza. No, ako ne ćeš, ne moraš. Osjeća sam da ti ovo moram reći, budući da smo u prijateljskim odnosima.«

»Dobro. Poznajemo se, virujem ti i idemo zajedno. Reći ću još jednome, možda dvojici. Gubija sam novac i na luđe stvari. Za razliku od toga, od ovoga bi, ipak, moglo biti neke koristi.«

Andrija i Ivan bili su dugogodišnji radnici na privremenom radu u Zapadnoj Europi. Potucali su se tom Europom tamo i ovamo, dok se nisu nekako skrasili u Belgiji. Oženili su se, naravno Hrvaticama, stekli djecu koja će uskoro imati i svoju djecu. Njima je sve ovo privremeno, djeci izgleda nije. I to je ono što ih muči, što ih izjeda. Nisu se poznavali u početku. Zbližili su se za vrijeme nedjeljnih sv. misa. Svatko je dolazio iz svoga grada i svatko je bio spreman ostati neko vrijeme iza sv. mise

u predasima razgovora. Predstavljalo je to domovinu, predstavljalo im je to sve. Andrija je bio nešto stariji od Ivana. Tuđina mu je zaista dojadila. Nije to krio, čekao je povratak nazad. Mogao je naravno tako postupiti kada je htio, samo u tom slučaju mirovina bi mu bila mala. Znao je da se tamo u BiH ne će uspjeti zaposliti, ne može se to učiniti ni u Hrvatskoj. Mnogi su bez posla, pa da ga još dadnu njemu koji se vraća s bogatog Zapada! Taman! Razmišljao je da ako izdrži još dvije godine, uspije dobiti barem 40 postotaka invalidnine, moći će otići u prijevremenu mirovinu. Njezin će iznos biti dovoljan da u miru dočeka svoje stare dane u domovini. Dugo je razmišljao kako to učiniti, dok mu se nije pružila prilika. Da, dat će tih 1.500 EUR-a, makar od svega ne bilo ništa.

Bilo je hladno zimsko jutro. Andrija, Ivan i Marijan čekali su ispod nekog mostića na svoj red kod liječnika s onu stranu ceste. Tamo nisu mogli čekati, bili bi sumnjivi i sve bi propalo. Liječnik počinje raditi u 7.30. Rečeno im je da dođu što ranije, tako da mogu odmah biti primljeni. Kada u 8.00 počne redovno radno vrijeme, to više ne će biti moguće. Naravno da su poslušali! Bili su tamo već u 4.30. Ništa za to što su morali ustati vrlo rano. Ta nije im prvi put. Samo da uspije! Uskoro im se pridružio još jedan sličan njima. Ništa nije rekao kada je dolazio. Samo je sjeo na neki zidić i ostao šuteći. Nije ni Turčin, ni negdje iz Afrike, možda je neki Poljak, zaključivali su. Ipak, nije ih on sada zanimao. Važnije je bilo dočekati tog liječnika. Ne poznaju ga, niti on poznaje njih. Dapače, sve ovo ne će uspjeti ako se budu upoznawali. Ne znaju zapravo niko-ga iz lanca. Neki naš, s kojim ih je upoznao Šćepo, rekao im je samo da novac mogu poslati tako i tako, ako žele. Liječnik je izgleda podrijetlom iz Zadra, dođe ponekada ovamo liječiti i to je sve što su uspjeli saznati o njemu.

Andriji je i to bilo dovoljno. Samo neka je naš, taman ga i prevario. Pričali su o svemu tomu, nastojeći da im što prije prođe vrijeme. Kada je zaista zastudilo, Marijan je odnekud izvukao bocu s rakijom. Potegnuli su, iako nisu znali smiju li. Ta idu na liječnički pregled, ma kakav on bio.

Ivan je pogledavao prema pridošlici. Na svom radničkom francuskom upita ga bi li i on želio gutljaj.

»Zašto, bre, ne«, odgovorio je ovaj na srpskom.

»Čovječe, zbog čega šutiš? Moga si ostat bez ičega«, reče mu Andrija.

»Ma, znate, vidim da ste Hrvati, a naši i vaši se tamo biju, pa šta ja znam.«

»Ne biju se vaši i naši, nego vaši napadaju naše«, ispravi ga Andrija. »Ipak, bez obzira na sve, ljudi smo. Izgleda da smo ovdje na istom poslu, bez obzira odakle dolazili. Potegni gutljaj!«

Pridošlica klimnu glavom. Izgledalo je da je studen manja. Možda je tome doprinijelo svanjivanje, možda rakija, možda i ljudska riječ. Tko zna?!

Pregled je išao brzo. Liječnik je nešto mrmljao, a sestra zapisivala. Najviše su ga zanimali prijašnji nalazi, prijašnje bolesti. A nije da ih nije bilo. Pokupi ih se dosta gradeći Belgiju, njezine ceste i tvornice. »Pričekajte, rješenje će stići«, govorio im je na kraju. Hrvatski, znači da su priče o njegovu podrijetlu istinite. I još samo to rješenje! Ma stići će i ono!

Dugo ništa nije stizalo. A onda odjedanput nakon mišnog slavlja, Ivan upita: »Je li i tebi došlo?«

»Što?«, odgovori Andrija. »Nije valjda rješenje?«

»Pa, naravno! Zar ga ti nisi dobija?«

»Nisam. Na koliko ti je stiglo?«

»Na četrdeset postotaka«, odgovori nekako svečano Ivan. »Taman koliko triba. Možda ostanem još koju godinu. S ovim postotkom mirovina će mi biti puno veća. A i što ću kod kuće. Čitav sam život u tuđini. Ovako, bit ću bogatiji kada se vratim, nikoga ne ću tribat.«

Andrija mu nije ništa odgovorio. A i što bi odgovorio? Pozna on već sve te priče. Ta i sam ih je tisuću puta provrtio kroz glavu. Nije nikada nikoga uvjeravao u bilo što. Neka sam odluči. Toga se samo nije držao u ovom slučaju oko rješenja. Nekako mu se to činio bitan iskorak naprijed i nije htio da ga promaše oni do kojih mu je stalo. Ivan je zacijelo bio takav, bez obzira što sada priča da nije previše zagrijan za povratak. Žena mu je već odavno tamo, djeca također, redovno ih obilazi, pa možda jednostavno ne zna kako se ponašati u promijenjenim okolnostima. Bilo kako bilo – on će se vratiti čim uspije steći sve te uvjete. Rješenje je jedno od bitnih. Samo da dođe.

Nakon nekoliko dana Andrija je zurio u omotnicu pred sobom. Konačno! Rješenje je stiglo i njemu. Kako je to lijepo i nestvarno. Polako je otvarao omotnicu uživljujući se u nešto novo. Kao grom iz vedra neba puče mu pred očima brojka 20. Kako, samo 20 postotaka, prostruji mu kroz glavu?! Ta bolesniji je nego Ivan. Nije imao kada čekati. Odmah je nazvao Šćepu. Ovaj mu je odvratio da o svemu ne priča preko telefona, da je dovoljno i to što je do sada rekao.

»Ne prođu odmah svi. Posumnjali bi. Kušaj opet. Popričat ćemo kada se vidimo.«

Andrija nije imao kud. Mogao je samo prežaliti onaj uplaćeni novac ili pokušati ponovno na isti način, pa što

Bog dadne. Bio je borac i nije se predavao. Dok još ni sva-
nulo nije, ponovno je bio na istom mjestu. Samo više nije
bila zima već rano ljeto i više nije bilo Srba već nekoliko
Turaka. Nije se upoznavao s liječnikom, kao ni prvi put,
bez obzira što je bio zemljak.

MICA

Mjesni novinar brisao je objektiv svoga digitalnoga fotoaparata. Danas mora biti na visini zadatka. Istina je da mu nisu zapovjedili da mora biti takav, zapravo nisu mu rekli ništa jer ništa o svemu i ne znaju, ali on želi učiniti nešto dobro. Potrudit će se zbog Mice. Pamti je iz dana svoje mladosti, a i njegova djeca već pričaju o njoj.

Mica je bila posebno stvorenje. Kada bi u razgovoru za nju rekli da je »udarena«, ipak je to zvučalo drugačije nego u razgovoru o nekomu drugom. Ona je bila »udarena« na malo ljepši način. Svako jutro, bez obzira bila kiša, vjetar ili sunce, ili bilo što mu drago, ona se spuštala iz svoga sela u grad. Bezbroj puta su je vidjeli kako žustro korača uz rub ceste, uobičajeno bez nogostupa. Nije navaljivala da je netko poveze svojim vozilom. Bilo joj je svejedno. Kada bi se pokoji vozač i zaustavio, najprije bi pogledala poznaje li ga. Ako ga ne bi poznavala, samo bi kratko odsjekla: »Ajde ti«. I nije više bilo razgovora, pa ni onda kada bi vozač pokušao još nešto reći.

Mnogima je bilo zagonetno što je Mica tražila u gradu. Da se uda, na to bi odmahnuili rukom. Da kupi neke kućne potrepštine, to bi moglo biti, ali zašto baš svaki dan? Da nešto ukrade, ma ne bi ona to. I tako su pratili njezine korake i razglabali o njoj. A ona je išla svojim utabanim putem. Jedna od obaveznih postaja bila je kod prijateljice Slavice. Ni ponašanjem, ni društvenim položajem nisu pripadali istom svijetu. No, ni jednu ni drugu to nije smetalo. Mica bi popila kavu, rekla koju i nastavila svoj put.

Prijateljstvo je čekalo novu istu sutrašnju priliku. Jedna od postaja počesto je bila crkva na brijegu iznad grada. Kleknula bi Mica i u klupu, molila se na svoj način. I svecima bi nešto imala reći. Na kraju svoga obreda rukom bi zahvatila obično Glas koncila. Nije važno koliko primjeraka. Htjela bi nešto dobro pročitati, govorila bi u takvim trenucima. Nitko nije nešto određenije znao što je s tim njezinim čitanjem. Pričali su samo da je nekoliko godina išla u školu, da je imala loše ocjene, ali koliki su ih imali, pa danas predstavljaju nešto u društvu. Uglavnom, Mica je čitala na svoj način.

Zanimljivo je da je djeca nikada nisu naganjala. Za sličnima njoj znali bi ići uzastopce, rugati im se, izmišljati imena. Njoj to nisu činili. Nekako im je izgledalo da na to nemaju pravo. Smijali su se njezinim dvama prednjim zubima koji su izgledali kao da su maločas ispali iz crtanih filmova, ali i ona i oni držali su se na pristojnoj udaljenosti.

Ostala je slavnom jedna Micina uzrečica. Pitali su je zašto svaki dan prolazi isti put. A ona je jednostavno odgovorila: »A ko će mi drugi«?! Nisu je više pitali. Mica je rekla istinu, голу istinu.

Znali su u Micinu kraju umirati imućniji ljudi, a da im sprovodi budu siromašni. Dolazilo se u njih što se moralo dolaziti, plakalo se što se moralo plakati. Znala je i Mica ponekada nazočiti takvim sprovodima. Izrekla bi i svoj sud o njima. Nikada se nije temeljio na opreci »bogat« – »siromašan«. Uvijek se temeljio na opreci »dobar« – »loš«.

Stigao je i čas Micina preseljenja na onaj svijet. Glas se o tome pronio poput munje. Dobri ljudi napisali su i osmrtnicu, mjesna radiopostaja objavila je to na svojim

valovima, ali svi su već znali. Toga jutra Mica nije prošla svojim uobičajenim putem.

Mjesni novinar već je dobro obrisao objektiv svoga fotoaparata. Za ljetno razdoblje bilo je ugodno, toplo, a oblačno, uz nešto vjetrića. Kao da su se i vremenske prilike prilagodile ovome danu. Nije bilo puno vijenaca i cvijeća u sprovodnoj povorci. Tek nekoliko. Ali je bilo puno naroda. Sve je sličilo na jedan od velikih sprovoda u mjestu. Nije se čuo veliki žagor, svatko se držao na visini. Svećenik je lijepo govorio o pokojnici. Zajedno s njim nad otvorenim grobom stajalo je još nekoliko svećenika, što se događalo samo u rijetkim prigodama. Trubaču je kanula suza dok se svojom svirkom opraštao od Mice. Nazočni su se razišli u tišini.

»Ovo će biti dobro izvješće«, razmišljao je mjesni novinar. »I slika i tekst su dobri. Danas sam zaista dao sve od sebe.« Zazvonio je telefon. Poznavao je broj. Bilo je to uredništvo lista s kojim surađuje. Samouvjereno je odgovorio. S druge se strane umjesto pozdrava začuo glas:

»Što je tebi čovječe! Otkad ti ode u osjećajnost? Što si nam ono poslao.«

Novinar je gutao pljuvačku.

»Pa, pisao sam vam o Mici, o njezinu životu, sprovod je bio veličanstven...«

»Ma, kakva Mica, čovječe Božji! Je li netko nekoga ubio, orobio, silovao, o tome piši, to ćemo ti odmah objaviti.«

Novinar ne zna što je dalje rekao glas s druge strane žice. Spustio je slušalicu. Izišao je na ulicu i bijesno šutnuo praznu limenku coca-cole.

*Koraci moji
odlučni budite*

KRUŠKA

Rat je naizgled otišao iz tih krajeva. Stanje je i dalje bilo zategnuto, ali moglo se više-manje putovati s jednoga kraja Bosne i Hercegovine na drugi. To su i činili oni s viškom hrabrosti u sebi.

Dragi naprotiv nije bilo do hodanja. Nabrojile se godine, a ni zdravlje nije služilo baš najbolje. Rat je proživio u svome selu. Nije si ništa umišljao, bio je spreman na sve. No, jednostavno nije mogao ostaviti svoju kuću. I preživio je. Njihova je vojska prolazila, drugih nije ni bilo, odnosila što joj se prohtjelo, ali on je ostajao. Nije se mnogo radovao kada je potpisan onaj nesretni Daytonski sporazum. Zaustavio je, istina, rat, ali je podijelio Bosnu i Hercegovinu, nagradio napadača... Mir, onaj pravi mir, i nadalje je ostao mrtvo slovo na papiru.

Kao ni drugih, ni te večeri struje nije bilo. Dolazila bi od vremena do vremena, a onda opet odlazila. Drago se uvijek tome smijao. Nazivao ju je lolom. Sad je ima, sad je nema. Razmišljao je o proteklom vremenu i o pljačkama koje se događaju u posljednje vrijeme. Dođu čovjeku u kuću, ako im ne da što traže, istuku ga i sami uzmu. Poslije se nema komu žaliti. Posebno se nema komu žaliti ako je pripadnik drugoga naroda, kao što je to bio on. Nije mu nikada bilo jasno kako to mogu činiti. Čak se i ne skrivaju, može se prepoznati da dolaze iz okolnih sela. Svašta.

Iznenada začuje kucanje na vratima.

»Ko je?«, upita.

»Otvaraj!«, začu grubi muški glas.

Sve mu je odmah bilo jasno. Večeras je on na redu. Pogledao je prema vratima. Teški željezni zasun stajao je gordo na svome mjestu. Potrebna je golema snaga da ga pokrene. Zadovoljno se nasmiješio.

»Što oćete?«

»Ne budali! Otvaraj i spremaj pare, inače ćemo provalliti.«

»Novca nemam, a otvoriti ne želim. Idite i ne pravite nevolje.«

Namjesto odgovora čuo je udar u vrata. Htjeli su provalliti, ali nisu mogli. Pokušali su nečim jačim, i nadalje nije išlo. Nastade mala stanka. Drago je stajao na sredini kuće spreman na sve. Odjedanput prsnu prozorsko staklo, nešto uleti u kuću. Drago skoči prema prozoru ne ha-jući za ono što je uletjelo, ta ionako to ne može dohvatiti zbog mraka, napipa bombu koju je držao na stolu pokraj prozora, žurno i vješto izvadi osigurač, kao da je to radio bezbroj puta, i baci je kroz razbijeno prozorsko staklo. Odjeknula je strahovito na dvorištu. Začu se neljudski krik. Drago je dohvatio i drugu. Bila mu je to posljednja. Nije ju odmah htio baciti, čekao je razvoj događaja. Još je neko vrijeme trajalo bolno stenjanje i komešanje. A onda osjeti da polako odlaze.

Ponovno je zavladao mir. Remetio ga je samo lavež psa negdje u selu. Mora da je to Ikanov Garo, mislio je. Samo on pozorno čuva selo. Osjeti kako čvrsto drži bombu u ruci. Htio ju je premjestiti u drugu ruku, da ovu malo odmori. Obli ga hladan znoj. »Pa, ona nema osigurača!«, usiječe mu se poput munje misao u mozgu. Mora da je

ispao u onom metežu. On ga nije čupao, ipak je toliko bio priseban. Što da učini? Svjetlo svakako nema, a i da ga ima ne bi ga palio. Tko zna što oni izvana još smjeraju. U mraku je zaštićenije. Ne znaju gdje je i ne znaju koliko je opasan. Ali, što s bombom? Slobodnom rukom prekrizio se, zazvao Božju pomoć i otišao do kreveta. Sjeo je. Bomba je i dalje bila u ruci. Nije bilo druge, nego držati je tako do jutra. Tada će polako pronaći osigurač i riješiti je se.

A noć je bila duga i preduga. Nikada dulja.

Kada je svanulo, Drago je krenuo osloboditi se bombe. Iznese je vani, bojeći je se poput poskoka. Ostavi je u najudaljenijem kraju dvorišta. Vratio se u kuću i svoje umorno tijelo svali po krevetu. Kušao je zaspati. Čak je i vrata zaboravio zatvoriti. Prenuše ga iznenada glasovi oko njega. Skočio je spreman na sve.

»Samo mirno!«, prodera se netko, a dvije ga snažne ruke ščepaše za vrat. Nije imao kud.

»Mirno!«, ponovi neka ljudeskara. Drago primijeti na njoj policijsku odoru.

»U redu..., ispričavam se..., trgnuli ste me iz sna..., bit ću miran« – mrmljao je. Pustili su ga. Sjeo je na krevet, a njima ponudio stolice. Bilo ih je trojica. Dvojica su sjela, a jedan je ostao stajati namrgođena lica i spreman na skok.

»Ovdje se kod tebe noćas pucalo, čini mi se«, reče otežući onaj manji.

»Da, pucalo se«, odgovori kratko Drago.

»Pa šta je bilo«, opet će onaj.

»Napali su mi na kuću.«

»Ko je napa?«

»Odakle bih ja to zna. Bila je noć. Nisu se predstavljali«, počeo je Drago postajati zajedljiv.

»A ko je pucao«, pitao je onaj dalje.

»Ja.«

»Čime?«

»Kruškom.«

Onaj što je stajao prijeteci se pomaknu. Vođa dade znak rukom i on se umiri.

»Kakvom kruškom?«

»Lijepom. Evo, pokazat ću vam jednu.« Polako iziđe vani, a onaj uspravni ga je pratio. Ne dade mu dirati bombu. Pozva ostale da iziđu.

»Ovo je za tebe kruška!?«, uzviknu onaj, sada već prijeteci.

»Da«, kratko će ponovno Drago.

»Gdje si je nabavio?«

»Na tržnici.«

»Na pijaci«, ponovi onaj.

»Na tržnici.«

»Ispričaj nam kako je to bilo.«

»Evo, ovako. Išao ja neki dan na tržnicu. Trebali su mi novi opanci. Dok sam tražija, primijetija sam da me uporno gleda jedan od trgovaca. Kada sam mu se približio, reče mi da meni ne trebaju opanci, već kruške. Odgovorih mu: "Čoviče Božji, što će meni kruške, imam ih previše kod kuće, ne znam što ću s njima, hodam po njima, meni trebaju opanci." On se nasmija i reče: "Vidi

se da si seljak. Ne govorim ti ja o tim kruškama, nego o ovima. Dođi ovamo i pogledaj.” Imao sam što vidjeti. Pun sanduk bombi. “Ovo tebi treba”, ponovi on. Upita sam ga kolika je cina. Reče da su po 5 KM. Rekoh mu da ne znam njima rukovati. “Nema veze”, odvrati. “Ja ću te odmah naučiti. I sve je uračunato u cijenu.” Tako i bi. Za 10 KM kupih i kruške i znanje. Nisam više tija. Što će mi? Uostalom, nemam ni novca.«

Policajci su šutjeli. Vođa je piljio u njega razmišljajući što činiti.

»Ajdemo«, reče iznenada. »A ti stari, ne igray se više s tim kruškama. Mogle bi te doći glave.«

Drago je ostao sam. Jasno mu je bilo ponašanje policajaca. Očito ga ranjeni nisu prijavili. Došli su samo napraviti očevid i ništa više. A oni noćasnji gosti vjerojatno ga ne će prijavljivati i tužiti. Učine li to, moglo bi se početi otpetljivati klupko njihova djelovanja. Bit će, dakle, najvjerojatnije – svatko prste k sebi. Mučilo ga je samo još jedno pitanje: nabaviti još koju krušku ili ne? Hoće li zaista doći do kakve takve zaštice? U svakom slučaju pričat će o kruškama jednoga dana unuku koji je sada negdje u Hrvatskoj. Pričekat će samo da malo odraste. Možda mu roditeljima padne na pamet vratiti se, tko zna!? Bilo kako bilo, on nikamo ne ide.

KOMŠIJA

Eh, da, svakako treba pohoditi Stevu. Ići će danas u grad, naići će pokraj njegove kuće i ne bi se nikako smjelo dogoditi da ga mimoiđe. Dobar je to čovjek, tu nedaleko iz susjedstva. Nije ga vidio već deset dana. Uхватила ga gripa, pa kostobolja i nigdje nije kroz ovo vrijeme izlazio iz kuće. Žena Janja mu je donosila sve što je trebalo i bilo mu je dobro. Drugi mogu pričekati. U novinama je pročitao da su počeli suditi one koji pucaju po tuđim kućama, odnosno po onima koji su u njima. Kasno je to sada za mnoge, kasno. Ipak, bolje išta nego ništa. Da se prije s tim započelo, možda bi i Stevo još imao noge. Ovako, platio je danak ludosti svoga naroda.

Ivica se uvijek s nelagodom sjećao Stevina ranjavanja. Upravo su pili kavu kada je eksplodiralo. Činilo se da je smak svijeta. Dojurio je iz pokrajnje prostorije kamo je nakratko otišao da susjedu pripremi nešto za zakusku. Po kući sve razbacano, Stevo u lokvi krvi. Bože, Bože! Nije mogao ništa posebno pomoći. Zvao je bolničko vozilo. Na njegovo ime nešto su se meškoljili, ali kada je spomenuo »Stevo« poskočili su. Ubrzo su bili na licu mjesta. Stručno su obavili posao, što se vidi po tome što je danas Stevo živ. Nije htio misliti previše o tome bi li on danas bio živ da je ranjen namjesto Steve ili zajedno s njim. »Ljudske gluposti«, govorio bi na takva spominjanja i odmahivao rukom.

Taj događaj sa Stevom bio je jedanaesti takve vrste. Uredno ih je brojao. Najviše mu je jada zadavao neki Milutin. Doselio se iznenada u susjedstvo jednoga dana,

kako je to bilo uobičajeno u ratna vremena, i odmah počeo s nevoljama. Najprije je obilazio oko kuće, nešto mjerkao, zapisivao, nimalo se ne skrivajući. Uvečer je začuo dugi rafal ispred svoje kuće. Znao je što to znači. Netko je ponovno bacio oko na njegovu kuću. Sutra ujutro znat će tko je. Nisu griješili u nepisanim pravilima.

Dogodilo se upravo onako kako je predmnijevao. Dok je prolazio ulicom, Milutin mu je nazvao »Dobar dan«. Odazvao mu je, a to bi isto učinio i da nisu ratna vremena.

»Šta se to kod tebe sinoć čulo«, upitao ga je Milutin zanimajući se tobože zaštitnički.

»Ništa«, odgovorio je Ivica.

»Ma, daj, kako ništa. Nešto je pucalo, ne razumem se ja u to dobro.«

»A, to. Susidi su virovatno slavili, pa su malo pucali. Nek se ljudi vesele.«

Milutin ga je gledao razgoračenih očiju. Nije mogao razabrati je li lud ili se samo tako pravi. Morat će ga naučiti pameti.

No, i Ivica se pripremio. Pojačao je zid koji je gledao prema Milutinu, pojačao je zaštitu vrata i prozora. Nije više ništa mogao učiniti. Ostalo je prepustio sv. Anti kojemu se ustrajno molio, unatoč tomu što su se nevolje nastavljale. Govorio je da će ih sv. Ante već jednom zaustaviti, moćan je on. Naravno, sam će odlučiti kada.

Uvečer je rafal po kući snažno odjeknuo. Prisjetio se kako je u djetinjstvu slušao kišu dok bubnja po limenom krovu. Ovo je sada samo bilo puno ozbiljnije, puno ozbiljnije. Imao je sreću da ga nije pogodilo zrno koje je uspjelo

uletjeti kroz prozor. Opet je zahvalio sv. Anti i zapisao broj u svojoj bilježnici. Čak ga je i zabavljala ta igra. Oni pucaju, a on bilježi. Tko je jači!

Zlostavljanja bi prestajala iznenada kako bi i počinjala. Netko bi se odselio, netko bi mijenjao za ono što mu se nudi, netko stradavao... Samo je Ivica ustrajavao. Čudili su mu se mnogi, ali on je jednostavno bio takav. Nije mogao popustiti, naročito ne na ovakav način. Odlučio je igru odigrati do kraja, pa što bude. Znao se upitati što je to kraj. Ubojstvo? Nitko se još nije usudio odigrati do kraja, pa mu nije mogao kazati, ako bi mogao. A sve je počinjalo tim rafalom ispred kuće i tim jutarnjim pitanjem. Slijedio bi rafal po kući, bomba, zolja ili ručni bacač. Naravno, sve protkano onim uvijek istim pitanjem. Ljudi su se zaustavljali na različitim stubama, ovisno od svoje hrabrosti. Počesto nisu mnogo ni zamjerali onima koji su pokretači svega toga zla. I njih su odnekle istjerali ili su se sami odselili. Ovdje su među svojim, žele zaštićenost, kao i oni. Što se može? No, teško su razumijevali one koji su pucali po narudžbi. Nije u igri bio velik novac, tek nešto sitno, ali su htjeli i to zaraditi u svenazočnoj neimaštini. Zaista su se nisko spustili. Pa da su barem taj novac trošili za hranu! Obično bi ga trošili na razuzdan život. Ludilo, čisto ludilo, Ivici se uvijek tako činilo.

Samo da Stevo uspije nabaviti proteze, mislio je Ivica. Išli bi tada i na pecanje kako su nekada običavali. Morat će mu pomoći u tomu. Čuo je neki dan da se proteze u Hrvatskoj prave naveliko. Ne zna kako će uspjeti nabaviti jedne za Stevu, ali nekako mora. Ako ništa drugo, stradao je u njegovoj kući. Baš će o tome porazgovarati s njim danas. Možda i on sam zna neku vezu. Tko zna!

Vani je grijalo ugodno proljetno sunce. Dani su postajali ljepši, prozračniji. Ivica je upravo takve volio.

ANA

»Uzdignite ruke visoko, a sada mašite njima. Anđeli koji nas gledaju odnijet će ove pozdrave mome tati koji je na nebesima«.

Mahale su dječje ruke kroz hercegovačko vrelo dopodne u vrti blizu kuće Anina tate. Da, tako se ona zvala. Ana. Imala je šest godina, plavu kosu i osobito plave oči. Svojim dječjim umom već je razabirala događaje oko sebe. Sricala je i prva slova znajući napisati svoje ime, mamino ime, tatino ime i sestrino ime. Za ostala je imena još nije bilo briga. Poneko slovo bi joj se tvrdoglavo otelo, ali bit će vremena za pripitomiti ga.

Danas se igrala s djecom iz sela. Kao i obično bila je vođa. Voljela je društvo i društvo je voljelo nju. Ovaj put nekako posebno.

Njezin tata vjerojatno se igrao u istoj vrti gdje i ona. Volio je svoga djeda i s njim često obilazio ovaj poludivlji prikrajak. Nije nikada shvatio zašto, ali djed je ovaj kamen, šumicu i vrtače silno volio. Kada bi se god dogodio neki veliki obiteljski događaj, djed bi ovdje zasadio bor. Njemu, svome unuku, govorio je da bi bilo dobro da tu napravi kuću kad odraste. Djed je umro, ali unuk nije zaboravio. Kada je odlučio graditi kuću, sagradio ju je baš na onome mjestu koje je djed izabrao.

Ana nije znala ovu povijest u pojedinostima, tek je ponešto pamtila iz tatinih priča. No, voljela je pjev ptica, prirodu koja diše. Kada bi joj to dosadilo, otišla bi djedu i baki koji su stanovali u blizini. Ponekada bi je povel i

u krajeve gdje joj se majka rodila, drugome djedu i baki. Voljela je njihovo more i još tisuću neistraženih stvari.

Ovih dana, odjedanput, svi su se počeli skupljati oko nje. Nikada se to dosada nije dogodilo. Na istom mjestu bile su obje bake i oba djeda, ujaci, kuma, mnogi drugi koje je više ili manje poznavala. I svi su bili dobri prema njoj, ispunjali joj svaku želju. Nešto ju je kopkalo. Zašto sve to?

Tata uvečer nije došao. Pitala je za njega. Rekli su joj da je iznenada morao liječniku. »Ali zašto« – pitala je dalje. Morali su joj početi otkrivati istinu. Saznavala ju je u komadićima. Pritom su joj uvijek govorili da je već velika i da će shvatiti. Znala je da je velika i godilo joj je što i oni to konačno znaju. Samo, nekako su čudno izgovarali tu riječ »odraslost«. Gledala je u mamine oči da vidi kako će se ponašati. Nikada je nije vidjela takvu. Susrele su se svojim dušama i odlučile dostojanstveno sve ovo podnijeti. Riječi nisu bile potrebne.

Odlučila je mala Ana svima ponosno pokazati da se mogu osloniti na nju. Široko je otvorila svoje dječje oči, praveći se u isto vrijeme da ništa ne vidi i ne shvaća. Dopuštala je da je vode tamo i ovamo, da joj svašta kupuju. Trudila se i smiješiti, onako široko, dječji. Igrala se s drugom djecom većim žarom nego ranije. Jedino nije mogla podnijeti lijes, tatin lijes. Bježala je od njega ništa ne govoreći. Ni uokvirenu tatinu sliku nije mogla podnijeti. Osjećala je da ona ima neko čudno značenje, različito od onoga iz albuma prepunih tate, mame, sestre i naravno sebe. Vojnička odora isto tako nije bila dostojna njezinih riječi i pogleda. Danas joj se ona činila prijetećom i nije htjela nipošto biti u njezinoj blizini. Nije to više ona hrvatska odora iz maminih i tatinih priča. Rekli su joj da

je njezin tata umro od granate, a koliko ona osjeća to ima neke veze s ovom odorom.

Na nagovor starijih i na maminu želju, sa svojim dječjim društvom približila se konačno lijesu. Molila se dragom Bogu, onako kako su je tata i mama učili, dodirivala svojim dječjim prstima zastavu i hladno drvo ispod nje. Suze su potekle. »Znaš, mama, morala sam plakati, iako nisam htjela. Došlo mi« – rekla je kasnije.

Iz kuta je promatrala svećenika koji je počeo moliti za njezinoga tatu. Nije imala ništa protiv njega, ali i ona će nositi cvijeće danas za svoga tatu na groblje – strujalo joj je kroz glavu.

U groblju, gdje bi nedjeljom odlazila na sv. misu, dočekalo ju je mnoštvo naroda. Nikada ih tu nije vidjela toliko. Svi su bili puno ozbiljniji nego ikada prije. I više svećenika je govorilo misu. Vojska je tu ponovno bila i lijepo se vladala. Nije osjećala da itko ima išta protiv nje. Čak ni mama. Zbunjivalo ju je to.

Gledala je u grobnicu koju prvi put vidi otvorenom. Sanduk s tatom stavili su unutra. Vojska je zapucala. Malo se prepala, ali se ubrzo pribrala kada je vidjela da svi drugi ostaju mirni. Mami, bakama, djedovima... svi su pružali ruke. Nju je ponetko pogladio po kosi. Nije to voljela. Ujak joj je predložio poći prema crkvi, tamo gdje se mnogo toga događa, plijeni dječju uobrazilju. Pristala je, iako joj to trenutno ništa nije značilo. Mama joj je rekla da ga sluša i nije ju htjela razočarati.

»Znaš, meni će sada ujk o kupiti sladoled, a sutra ću ja tati ponovno nositi cvijeće na groblje« – govorila je kada smo se susreli poslije sprovoda. Pokušali smo joj uputiti poneku riječ utjehe, onako odraslo, ali ona nas nije slu-

šala, nije nas htjela slušati. Pričala je svoju priču, nešto o crnoj haljini i cipelicama koje joj je kuma kupila, čuvajući krhkost i veličinu svoga dječjega svijeta.

»Mama, probudi me sutra na vrijeme, jer u osam sati je misa za moga tatu« – rekla je Ana prije spavanja. Mama nije znala da ona i to zna. Ali Ana je znala. I još mnogo toga više.

JE LI OVO USKRSNA PRIČA

Ne znam što je ovo što pišem; priča i jest i nije. Pjesma i jest i nije. Uostalom, zar je to uopće važno. Bilo što bilo, ispisati mi je bjelinu ovog lista da zaborav ne bi pao na krišku života u još neiskusnoj ruci.

Tog dana kada je ova priča-pjesma zakucala na moja vrata, radio sam, po meni, neke važne stvari: čitao, pisao, smišljao... Plovio sam spokojno u svom svijetu i htio sam da me nitko ne smeta. Telefon nije imao samilosti. Drsko je zazvonio. »Jedna osoba traži bilo koga da popriča s njim« – čuo sam glas s druge strane. »Dobro« – odgovorio sam kratko i upitao se zar baš ja moram biti taj »bilo tko«.

Pozdravili smo se kratko. Službeno. Govor je nahrupio iz nje. Dolazi iz Bosne, osamnaest joj je godina. Uspjela se ovih dana izvući iz ratnog pakla. Gore su ostali svi njezini ili oni koje je ipak mogla nazvati svojima. Ovdje niko ga nema i osjeća se beskrajno samom. Vidjela je zvonike, nije mogla izdržati, svratila se da olakša dušu. Udala se prije godinu dana, mjesec dana bila u braku. Tada joj je muž poginuo na prvoj crti bojišnice. I to kad se odmarao nakon žestoka okršaja. Od zalutalog naboja, rekli su joj. Prije preminuća želio je samo da mu stave kapu na glavu i da joj kažu da je poginuo. Još ne može shvatiti da se to dogodilo. Ostavši bez njega, mislila je da će je njegovi prihvatiti. Uzaludno se nadala. Osjetila se u zrakopraznom prostoru. Nikamo ne pripada. Rodila je i dijete. Prihvatila ga je radosno. Želi ga odgajati kao prava majka. Iz ljubavi prema supruhu. I, eto, sada plače. Moli me da joj opro-

stim na tome. Pošla je potražiti neki smještaj za sebe i za dijete. Zna da je njezini prihvaćaju, ali ipak nije ona više njihova. Svjesna je što joj je sada činiti. Samo, teško joj je. Nije ni dijete, ni odrasla. Bila je supruga, sada je majka. I ponavljala je, osamnaest mi je godina tek i voljela sam toga dečka.

Znam da sam nešto tada govorio. Više nije važno što. Kroz glavu mi je bubnjala ova životna priča-pjesma. Pred njom su u vodu padali svi moji ozbiljni poslovi. Nisam više bio ni u kakvim oblacima. Bio sam tu, na zemlji, vlažnoj i crnoj od nečije prolivene krvi.

Znao sam da će ovo dijete-žena uspjeti. Dubina ljubavi i dubina boli u njoj bila je nešto iskreno. Nije to htjela izdati.

Pričala mi je o svojim namjerama za poslije. Bojala se, ali odlučila je ići naprijed.

Dok ovo pišem, proljeće je vani. Sunce razbija hladnoću. Čitam novopridošlu poštu. Na jednom listu zadržavam se na riječima: »Uskrs? Znam što je to!«

RUŽA

Kao hrast nakon udara groma Zdeslav je ležao u livanjskoj ratnoj bolnici. Soba je bila ugodna i prozračna, osoblje ljubazno, suborci zabavljeni bolju kao i on. Znao ih je sve odreda. Zajedno su prošli ubrzani vojnički tečaj, nije bilo puno vremena jer je neprijatelj nadirao, zajedno su se borili na različitim bojištima. Ostali su živi za razliku od mnogih drugih. Dobro ih on pamti, uzdahne za njima, pomoli se. Kada je polazio u rat, osjećao je da mu je svejedno hoće li ostati živ. Važno mu je samo bilo da se domovina oslobodi. Netko će tu slobodu uživati. Ta već su se mnogi borili i umirali samo da dođe ovaj sudbonosni čas. Pa da ga propusti, nema govora! I sada je tu, u bolnici, u predvečerje nekoga dana. Otkada mu se sve ovo dogodilo, dani su mu tekli jednoliko, a osjećaj da ti je svejedno poput crva je rovaio u duši. Dugo mu je trebalo naviknuti se na ove zidove, na sebe novoga. Da, bio je nov. Više nikada ne će biti isti, kao ni ostali uz njega. Često je o tome mislio dok je preko ispruženih tjelesa svojih suboraca kroz prozor nehajno promatrao zbivanja s druge strane svijeta. Nije se imalo što naročito vidjeti, ali nekamo glavu moraš okrenuti. Uz put je razmišljao.

Vani se spuštala noć. Nije ju volio. Nekada je bilo drugačije. Koliko je samo noći proveo sa svojim prijateljima, s djevojkom. Gledao je zvijezde, uživao na mjesecini, prkosio zimskoj buri. A onda je došla Bokševica. Crta bojišnice, tako rekuć, nije postojala. Iza svakog busa, iza svakog drveta mogao je biti neprijatelj. Mrzio je taj osje-

ćaj. Nimalo se nisi mogao opustiti. Usred podne bila je tama i noć. Napadi su se smjenjivali kao valovi na moru. Dođu, a nikada ne znaš kada. Da nije bilo tako ozbiljno, bilo bi mu ponekada i smiješno. Znao se s onima s druge strane gađati ručnim bombama, letjele su na sve strane kao kamenice u djetinjstvu kada bi se dječaci iz njegova zaselka potukli s dječacima iz drugog zaselka. Samo su sada ti dječaci na suprotnoj strani uzvikivali »Allahu ak-bar«. Bilo mu je glupo to čuti na Bokševici, ali je morao. Njezino crnilo pritiskalo mu je dušu.

Pogledao je u crvenu ružu kraj svog uzglavlja. Podsjećala ga je na njegove krvave, teške rane. No, ova ruža znači ljubav, povjerenje i budućnost. Znao je to i zamislio se. Što on ovakav može dati Nadi? Dobro, djecu mogu imati, ali on se ne može o njoj i o njima brinuti poput svih ostalih očeva. Vjerojatno će uspjeti namaknuti dovoljno novca, uvijek je to znao, ipak, nije to sve. Sa svojom djecom treba se moći poigrati, izvesti ih u šetnju, ponosno stajati uz svoju ženu. Kako će on to? Možda bi najbolje bilo prekinuti sa svim, ostatak života provesti kao pas samotnjak. Pokušao je to danas ostvariti, nije uspio. Riječi mu nisu padale na plodno tlo. Ne zna bi li se zbog toga ljutio ili bi bio zahvalan.

Drago mu je da im je danas Did došao u posjet. Dobro su ga poznavali. Sva je bojišta s njima prošao, sudjelovao u svim bitkama. Voljeli su njegovu odlučnost, mudrost i lukavost. Doživljavali su ga kao oca koji se brine o njima, ali na neki poseban način. Njemu nisu mogli lagati, čuvali su se da pred njim ne čine nepodopštine. Mnogima je spasio život svojim dobrim savjetima. Neprestano je naglašavao oprez i dobru pripremljenost. Govorio im je da je najbolji samo živ bojovnik, pa ma kakav bio. Učili su

od njega kako ne srljati i kako biti opasni, strahovito opasni. Danas im nije puno govorio, riječi nisu bile potrebne. Neobično im je važno bilo da ih doživljava kao i jučer, da u njima vidi bojovnike spremne na sve, iako su i oni i on znali da je to završena priča.

A sve je toga dana počelo dobro. Izvrsno su napredovali. Neprijatelj se smeteno povlačio i samo tu i tamo pružao mlaki otpor. Možda je upravo to za njih bilo kobno, tko zna. Gazili su malim grobljem na uzvisini. Nakon njega više ne će biti opasnosti da ih neprijatelj uoči. Iznenada je oko njih počelo praštati. Drveni križevi su poput raketa letjeli u nebo, spomenici se lomili kao da su od stakla. Znali su da to tenk puca izravno na njih, ta nije im prvi put. Pokušali su se skriti koliko su mogli. Čuli su se jauci. Kada je paljba prestala, njih pet ležalo je svatko na svojoj strani u lokvi krvi. Samo je ponetko od njih jedva nazirao što se s njim dogodilo. Ubrzo su stigli bolničari. Pričali su im kasnije kako se sve odigralo. Čim su ostali vidjeli kako tenk puca po njima, usredotočili su se na njega i uspjeli ga onesposobiti. Sada je pokraj puta kao gomila željeza. »Zvonko nikada nije tako savršeno gađa ko tada«, prepričavalo se kasnije. Njih su pokupili i odnijeli u bolnicu. Nakon obrade, kako to bezlično znaju reći liječnici, ostalo je od njih što je ostalo: nedostajale su ruke, noge, dijelovi leđa, prsa, lica... Zdeslav je ostao bez jedne ruke i bez jedne noge. Nije se nimalo ljutio na liječnike, nemaju oni ništa s tim. Obavili su svoj posao i ništa više. Samo njima može zahvaliti što je još živ. No, čemu ovakav život?

S Didom je u posjetu bio i fratar koji je ustrajno pratio njihovu postrojbu na ratnom putu. I prije je ponekada razmišljao o njemu. Zbog čega mu sve ovo treba? Vje-

rojatno zbog svega onoga zbog čega i njemu. Bio mu je zahvalan zbog riječi koje im je upućivao, na kraju zbog svoje same nazočnosti. U onim teškim trenucima kada si u opasnosti postati krvoločna životinja zbog nanesene boli, uvijek je mislio na njega, odnosno na Boga o kojemu je govorio. Shvaćao je kolika je važnost vjere u čovjekovu životu, kako je to kada si svoj unatoč svemu. Pružio mu je na rastanku onu jedinu ruku koju je imao. Ako ponovno ne dođe, ako im se putovi budu razili, zna da su im staze iste ili da su bile iste. On je sada samo broj i ništa više. Zahvalan je fratra što ga tako nije gledao i što ga nije sažalijevao. Valjda je i on naučio kako se to muški drži u trenucima kada ti se plače kao djetetu, pomislio je.

I Dida i fratra vidjela je njegova Nada. Bilo je tu još nekih, ali od svega mu je najdraže da je vidjela baš njih. Došla je kao i obično rano ujutro i ostala čitav dan. Koliko joj je samo puta rekao da ne dolazi, da nije potrebno. Mislio joj je slagati i reći da je više ne voli, međutim nikako nije mogao. Gledao ju je zdravu i punu života i bilo mu je žao da se i dalje nastoji vezati uz njega. Dobro, nekada je to imalo smisla, već su sanjarili o tome kako namještaju kuću koju je napravio, i još mnogo toga. Sada je to samo velika prošlost. Neka nađe nekoga tko će je znati barem upola voljeti kao on i bit će dosta. Njega ne čeka život, njega čeka još mnogo bolničkih zidova, boli i tome slično. Nije ju uspio uvjeriti. Na odlasku, pred večer, nježno mu je zatvorila usne kojima je htio prosvjedovati nakon što mu je odlučno rekla da će se udati za njega i da je to gotova stvar. Kraj uzglavlja mu je ostavila crvenu ružu.

Suborci na okolnim krevetima bili su mirniji nego tijekom dana. Vjerojatno su malo zadrijemali. Bol će ih već uskoro neumitno probuditi. Zdeslav je gledao ružu. Čini

to već dugo. Slike se redaju, misli, osjećaj da nisi ostavljen. Punio se novim životom. Zaspao je otvorenih očiju. Obilazeći ranjenike mlada je bolničarka požurila njegovu krevet. Nije valjda još jedan otišao s ovoga svijeta! A baš je izgledao nekako drugačiji! Provjerila mu je bilo, kucalo je jako, bio je živ.

NE DIRAJTE BIJELOG LABUDA

»Osjećate li se krivim? Osjećate li se kriv...? Osjećate li s...?«

Bubnjalo mu je to po mozgu poput čekića u kamenolomu. Misli su se otkidale od velike gromade koja je u njemu stajala svih ovih dana. Lijepo odnjegovani gospodin, u ime međunarodne zajednice, ispitivao ga je o prošlosti. Hajde, da je to pitao da bi saznao istinu, ispravio puste propuste, ne, on je pitao da bi natovarilo krivnju tamo gdje je nema. Zaprepašćujuća je već sama drskost usuditi se pitati nešto takvo. I to bez znanja o onomu što se stvarno događalo. Njemu su tako zapovjedili i on samo obavlja svoj posao. Bože, kako nečuveno!

Vozilo je stalo pred samostanskim vratima. Činilo mu se da su brzo došli, ali nije gledao na sat. Svejedno je koliko je sati. Osjećao je glad. Nije otišao prema blagovaonici, već prema novoizgrađenoj crkvi. Kao gvardijan podnio je puno tereta gradeći je. Gledao je onu prije nje kako gori. Spasili su samostan, ali nju nisu. Poglavari su odredili da baš on pokuša zaliječiti nanesene rane. Činio je to srcem, ustrajno, poput vode koja kaplje kap po kap.

»Osjećate li se krivim? Osjećate li se kriv...? Osjećate li s...?«

Rat je dočekao u ovome samostanu. Danima ih je gledao kako se raspoređuju po gradu. Govorili su da su došli braniti grad. A svi su znali da nisu. No, ništa nisu mogli. Oružja je bilo malo, međunarodna zajednica pozorno je promatrala koga će okriviti za nemila događanja, iako

je dobro znala što će se dogoditi. Očito, sviđala je neke svoje poslove. Jednoga jutra zlokobno su upaljeni motori tenkova. Kretali su se iz predgrađa prema središtu grada, prema samostanu. Povorke ljudi uzmicale su pred njima. Ispred samostana bila je stambena zgrada, a ispred nje veliko pregledno raskrižje. U zgradi su se rasporedila njih trojica, s kalašnjikovima i dvije-tri ose. Nisu se nadali uspjehu, samo su htjeli što skuplje prodati svoju i kožu svojih. Tenkovi su se neumoljivo primicali.

U svojstvu gvardijana, u redovničkom odijelu, rastvorio je sva vrata samostana i stao na jednim od njih. Pridružila su mu se i druga njegova braća. Nije trebalo ništa govoriti. Svi su oni znali povijest i svi su znali za veljaču 1945. Neka druga njihova braća isto su tako očekivala vojsku. Došla je, povezala ih, dovela na obalu obližnje rijeke, pobila i bacila u nju. Od njihova redovničkog odijela napravili su sebi odjeću. Zbog čega bi sada sve bilo drugačije?

Tenkovi su došli do raskrižja. Još koji metar i poletjet će prva osa. Kao da su nešto osjetili. Počeli su se zaustavljati, okretati na sve četiri strane. Bilo ih je smiješno vidjeti. Grdosije, a izgleda boje se. Jesu li izviđali? Ne zna se. Nakon nekog vremena počeli su se vraćati pravcem odakle su došli. No, samo do prve krivine. Tu su stali i počeli se ukopavati. Rat može početi.

»Ništa vam posebno nemam reći. Sve vam je jasno. Tko želi ostati, može. Ja ostajem.«

Gledao je u lica braće. Čvrsto i muški. Koliko ih poznaje?

»I ja ostajem.«

»I ja.«

»I ja.«

»I...«

Granate su kao ptice letjele zrakom. Oni su ih bacali raznih vrsta, naši kakvih su se uspjeli domoći. Ipak, nisu se dali. Čuvali su svoje.

Mirisalo je već danima da će se nešto dogoditi. Helikopter je uporno nadlijetao predjelom grada gdje je bila crkva i samostan. Viđen je i te večeri. Odjedanput nebesa su se otvorila i oganj se sručio na crkvu. Gorjela je poput plasta sijena. Biralu su za nju prikladno streljivo. I uspjeli. Bila je velika opasnost da će se zapaliti i samostan. Požar se jednostavno morao zaustaviti. Braći su u pomoć pritekli vjernici i ono malo vojnika što se vrzmalo okolo. Granate su padale po njima. »Važno je samo da te koja ne pogodi«, šalili su se trpko u prolazu. Nakon dugotrajne borbe uspjeli su obuzdati vatrenu stihiju. Umorni i zadovoljni dočekali su jutro. Samo da sada nečim jačim ne počnu tući po samostanu! Sve čime su do sada pucali po njemu izdržao je. Vreće s pijeskom bilo je ono što je, zajedno sa starim zidovima, čuvalo nadaleko poznatu knjižnicu. Već je nekada prije paljena, hoće li opet?

Lipanske zore oslobodile su grad. Kupao se u suncu. Gladni i siromašni nastavili su kucati na samostanska vrata. Rat je ostavio tragove. Gvardijan nije provjeravao koje je tko vjere i nacije. Rekao je braći da nastave davati svima, svi smo ljudi i glad je kod svih jednaka. Počeo je time stjecati još veću naklonost i ugled u gradu. Prepoznali su ono ljudsko i vjerničko u njemu. Ćutili su da voli ovaj grad sa svim njegovim različitostima i da ima namjeru ustrajati u njemu. Uzalud povijest sa svim njezinim rušenjima! Nekada su crkve i samostan resili grad, pa su došli osvajači s istoka i sve ih porušili. Stoljećima

nisu dali oživjeti im, uskrsnuti. Unatoč tomu, došla su nova vremena. Počelo se graditi. Sada je ponovno došlo vrijeme rušenja. Grad je drhtio pred neizvjesnošću.

»Samostan je dobra utvrda, odatle ćemo ih satrat«, govorila je neka spodoba nehajno prebačena oružja preko leđa.

»Šuti budalo, nikoga ti ne ćeš satrat! Jesi li čuo?«

Umuknuo je.

»Ovaj je samostan učinija puno dobra i nitko ga ne smi dirati. A ako narede oni odozgor, ja odlazim. U tom neću sudilovat.«

Poznavali su ga kao sposobna borca. Nije se razmetao riječima. Samo, kada bi nešto rekao da će učiniti, onda je to i učinio. Zbog toga su sada svi šutjeli i odlučili maknuti ruke od samostana.

»Što je bilo s njima«, vikao je kroz buku koja je dolazila s druge strane crte. Otkada su počele borbe, samostan je, naime, na prvoj crti. Kao da nije bilo dovoljno rata s onima drugima.

»Jedan je ranjen, jedan poginuo. Ne znam tko prvo, a tko drugo.«

Kada je povezao rastrgane riječi, izletio je na dvorište. Kretao se onom zaštićenijom stranom. Nije se bojao, ali je uvijek držao da je bolji živ, nego mrtav junak. Imao je što vidjeti. Izvlačili su ih iz slupanog vozila. Brat je bio živ i ranjen, marni djelatnik mrtav. Bilo mu je neizmjereno teško. Isprekidano su mu ispričali da su ih najvjerojatnije »namirisali« u toj prostoriji. Bili su tamo da nešto poprave, a oni su ih kroz puni zid gađali osom. Nakon što je brat bio ranjen, djelatnik ga je pokušao vozilom prebaciti

do prve pomoći. Pogodili su ga snajperom kroz sitan otvor između greda položenih da čuvaju taj otvoreni dio. Mora da je strijelac danima vrebao hoće li ikoga spaziti pod tim sićušnim otvorom. Gvardijan je brzo donosio odluke u glavi što dalje činiti.

Međunarodna zajednica zaustavila je rat. Sve je natjerala sjesti za stol. I onda je iscrtala ishod. Tko te pita za nezadovoljstvo, mora se živjeti. Ponuđeno mu je ponovno izgraditi crkvu. Zar je mogao odbiti? Kako se samo sjećao svega!? Pothvat je bio zahtjevan i nije se mogao dovršiti tako lagano. Nakon što su završeni grubo radovi, pristupio je uređenju kapele. Barem će nju napraviti kako treba. Unajmio je i dobrog umjetnika. Nije naše vjere, nije iz našeg naroda, ali zašto ne bi mogao uresiti našu kapelu? Učinio je to zaista znalački. Samostan se ima čime ponositi.

Naslonio se na hladan zid. Sjeća se kada su ga lijevali. Bila je noć, ali su strojevi radili poput švicarskog sata. Kao da mu on sada priča o tomu.

Zvali su ga na objed. Nevoljko je pošao. Još ima mnogo toga reći ovome prostoru, a i on njemu. Vratit će se ponovno. Ovaj izvor života ne smije presušiti.

Išao je rano spavati. Osjećao je umor, ali je bio zadovoljan u duši. Poglavarari su se ponijeli kako je trebalo. Nisu ga ostavili sama, stajali su uz njega. Cijeni to i ne će se predavati. »Osjećate li se krivim? Osjećate li se kriv...? Osjećate li s...?«, zaspao je čvrsto uz ovu uspavanku. Te je noći sanjao čudan san. Jezerom je plovio veliki bijeli labud. Nikome nije činio ništa loše. A volio je labudove. Čuo je buku. Dolazili su raspojasano i divljački počeli gađati labuda. Promatrao je prizor. Oni su uporno nasta-

vljali. Nije više mogao izdržati. Skočio je i viknuo: »Ne dirajte bijelog labuda!«.

Svanjivao je topli ljetni dan. Radio javlja da tamo negdje ponovno pucaju. Bilo mu je sve poznato. Opet će oni zasjedati, opet će oni mudrovati, opet će oni...

Pio je jutarnju kavu i mislio na bijelog labuda iz snova.

Bistrenje izvora

UKOPNA MOTIKA

»I ti meni kažeš da je Stipe pokopan ka kršćanin.«

»Kažem!«

»Ma, čoviče, ja sam mu bija na sprovodu. Vidio sam kako su odveli onog svećenika, sluša govore, promatra zvizdu petokraku. Pokopan je ka pravi komunist. Na kraju su ispalili počasni plotun.«

»Neka su.«

Mate se nije dao zbuniti. Zajedno s Ivom sjedio je na otvorenom ispred restorana i pio pivo. Razgovarali su o svemu i svačemu, a onda ih je govor doveo do Mladena. Uspješan je poduzetnik, zapošljava mnoge ljude iz ovoga kraja. Uz to nigdje ne taji pripadnost svome hrvatskom narodu. A to je ono što im nije baš najjasnije kod njega. Znaju da je došao iz Srbije, da su mu jedan brat i majka još tamo. Otac mu je pokopan ovdje, u ovim krajevima. Bio je oficir JNA i kada je obolio obitelji je izrazio želju pokopati se upravo ovamo. Tko bi ga znao zbog čega! Možda mu je tamo bilo preskupo, umovali su kasnije, ili su ga jednostavno povukli njegovi korijeni. Kada je počelo mirisati na rat, jedan mu se sin vratio i borio zajedno s drugima iz grada. Da nije imao prošlost kakvu je imao, mogao je puno dalje dogurati. Nije da su ga ljudi odbacivali, ali jednostavno mu nisu mogli vjerovati. Bila su to takva vremena. No, sada se ne osjeća neka razlika, samo poneka pijanica zna mu prigovoriti na njegovo podrijetlo. Poštovanje je zaradio svojim držanjem. Nije bio nimalo nalik svome ocu.

»Ajde, plati još jedno piće, pa ću ti ispriповидiti to sa svećenikom«, nastavi Mate. Mogao je i sam sebi platiti, ali je htio uhvatiti Ivu u neznanju i poslije se hvaliti time. Ivo, naime, gotovo nikada nekoga nije počastio, a uvijek je sve znao. Mati je izgledalo da je namirisao pravu priliku. Ivo ga je šutke promatrao neko vrijeme. Pozvao je poslužitelja i naručio još jedan krug pića za obojicu. »Ja plaćam i ono prijašnje«, rekao je poslužitelju koji ga ništa nije pitao.

»Budući da sam blizak sa svećenicima, pra Vrane mi je sve ispriča«, počeo je Mate polagano svoju priču. »Bio je toga dana dežurni u župnom uredu. Najednom je uša neki mladić i pozdravio ga s „Dobar dan“. Čudno mu je zazvučao takav pozdrav, ali je ipak uzvratio na isti način. Kada ga je upitao što želi, mladić je ukratko ispričao svoju priču. Rođen je u Srbiji, ćaća mu je jugoslavenski oficir rođen u ovim krajevima. I on je također oficir. Međutim, ćaća mu je obolija i zaželiya se ličiti u ovdašnjoj bolnici. Ispunili su mu tu želju. Sada je izgleda na umoru. Njega kao najstarijeg sina zamolio je da ode do svećenika i da mu rekne da je poručio da ga dođe obići i obaviti sve što je potrebno za smrt. On u Boga ne vjeruje, niti ga sve to zanima, ali ćaći želi ispuniti posljednju želju. Zbog toga je sada tu i želiya bi da svećenik pođe s njim.« Mate je otpio gutljaj pića.

»I je li poša?«, zabrzetao je Ivo.

»Stani, polako, što si požurio. Pra Vrane je najprija upita je li žurno. „Više-manje“, odgovorija je mladić. Upita je za broj sobe u bolnici i reka mu da će doći čim se vrati s pohoda jednome drugom bolesniku kojemu je taman trebao poći. Mladić se s tim složio. Kada je svećenik doša u bolnicu, kraj uzglavlja mladićeва oca zatekao je

neke druge ljude. Bio je sam u sobi. Na kartonu je pročitao da se zove Zvonko. Razmišljajući o svemu zaboravio je upitati mu sina za njegovo ime. Budući da nikoga nije poznao, predstavlja se tko je i što je. Opazija je da se nekako čudno zgljedavaju. Nije ga to zasmelo, nego je svima pružio ruku. Kada je doša do dvojice posljednjih, oni su ga polagano uvalili ispod ruke. Pričajući izvodili su ga van, a da ništa nije moga. Za nekoliko minuta bio je pred vratima bolnice. „I da se više nisi vratio“, doviknuli su mu priteći na kraju.«

»Oni njemu tako. Da sam ja bija na njegovu mistu, ja bi uzeja stolicu i opalija i' po glavi«, zajapurio se Ivo.

»Pusti to i ne upadaj mi u rič«, počeo se i Mate uzrujavati. »Nego, gdje sam ono stao? Ja! Pra Vrane se nije dao smesti. Iz obližnje je gostionice motrija kada će izići. Dočeka je i taj trenutak. Čim su zamaknuli, na brzinu je platija i uša u bolnicu na sporedan ulaz, bojeći se da nešto nisu rekli vrataru koji je promatrao maloprijašnji prizor. Zvonko se ispovidija i pričestija.«

»Ma, sunca ti«, ote se Ivi.

»Jesam li ti reka da me ne prekidaš. I nemoj slučajno početi ružno govoriti ili psovati«, opet se obrecnu Mate.

Ivo je znao što to znači. Poznao je Matu kao poštenjačinu i radnika. Nije imao neki poseban posao, bio je ukopnik, ali su ga ljudi cijenili. Kada nešto rekne, onda je to bilo tako. Ivo je odlučio malo bolje suspregnuti jezik samo da bi čuo priču do kraja.

»Sutradan je isti mladić ponovno tražija pra Vranu. Rekao je da mu je ćaća umro i da je želja njegova i obitelji da mu on bude na sprovodu. Pita ga je zna li što to znači, na što mu je ovaj odgovorio da sve dobro zna, ali

da mu je svejedno. Čaća je tako zaželiya i on mu zajedno s ostatkom obitelji želi ispuniti poslidnju želju. Pra Vrane je odlučio ići do kraja. Neka bude što treba biti. Zajedno s mladićem otiša je do pogrebnog poduzeća, te naručio katoličku osmrtnicu i sve drugo. Kada je osmrtnica došla, naložija je nekolicini pouzdanih župljana da je izlijepe na uobičajenim mistima. Ubrzo su iz obližnje kasarne doletili zajapureni oficiri. Derali su se na njega, pritili mu zatvorom, jer, eto, obeščasćuje uzornog komunistu. Pra Vrane im je pokušao sve objasniti. Nisu ga tili slušat. Zapritili su mu i naredili da se ni u što slučajno više ne miša. Za sat vremena katoličke osmrtnice prekrile su one s petokrakom. Zvonko je ponovno bio njihov. Pra Vrane je odlučija ne predavati se. Nema veze što ga mogu izmlatiti, spremiti u zatvor ili ubiti. Svoju dužnost želi izvršiti do kraja. Sutradan se sa svojim starim vozilom polako približava groblju. Već je na sebi imao sve potrebno, mimo uobičajenog ponašanja. Čak je ponija i oveći križ. Čeka je kao napeta puška. Kada je pogreb trebao početi, izletio je iz vozila i upao na čelo povorke. Niko ga nije zaustavlja, budući da mnogi nisu ni shvaćali što se događa. Još je u vozilu upalio mikrofon i sada je započeja kao na svakom drugom sprovodu kojemu je nazočio. Nije dugo govoriya. Neko mu je oteja mikrofon iz ruku, drugi se dokopa križa i šutnija ga iza najbliže grobnice. Opet su ga vodili na isti način, samo sada puno grublje. Uspija je primitit i da je križ sa sanduka otrgan. Ubacili su ga u nečije vozilo koje je krenulo velikom brzinom. Vozač je bija sam, namrgođen i sa samokresom na dovat ruke. Pra Vrane je vidija da šale nema. Uz psovke ga je istiralo pred samostanom. Virnici koji su upravo dolazili na misu gledali su čudan prizor. Pra Vrane im je govoriya da je sve u redu.«

»Dobro, znam i ja sada dalje«, opet je nasrtao Ivo. »Dosta sam i sam vidio, a ostalo su mi ljudi pričali.«

»Ne znaš! Da znaš, zna bi kako je Zvonko ipak pokopan ka kršćanin«, nije više Mate bio tako uzrujan na Ivine upadice. Ponijelo ga sjećanje na te događaje. »Nakon što su izbacili svećenika, sprovod je teka po njiovom. Ja sam se u sebi molija. Naravno da to ne može zaminit svećeničku molitvu. Ipak je bolje nešto nego ništa. Lis je sa mnom zatrpava još jedan musliman. Bili smo u dobrim odnosima. Ni jednome ni drugome nije smetalo što smo virovali u svoga Boga. Ipak, nisam zna oće li me izdat. Zatrpavajući lis krišom sam motikom na njemu napravija znak križa. Meho me iznenađeno i prestrašeno pogleda. Radija sam dalje ko da se ništa nije dogodilo. Da ga je neko pritisnuja, ne znam bi li me oda? Valjda ne bi.«

»Vidi ti njega. Jesi li to ispriča ovom njegovom sinu kod nas? Možda ti čovik da nešto novca. On ima, a vidiš nas kakvi smo.«

»Daj, okani se budalaština, Ivo. Da sam radija za novac, moga sam drugačije proći u životu. Dalo se zaraditi i u ono vrime. Međutim, nisam radija. Sve što ti ja radim, ja radim iz uvirenja. Jesi li me razumija?«, rekao je Mate i pošao prema izlazu.

»Stani čoviče, što se ljutiš, ništa nisam loše mislio. Ja sam samo tija...«, nije Ivo mogao završiti rečenicu. Mate je odmicao niz put. Ivo je platio i požurio kući. Već se i noć spuštala. Dočekat će ga žena sa svojim zahtjevima, prigovarati mu da je opet lunjao okolo. Što ti je život! Otići će u Ameriku, možda Englesku, samo, tamo ne daju tako lako, otići će na Novi Zeland, prisjetio se. Konačno će živjeti u miru. No, hoće li ga imati tko pokopati kako

on bude htio? Nije do sada previše razmišljao o tim stvarima. Rastvorio je novine koje je imao pod rukom. Na naslovnici neki mrtvi, u Crnoj kronici još više njih. Zavitlao ih je, iako ih nije pročitao. Dosta mrtvih za danas, za sada kada ne zna je li on sam uopće živ.

KAD ONE PROSVJEDUJU

Padala je teška jesenja kiša. Noć je sve prekrila. Grad se skupio u se i mirovao. Jedino su, ne tako brojna, vozila s upaljenim svjetlima nekamo žurila. Nije se tko imao obazirati na njih, osim njih samih. Sve je to primjećivao fra Zdravko dok je sa svojom starom isluženom »bubom« žurio prema mjesnoj neuropsihijatrijskoj bolnici. Već je bio odspavao prvi san kada ga je probudio zvuk telefona. S druge je strane bio neki opori muški glas.

»Halo, halo, je li to pop«?

»Ja sam fratar, izvolite«.

»Ma, ne znam vam ja to, svedno mi je, samo dolazi. Odmah! One ne će da se smire dok ti ne dođeš. Ima ovde neka vaša, oće da te vidi.«

»Tko ste Vi, tko me hoće vidjeti?«

»Ma, ja sam Jovo, portir na neuropsihijatrijskoj. Neka vaša, šta ja znam kako joj je ime, oće da govori s pomom.«

»Dobro, dolazim odmah.«

Prisjećajući se razgovora koji ga je istjerao na ovu kišu fra Zdravko umalo nije naletio na neku spodobu koja je stajala pred vozilom i mahala rukama. Htio ne htio, morao je stati. Događalo se to i drugim vozilima na istom raskrižju, primijetio je otvarajući prozor, iako ga je kiša kvasila po licu i tijelu.

»Jesi li ti pop«?, upitala ga je raščupana ženska osoba. Kiša joj je curila niz lice i bradu, a odjeća joj se zbog vlage pripila uz mršavo tijelo.

»Da, ja sam«, nevoljko je odgovorio.

»Evo ga, doša je«, doviknula je drugim osobama jednakima sebi. Koliko je mogao primijetiti bilo ih je desetak i svi su se ponašali jednako ovoj prvoj.

»Bernarda te oće vidit, nama je svedno, ali nije njoj. A oni nisu dali. Stoka.«

Šutio je i vozilom se polako uputio iza čudne povorke. Ubrzo je krenula prema vratima bolnice koja je već otprije dobro poznao. Uvijek ih je prolazio u građanskoj odjeći, ponekada uz neku lukavost. Drugačije ne bi uspio. Komunizam je carevao i u ovoj ustanovi religiji je pristup bio zabranjen. Sada je išao u redovničkom odijelu. U gužvi je jednostavno zaboravio kamo ide. Uostalom, svejedno je, kao što mu je i svejedno kako se zove ona koja ga je zaustavila. Od svega ga je najviše brinulo što bi se moglo kriti iza svega. Da mu nisu možda nešto namjestili, da ga ne kane za nešto optužiti? Svašta može biti.

Vratarnicu je ispunio neki brkati jaki čovjek. Bio je vidno nemiran. Nije ništa pitao, znao je da je osoba pred njim ono što je tražio. Fra Zdravku se nije učinilo da ga gleda toliko nepovjerljivo kao prije kada ga je znao zaustavljati. No, on se toga vjerojatno ne sjeća. Sada bi se čak u njegovim očima moglo pročitati da mu je zbog nečega zahvalan. Samo zbog čega? Slijedio ga je do dežurne sestre koja ga je šutke prihvatila kao prtljagu koja joj ne treba, ali je mora uzeti. Prišli su krevetu neke bolesnice. Bio je u odvojenom dijelu bolnice, tamo gdje leže teži slučajevi.

»Ovo je Bernarda. Ona želi pričati s Vama.« Udaljila se bez riječi.

Fra Zdravko je gledao u Bernardu. Prepoznao ju je. Dolazio je u njezinu obitelj. No, zašto je ovdje? Što joj se

dogodilo? Ubrzo je odustao od tih misli. Svatko ima svoju povijest i mora je nositi, a na njemu kao svećeniku je pomoći mu u tome koliko dopusti.

Nakon kratkoga pozdrava, bez da ga išta pita, Bernarda mu je kratko ispričala što se dogodilo. Zbog bolesti je dospjela ovamo prije mjeseca dana. Zaželjela se ispovjediti. Kada je to priopćila bolničkom osoblju, ono joj se počelo rugati. Ni na pamet im nije padalo da joj priteknu u pomoć. Nije znala što učiniti. Danas je ovuda kao i uobičajeno prolazila Vera. Ne može se smiriti na jednome mjestu, pa šeta po bolnici. Više-manje joj to dopuštaju, budući da je dobroćudna. Čak zna nešto šaljivo i ispričati. Gledajući je odlučila joj se izjadati. Valjda će je shvatiti. Vera je kolutala očima i Bernardi se činilo da joj je trud propao. Iznenada ju upita: »Ti bi šćela da ti dođe pop, katolički«? Bernarda je klimnula potvrdno glavom. »Dobro, napraviti ćemo to«. Vera je otišla dežurnoj sestri. Bernarda je čula kako se ova dere, ali je čula i Veru. Nastupila je tišina od nekoliko minuta, a onda se hodnikom čuo tutanj ljudskih nogu. Veliki broj njih nekamo je odlazio. Što se dogodilo? Nakon pola sata posjetila ju je dežurna sestra. Bila je sva izvan sebe. »One su zbog tebe izišle vani. Eno ih sada na raskršću zaustavljaju vozila. Traže popa, kao da on sada luta gradom. Nije on toliko blesav, i u podne se izležava, a kamoli ne će sada.« Još je ona toga nabrajala, ali je Bernarda nije slušala. Ostale bolesnice znači prosvjeduju zbog nje. Vera ih je sve uzbunila. Ako sve bude dobro, kupit će joj najveću čokoladu koja postoji u gradu. Svećenik će to učiniti za nju, zna ona dobro. »I, evo, uspjelo je«, zaključila Bernarda.

Fra Zdravko se u svojoj svećeničkoj službi nikada nije osjećao dobro kao sada. Prepoznavao je kako snažno progovara vjera u ugnjetenom narodu. Nije važno kojem, je-

dnako je ugnjeten i jednako to prepoznaje. Čak i u svojoj bolesti. »Tko nam samo naprtil ovaj sustav na leđa, bolje bi mu bilo da se ni rodio nije«, mislio je izlazeći iz bolnice. Bili su već kasni sati. Nije tek tako mogao ostaviti Bernardu samu u ovoj bolnici sa svojim strahovima. Vratar Jovo mu se na izlasku čak malo i nasmiješio. Dežurna sestra je bila zauzeta smještanjem bolesnica, ali mu je mahnula kroz poluotvorena vrata. A vani je kiša jednako padala. Sutra je novi dan, čekaju ga nove obveze. No, dobro, naspavat će se kad stigne. Tijekom dana možda popije malo više kave i sve će biti dobro.

Dan mu je stvarno bio naporan, ali je otišao spavati u uobičajeno vrijeme. Jedva je to čekao. Čini mu se da nije spavao ni minutu, telefon je zazvonio. Kada se razbudio i pogledao koliko je sati, proletjela mu je glavom misao da nije valjda opet isto. Podigao je slušalicu.

»Ja sam Jovo.«

Fra Zdravko nije čekao da dalje nastavi. »Dolazim odmah. Već se spremam«.

»Ne trebaš nikud dolaziti. Šceo sam te samo sutra pozvati na rakiju.«

»Ne pijem ti ja to, Jovo. Ponekad popijem samo malo crnog vina, dobro je zbog zdravlja.«

»Znaš šta, pij ti šta oćeš, samo dođi sutra.«

Nije mogao odbiti. U dogovoreno vrijeme našli su se u kavani. Jovo je častio. Priča se slabo razvijala, ali išlo je nekako.

»Znaš li ti da ja zbog tebe umalo nisam ostao brez posla. Neka budala sve dojavila miliciji. A bio sam reko da ću isprebijati onoga ko samo zucne. Naći ću ga ja. Oni

mali klempavi došo po mene. Tio mi stavlja lisičine. Budala jedna, on da Jovi stavlja lisičine. Posla sam ga u materinu. Nakon toga se malo smirio, ali sam svedno mora ić s njim. Dočeka me Milan. Sva sreća da je baš on taj dan bio dežurni. Znamo se dobro. Sve sam mu ispričio ko bratu. Verova mi je. Najnezgodnije je bilo šta su one protestirale i zaustavljale auta. To je direktno rušenje države. Znaš li ti šta bi bilo da svi koji su nezadovoljni počnu tako činiti? Otišlo bi sve k vragu. A i ja sam ovu državu gradija i gradim je. Milan mi je reko da će sve srediti, samo ako ovo ne stigne do ušiju glavešina. Tada ništa ne obećaje.«

Što da mu kaže? Odgurnuo je na stranu na pola ispijen sok i naručio rakiju. Travaricu. Jovi su oči zacaklile od radosti. Razgovor je bolje potekao. Stalni gosti kavane pogledavali su prema njihovom stolu. Jovo i pop piju rakiju. Svašta!

PRIJAVAK BAKI

Vani je padao snijeg. I tako danima. Ništa neobično, Njemačka je zimi omotana bijelim snježnim šalom. Utopljen Nenad je duboko razmišljao. Žena i djeca su već davno pozaspali, nije im prvi put da on do kasno ostaje u svojoj radnoj sobi. Čuo je već da je i ponoć otkucala, ali nije previše mario za sve to. Proteklih godina uspio je zaraditi veliko bogatstvo zahvaljujući svome liječničkom pozivu. Žudio ga je i sve je činio da tako i bude. Što sada? Uhvatio je sebe u razmišljanju kako želi napisati Božićnu ili Novogodišnju čestitku, ni on sam ne zna što je, onom popu. Do toga dana nikada ga prije nije vidio. Ne bi ni tada da punica Svjetlana to nije bila naredila. Kako ih je samo postrojila uza zid! Čekali su toga popa kao djeca učiteljicu u razredu. Bolje i to pretrpjeti, nego ostati bez dijela u oporuci. A stara baba je uistinu bila bogata. Uvijek je takva bila. Zapisao je kratko o tome u priči koju je počeo o njoj pisati. Potaklo ga nešto u zadnje vrijeme pisati priče. Nije ga zanimalo hoće li ih netko čitati, bilo mu je samo stalo izbaciti to nešto iz sebe. Jedna od težih mu je upravo ta o Svjetlani. Što sve ona nije proživjela! Mlada skojevka, II. svj. rat, obnova države, položaji u toj državi, udaje, rastave, djeca... Živjela je puninom života. Nezaboravno! A onda je došla starost, bolest i taj pop. Da je znao da će se sve tako odigrati, nikada joj ne bi pomogao doći u bolnicu gdje radi. Smjestio bi je što dalje od sebe. No, što je tu je.

Zagledan kroz prozorska stakla u neonske žarulje na ulici, koje su zbog snijega davale neku sablasnu sliku, počeo se prisjećati toga događaja s popom. Svjetlana je

već danima ležala na bolesničkom krevetu. Još su ih dvije bile s njom, budući da zbog prenatrpanosti nije mogao za nju priskrbiti neku bolju sobu. Začudo, nije se previše bunila. Valjda je bila svjesna da bi ovo mogao biti kraj. Obilazili su je, a ona im je pritom neprestano pričala o oporuci. Zbog toga su joj i donijeli bilježnicu i olovku. Jedanput je uspio vidjeti da samo ne priča, već i nešto zapisuje. Bilo je to značajno za njega, budući da ga je spominjala u razgovoru. A onda je iznenada počela pričati o smrti. Pitala ih je ima li išta poslije nje. Odgovarali su joj izmotavajući se riječima. Nisu nikada, naime, o tome razmišljali, niti ih je to zanimalo. Odgojeni su u obitelji gdje Bog nije bio nazočan i nisu osjećali potrebu za njim. Vidjeli su da se i bez njega može živjeti. Ma, naravno, sve su to izmišljotine. Baba se samo prepala smrti, pa zbog toga postavlja bezvezna pitanja. Zabezeknuli su se kada im je rekla da bi željela da je posjeti pop. Što joj pada na pamet!? Ustrajala je u svome zahtjevu. Jednoga je dana rekla neka to bude danas. On je imao zakazan susret s prijateljima. Otići će nekamo, malo se proveseliti, ta jednom se živi. Baba je bila neumoljiva. Kada pop dođe, moraju nazočiti i on i žena mu Maja. Što da učini? Nije bilo druge, već poslušati. Rekao je Maji da ona ode do popa, ta ipak je ona Svjetlani kćer. Iz ljubavi prema njemu, pristala je. Sva se usplahirila kako će se ponašati, ali nije bilo izlaza. Pričala mu je kasnije kako je zazvonila drhtavom rukom. Otvorio je pop srednjih godina, ni lijep ni ružan. Odmah je to zapazila. U isto vrijeme zapazila je i da iz njega zrači neka smirenost. To ju je još više zbunilo. Nakon što mu je sve kratko izložila, pop je pitao koliko je žurno. Nije znala najbolje odgovoriti, rekla je samo da je njezina majka tako naredila i da bi bilo najbolje da dođe već danas. Vidjela je da mu je nešto čudno, ali obećao je

doći u bolnicu u 19.00. Već je poznao gdje je to, nije mu bilo prvi put. Još mu je pripomenula da je majka rekla da ponese sve ono što popovi nose kada je netko bolestan. Kimnuo je glavom.

I tako, dočekali su toga popa u stavu mirno. Baba ga je odlučno pozdravila s »Dobra večer« i s »Hvaljen Isus i Marija« ili nešto tako. Odmah mu je rekla da umire i da bi mu željela sve reći, a on će joj onda uraditi sve ono što radi i drugim bolesnicima. Mljela je, bez da mu je dala riječ progovoriti. Vidjelo se da je nekada znala upravljati željeznom šakom. Uprla je tada rukom na njih dvoje i na malu Jelenu. Rekla je da su nekršteni i da joj je želja da ih krsti nakon što ona umre. Oni su se samo zgledavali. Nikada im nije ništa o tome pričala. Pop se prvi snašao. Izjavio je da bi bilo dobro da oni sada iziđu, ako baka želi s njim popričati. Olaknulo im je. Baba je dala znak za pokret. Više se ni sam ne sjeća kako su dospjeli do hodnika. Ostatak priče od te večeri ispričala mu je kasnije jedna od bolesnica koja je ležala na pokrajnjem krevetu. Nakon II. sv. rata je kao Volksdeutscherka morala bježati iz Slavonije. Partizani su ih nemilosrdno gonili i ubijali. Nije o tome govorila babi, s njom je uvijek govorila njemački. Baba je, dakle, i dalje nastavljala svoju priču. Pričala je popu o tomu gdje je rođena, kako su joj tekli školski, partizanski i drugi dani. On ju je pokušao smiriti, kada bi uspio doći do riječi, htio je da govori tiše da ih drugi ne slušaju. Baba nije za to marila. Rekla je samo jednom da je ona sve to učinila, da se kaje i da nema što kriti pred drugima. Najstrašnije je bilo kada je govorila o ratnim danima, o ubijanjima po Slavoniji i kasnije po Bosni. Nije se mnogo popravljala ni nakon ratnih dana. Vjerno je služila revoluciji. Kada je iznijela sve što je imala reći, pop ju je upitao je li krštena? Nije mu znala odgovoriti. Ni jedne

se molitve nije sjećala, zna samo da joj je baka govorila da se nakon smrti ide Bogu i da prije toga treba svećeniku reći sve što smo loše napravili kroz život. Baka je umrla kada je njoj bilo samo šest godina. Ne zna zašto, ali ju je izuzetno voljela. Ta ljubav nije prestala kroz čitav život. Mislila je često na nju i pitala se gdje je? Sjećala se tada njezine rečenice o smrti. I to ju je smetalo. Baka da joj ima krivo!? Svećenik ju je pokušao tješiti, govoriti da će sve biti dobro, da se njezina obitelj brine za nju. Ona kao da to nije slušala. Pitala ga je neprestano je li donio ono ulje i ostalo, kao za sve druge. Svećenik je izbjegavao odgovor i pokušavao je utješiti lijepim riječima. Baba je tada uporno ponavljala da je baka rekla da prije smrti popu treba reći sve svoje nevaljaštine, ona sada ide k njoj i mora joj podnijeti raport. Ne želi je razočarati. Zbog toga mu je i rekla da ono troje i onoga Denisa, koji je negdje na ulici, mora krstiti. Ona je to propustila, ali on ne smije. Ako bude tako, baka je vjerojatno ne će grditi. I tako je to trajalo. Volksdeutscherka je zaspala. Kada se probudila, baba je bila sama, nešto čitala i mrmljala. Čini joj se da su to bile neke molitve ili nešto slično tomu.

Da, da, bile su to molitve! Svega se on dobro sjeća. Dugo su čekali popa na hodniku. Kada je izišao, rekao im je da je baka zaželjela da joj sprovod bude katolički. Samo im je još to trebalo. Nakon svega nisu morali provjeravati. Pop ne bi slagao, a babi priliči. Zavirili su u bolesničku sobu. Držala je neku knjigu u rukama, vjerojatno popov dar. Kao pokisli pošli su kući. Na ulici je šutnuo praznu limenku piva i opsovao. Marni Nijemci nisu je pokupili i bilo mu je drago. Odzvonila je gromoglasno, barem mu se tako činilo.

Nije trebalo dugo čekati na sprovod. Samo dva dana. Baba je otišla. Pozvao je sve njezine i svoje poznanike.

Čudili su se katoličkom sprovodu. Baš ga briga! Ona je tako htjela. Pop je bio dobar, svaka čast. Obavio je uljudno svoj posao i otišao. Nije spominjao ono o krštenju. Rekao je samo da mu je drago da su se upoznali. Također ih nije pozvao da navrate i bili su mu zbog toga zahvalni. Ostavlja im potpunu slobodu. Baba se i dalje nije dala. Sve je opet spomenula u oporuci. Ostavila im je manje nego što su se nadali. Puno je dala za neke karitativne ustanove. Njemu su do tada bile nepoznate. Baba je znala za njih. Znači da se spremala, lopovica stara. Neka joj bude. Ima on dosta i svoga bogatstva.

Nenad nije znao koliko je sati i nije ga bilo briga. Čestitka s nakićenim drvцем još je uvijek uporno stajala pred njim. Izdavač je na nju napisao *Frohe Weihnachten und ein glückliches Neues Jahr*. Nikako da se odluči hoće li je poslati popu ili ne. Raport baki, kako ono reče Svjetlana. Strese se. Uze pero i uljudno čestita svećeniku Božić i Novu godinu. Još mu se i zahvalio. Na kraju je dodao i svoju adresu. Činilo mu se da treba tu stajati. U kućnim papučama izišao je u hladnu zimu. Jedva je čestitku ubacio u zaleđeni poštanski sandučić. Vrativši se u spavaću sobu, kratak je čas promatrao ženu u snu. Trzala se nemirno. Poljubio ju je u čelo i slatko zaspao. Vani je snijeg i dalje padao.

TOČKA

Stjepan je bio darovit čovjek. Svi predmeti u školi išli su mu izvrsno. Profesori su ga hvalili, suučenci izostavljali iz svoga druženja. Nije njima bilo krivo što je on tako darovit, bilo im je krivo da se držao većima od njih. Kada im nešto ne bi išlo, gledao ih je s visoka, kada bi ga pozvali u nešto što su sami pokrenuli, pametovao bi im o ovom i onom. Muka jedna!

A ni Stjepanu nije bilo lako. Teško je podnosio da ga izbjegavaju. »Samo sam htio pomoći«, tješio se. Nije mogao razumjeti pojedine profesore koji su se svrstavali na stranu njegovih suučenika. Nisu mu o tome ništa govorili, ali je to osjećao. Osjetila za preživljavanje oštriše mu se sve više i više. Polako je počeo nazirati stazu kojom mu je krenuti.

»Jesi li čuo, Stjepan nije uspio«, kazao je Mate Jozi dok su se pripuštali proljetnom suncu na Trgu bana Jelačića u Zagrebu. »Pomelo ga, kao da ga nikad nije bilo.« »Kako pomelo, jadan ne bio«, upitao je Jozo. »Lijepo. Sredila ga točka.« »Točka! O čemu ti to govoriš«, pitao je opet Jozo? Mate kao da je prečuo. »Sjećaš li se što je bilo sa Stjepanom kada smo završili školovanje i kada smo se razmijelili svitom. Ja ću ti kratko ispričati.« I Mate je počeo svoju priču.

Stjepan je nastavio sa svojim učenjem i vladanjem koje je bilo primjereno trenutku i okruženju u kojemu se nalazio. Ubrzo se upoznao s nekim važnim ljudima, upisao doktorat iz njemu najdražeg predmeta. Ime mu se počelo pojavljivati u visokim krugovima. To mu je itekako go-

dilo. Osjećao se kao u danima mladosti, žedan priznanja. Sada je to dobio. Konačno! Pogriješili su njegovi suučelnici što ga nisu razumjeli, grdno pogriješili. Mnogima će uskoro postati nadređeni. Morat će shvatiti svoju pogrešku i ispraviti je. Sve je zaista ukazivalo na to.

Već su i javna glasila nagađala koje će mjesto zauzeti. Većinom su mu davali ono najviše. Ostali su bili nedorasli preteći ga. Čekao se samo trenutak odluke. Stigao je najvažnijeg dana. Stjepan to nije primjećivao, uživao je u svome svijetu. Samo da se još i to dogodi, pa da život počne onako kako je dugo sanjao. Bezlično su izgovorili ime izabranoga. Stjepan nije bio taj sretnik. Umalo se nije onesvijestio kada je to čuo. Bio je dan, a njemu je pala noć. Nekako je oteturao kući i svalio se u naslonjač. Buljio je u točku na zidu.

Nešto se moralo dogoditi. Ali, što? Znatiželja je golicala Stjepanove poznanike, a i one koji su čuli o njemu. U užem krugu poznavatelja njegova lika i djela uskoro je procurilo: točka mu je presudila, obična mala točka napisana crvenom bojom. Stajala je kraj njegova imena u popisu predloženika za najviše mjesto. Stavio ju je jednog dana netko od onih tko je imao pravo unositi imena novih predloženika u taj popis. Kada je došlo vrijeme čitanja, ovlašteni čitatelj samo je prošao kraj Stjepanova imena. Bilo je, naime, određeno da se o onima bez točke skupe sve moguće obavijesti. Oni s točkom nisu imali tu povlasticu. Oni su samo mogli razmišljati o svojoj pogrešci i o onome tko ju je primijetio i pretočio u crvenu točku. Ljestve su izmaknute, uspona nema.

Stjepanu je teško pala spoznaja o životu s tom prokletom točkom. Gdje li je samo pogriješio? Ne može se nikako sjetiti. Sve je obavio besprijekorno i savršeno. Što

se dogodilo? Promatrao je vozače tramvaja, prodavače novina, pijance, prosjake, radnike na građevini... Počeli su mu se činiti sretnima. Rade to što rade, griješe, viču na njih, ali oni idu svojim putem. Jedne večeri svratio je u mjesnu krčmu. Nikada prije u nju nije zalazio. Do tada se kretao u otmjenijim i skupljim mjestima. Naručio je travaricu. Nešto je kuhalo u njemu. Naručio je još jednu, još jednu, još... Probudio se u redarstvenoj postaji. Objasnili su mu da je remetio javni red i mir. U pijanom stanju porazbijao je u krčmi sve čega se dotakao. Morat će platiti štetu. Gledao ih je zaprepašteno, a onda se počeo smijati. Tako izgleda pogriješka! Slobodan si je učiniti ili ne, nad glavom ti ne visi »moraš«. U redu, nije dobro to što je učinio i nikad to više ne će učiniti, ali izlaza nije bilo, činilo mu se. »Svi smo mi od krvi i mesa«, zaključio je i ta mu se spoznaja činila nečim novim i velikim.

Tko zna dokle bi Mate još pričao da nisu ugledali Stjepana kako žuri Trgom. Kada im se približio, uljudno ih je pozdravio. Poput svakog drugog, kasnije su zaključili. »Eh, što mu prije ne rekoše za tu točketinu«, uzdahnu Jozo!

Ljudi su obuzeti svojim brigama prolazili i davali Trgu onu potrebnu živost. Domalo pa će i večer pasti. A tada nije dobro biti vani, naročito ako je hladnoća već načela naše tijelo. Mate i Jozo to su dobro znali.

U CVJEĆARNICI

S nijeg još nije padao, ali bilo je tako hladno. U ovakvim prilikama Vlado se uvijek sjećao Prusca. Kako su se tamo samo nasmrzavali. Zima stegla, a rat nikako da prestane. Stvarno mu je sve bilo dojadilo.

Zoran se nije obazirao na hladnoću. Vozio je i razmišljao gdje kupiti cvijeće. Ne bi smio kući doći bez njega. Nije ženi svaki dan rođendan. K tomu, neki dan je zabrljao i treba se izvaditi, poboljšati odnose. Kao u politici, znao se našaliti. Pala mu je na pamet Sandra. Ako bude radila, mogli bi svratiti u njezinu cvjećarnicu. Pokraj puta je, ne će izgubiti puno vremena, a ona je zanimljiva. Zacijelo im ne će biti dosadno.

Da ga je bilo, crkveni toranj bi otkucavao točno 9.00. Zoran je zaustavio vozilo na utabanu nogostupu. Vlado je pitao što se događa.

»Idem ženi kupiti cvijeće. A mogao bi i ti štogod kupiti, valjda imaš komu?«, odvrćao je.

Vladi se nije izlazilo iz vozila, posebno ne ovdje. Za njega je Bosna uvijek bila Bosna, a jug je uvijek bio nešto drugo. No, što da učini? Zajedno su prošli čitav ovaj put, dobro obavili posao pa sad da se zakače? Nema smisla. Slegnuo je ramenima i izišao iz vozila.

Pokušali su otvoriti vrata cvjećarnice, ali nisu uspjeli. Kroz zamagljen prozor virnuli su unutra. Izgleda tamo nema nikoga. Vlado se već ponadao da je sve obavljeno. Zoran je pošao prema Mehmedovoj buregdžinici. Otvorena je, ustvrdi Vlado neraspoloženo u sebi. Mehmed je

poznavao Zorana. Već je on svraćao u njegovu radnju tijekom svojih lutanja po Bosni. Čim mu je spomenuta Sandra, počeo je tražiti njezin broj mobitela.

»Samo Vi nju nazovite. Rekla je da joj javim ako je tko bude tražio. Nema puno posla pa radi nešto kod kuće«, dometnuo je.

Uistinu se Sandra brzo pojavila. Zorana je srdačno pozdravila, kao i Vladu. On je odmah to primijetio. Bio je slikar pa je zapažao i malene pokrete. Čudilo ga kako se ona prema njemu ponaša tako otvoreno. Ta nikada se nisu vidjeli. Stupili su u radnju. Bila je bogato snabdjevena cvijećem. Vidjelo se da Sandra uživa u okružju. Zoran je s njom veselo čavrljao, a Vlado je uglavnom šutio.

»Znaš što Zorane, preporučam ti ruže. Gledaj kako su lijepe. Kad ih tvoja žena vidi, pet ćeš dana biti miran. Služit će te k'o bega. A, što kažeš?«

»Dobro, može koja ruža, ali daj mi malo i ovoga cvijeća. Ne znam kako mu je ime, mene to previše ne zanima, ali ga žena voli.«

Sandra je veselo poskočila. Narudžba se širi. Zoran će vjerojatno biti široke ruke, kao i uvijek.

»E, ja, nije to k'o nekad. Koliko sam samo tada prodala cvijeća? Otac je proizvodio, a ja prodavala. Znaš, on ti je bio Titov vrtlar. Radio je u Beogradu. Imali smo tamo i stan. Imali smo jedan i u Sarajevu, čak i u Zagrebu. Očito je bio uspješan kad je mogao nabaviti toliko stanova. Nisam ga nikad o tom previše pitala. Njegovi posli! Nama je bilo dobro. Ali smo uvijek voljeli raditi. Još i više otkada je babo otišao u penziju. Uživao je u širenju posla. A onda dođe rat. Sačuvali smo samo ovo stančića ovdje. Baš sam bila u njemu kad ste me zovnuli. Spremam neke

aranžmane za cvjećaru, šta ćete, mora se živit. Stara dobra vremena! Ljutili smo se samo na babu kada je pričao da se sviđao Jovanki. Ma, daj! Da je samo mrdnuo, ne samo da bi izgubio posao, nego bi mu otišla i glava. Tito nije praštao. A i što bi? Nisi doveden da dosađuješ njegovoj ženi, već da radiš i slušaš.«

Vlado je razmišljao o čemu to Sandra priča. Njima treba samo cvijeće, a priče je već previše u ovim krajevima. Nije baš uvjeren da nije prozrela njegove misli. Obratila mu se pitanjem bi li i on htio kakvo cvijeće. Napravio je neodređen izraz lica i upro prstom u neko na polici. Smislit će što će s njim učiniti, važno da ovo što prije završi.

»A ovi ti moji ne svraćaju baš previše u radnju. Dođu ponekada, pitaju pošto je šta i na kraju kažu da će navratiti drugi put. Znam ja njih. Provjeravaju samo cijene. Hoće biti sigurni da ih ne će prevariti tamo gdje oni kupuju. Kao da i moje cvijeće nije kao i ono tamo!? Evo, pogledajte, nije li tako svjež, lijepo? A najgori su oni uvezeni i oni domaći šta su pošli za njima. Takvi samo prođu pokraj radnje, kao da je šugava. Ma, baš me briga za njih. Ja znam ko sam, šta sam i šta želim. Opametit će se i oni, ali bit će im kasno.«

Vlado je postajao nestrpljiv. Više nije bio uvjeren zna li gdje se nalazi. Ova žena svašta priča. Ima vani novo vozilo. Tek ga je nedavno kupio i skupo platio. Ne bi htio da mu ga netko zagrebe, a kamo li da učini štogod drugo.

»Nego, ja se raspričala, iako ne znam ko ste«, obratila se Vladi. »Nadam se, Zorane, da nisam previše rekla? Ti me znaš, vaka sam i fertig.«

»Sve je u redu«, uvjeravao je Vlado. Što da drugo učini? Najbolje se pomiriti sa stanjem. Možda na kraju

postane i zanimljivo, zbog čega sve mora loše proći? Nas-
mijao se ovim novim mislima u sebi. Nije valjda da se već
dobrano prepao?

»Za vrijeme rata bila sam ti u Šibeniku. Nije mi se dalo
ovdje s ovim mojima. Oni su nacionalisti. U Šibeniku me
nitko nije dirao. Znali su ko sam, ali to nikome nije bilo
važno. Svako je išao za svojim poslom i svakome je rata
bilo preko glave. Voljela sam more, posebno smokve.
Uvijek me zbog toga želja vuče prema jugu. Još i dan da-
nas idem tamo na odmor.«

Pogledala je sjetno kroz prozor. Vlado se pitao kakva
su zapravo njezina razmišljanja. Ovo je samo djelić,
izgleda ono što se prelilo preko čaše i ne može više stati
unutra.

»Nego, znaš šta? Mogla bi ja vama poslati po bocu
rakije. Svakako je ovdje nemam kome dati. Bolje rečeno
ne će da je uzmu. Piju oni skrivečki, samo ne će da ih itko
vidi, posebno ja. Optužuju me da sam prije šurovala s
komunjarama, sada s ustašama. Šta su ti ljudi! Pričekajte
vi mene tu u kafani, sad ću ja. Dok popijete kafu, ja sam
tu.«

Vlado nije imao kud, a Zoran je izgleda na sve ovo bio
naviknut. Dobro se snalazio. Ušli su u kavanu, zapravo
u ono što je tako nazvano. Unutra su zatekli nekoliko
gostiju. Zurili su u njih i dosađivali se, barem se tako
Vladi činilo. Gledao je što prije ispiti svoju kavu. Znao
je da se nema što brinuti. Neka gleda svoja posla i nitko
mu ništa ne će, baš kao i drugdje. Ipak, nije mogao biti
do kraja miran. Ne voli kada ga događaji nadilaze, kada
nije potpuno uvjeren je li onaj način na koji se ponaša
zaista najbolji način. Ako počne govoriti, ne zna kamo to

može otići, ako se još više zatvori, tko zna kako će to biti protumačeno. Jedva je dočekao trenutak da plati.

»Marka«, spremno je odgovorila poslužiteljica.

»Marka za obje«, izletjelo je Vladi. Ugrizao se za usne. Nije htio izazivati, ali ga iznenadila ovako niska cijena.

»Da«, začuđeno je odgovorila.

Nije više ništa pitao. Platilo je i izišli su.

Svratili su još malo do Mehmeda. Burek usput ne će loše doći. Sandra se u međuvremenu vratila. Nosila je po bocu šljive za svakoga. Mehmed nije ništa govorio. Njemu je to valjda već dobro poznato. Zahvalili su se i ušli u vozilo. Rekla im je da ponovno navrate. Mahali su si na odlasku. Zoran je još i zatrubio. Majko mila, rekao je Vlado u sebi!

»Zar ne, Sandra je prava«, reče Zoran.

»Je, Zorane, je, samo vozi«, promrmlja Vlado.

Nastojao je nekako poredati u glavi maloprijašnje sličice. Negdje mu je nešto izmicalo. S desne strane tekla je rijeka Bosna. Mutna i divlja. Žudio je da što prije dođe ljeto, i sve se stopli, umiri, izbistri.

Kućica u perivoju

SUKNO

Pogledavao je kroz staklo svoga vozila. Vraćao se kući. On nije primjećivao, ali jesu ostali da vozi živčano. Njega su morile druge brige. Uspio je rasprodati svu odjeću, neke nakite..., ali ono sukno nikako nekome uvaliti. Uzalud što je na njega stavio naljepnicu s uvjeravanjem da je to skupocjeno sukno iz Engleske. Nisu vjerovali ni suknu ni naljepnici. Novac, koji je namjeravao dobiti od njega, već je potrošio. Pravi kuću, mora pozajmljivati novce, ali i vraćati. Kad bi sukno uspio prodati po dobroj cijeni, izvukao bi se iz trenutnih dugova. Možda bi čak nešto i ostalo. No, nikako da ga proda. Pritisnuo je još jače gas.

Luka je radio u mjesnoj tvornici koja je proizvodila prozore, vrata, namještaj i još neke proizvode od drveta. Bila je to prava socijalistička tvornica. Ofucana, djelatnici slabo plaćeni i bez želje za radom. Izgledalo je da ih ništa ne može pokrenuti. Kod kuće je stanje bilo drugačije. Svatko je izmislio nešto što mu je nadoknađivalo onu razliku između plaće u tvornici i troškova života. Bili su to obični svakodnevni troškovi, ništa naročito. Drugi su u njihovo ime išli na ljetovanja, zimovanja, kupovanja ovoga i onoga... Luka se odlučio za krijumčarenje. Pomoću kuma milicajca ušao je u milicijske vode, pa se nije previše bojao. Nešto zaradiš, nešto dadneš milicajcima i moglo se živjeti. Uostalom, nije baš nekoga posebno varao. Kupiš jeftino, prodaš što skuplje i to je to. Nije kriv da je država takva kakva jest. On i njegova obitelj trebaju živjeti, ma kakva da je.

Dok se vozio, iznenada mu nešto pade na pamet. Svratio će do Lazara. To je onaj pravoslavni svećenik u mjestu nedaleko od njega. Svakako mu je usput. Pričaju da se voli lijepo oblačiti i da mu nije žao potrošiti na to. Ako je tako, mogao bi se konačno riješiti ove svoje muke. Lazara istina osobno ne poznaje, samo onako iz viđenja, ali zar je to važno? Vrijedi pokušati, ništa ne će izgubiti.

Nakon što je pritisnuo zvono na ulaznim vratima, pred njega je izišla neka mlađa ženska osoba. Vjerojatno bi to mogla biti Lazarova kćerka, pomislio je. Izgledala je nepovjerljivo.

»Tražim oca Lazara«, odgovorio je spremno na njezin upit.

»Ne može Vas trenutno primiti, dođite drugi put«, bila je uljudna, ali neumoljiva.

»Baš mi je ža, poznajemo se, nešto imam za njega što mu može tribati... Možda ipak pokušate?«

Odmjeri ga od glave do pete.

»Dobro. Pričekajte malo.«

Nestala je u kući.

Morat će još nešto smisliti, motalo se Luki po glavi. Ne može tek tako reći da je došao prodati mu sukno. Izazvat će dvojbu u njemu.

»Izvolite.«

Luka je ušao u ukusno namještenu primaću sobu. Izgleda da Lazar ima ukusa. I to mu je govorilo da bi mogao polučiti uspjeh, samo ne smije uprskati.

Lazar je bučno ušao i još bučnije pozdravio pridošlicu. Odmah je viknuo Desi da donese rakiju, ne pitavši baš

ništa Luku. Započeli su uobičajeni razgovor, o svemu, o svačemu i o ničemu. Luka je prepoznao da je kucnuo čas da kaže zbog čega je navratio.

»Znate, evo, susidi smo više-manje i tribamo se dobro gledati.«

Lazar je klimao glavom.

»Vidim da obnavljate crkvu. Vraćam se iz Zagreba, vozim neko sukno, pa velim usput mi je, moga bi svratiti i dati nešto za crkvu.«

Luka je zavukao ruku u džep i izvadio nešto dinara.

»Nije puno, ali koliko se može.«

Lazar je uljudno zahvalio. Uz rakijicu mu je pričao da treba gajiti suživot, obnavljati crkve, činiti sve ono što je dobro. »Po tome se poznaju pravi ljudi«, zaključivo je svoje misli.

»Nego, ti ono reče da imaš neko sukno. Može li ga se vidjeti? Baš nešto tražim ovih dana.«

»Može, kako ne«, polagano izgovori Luka. »Međutim, malo je poskupo. Znate, iz Engleske je, dobre kakvoće i tako to.«

»Bude li ono dobro, nema veze šta je skupo. Sve šta je dobro, to je i skupo. Nikada nema smisla kupovati nešto jeftino. Na kraju dođe skuplje od onoga skupoga«, poučio je Lazar Luku. On je samo slijegao ramenima i mrmljao: »Dobro kad je tako.«

»No, Vama ću, ipak, nešto spustiti. Neka bude dobro i Vama i meni«, izjavi svečano Luka.

Otvorio je prtljažnik svoga vozila. Lazar je zadovoljno kimao glavom. Sukno mu se dopalo na prvi pogled. To

je ono što je tražio. Luka je mjerio svaki pokret, i njegov i svoj. Ne smije mu propasti ova prilika.

»Ima ga dovoljno, vidim, kupujem sve«, odlučio kratko Lazar, a da i ne upita kolika je stvarna cijena.

Ušli su ponovno u kuću. Već je i kava bila gotova. Lagano su se pogodili za cijenu, puno laganije nego što je Luka očekivao.

»Deso, mogla si nešto i narezati. Čovjek je s puta.«

»Ne bih« brzetao je Luka. »Hvala Vam na svemu, popit ću na brzinu kavu da bi što prije stiga kući. Očekuju me neki poslovni prijatelji. Što ćete, mora se svugdje stići.«

»Baš šteta!«, zaključio Lazar. »Deso, namiri pare dok čovjek popije kafu.«

Osjećao je Luka da ne smije prebrzo popiti tu kavu. Još samo da to smireno, ali ipak brzo obavi, stavi novce u džep i pobjegne što dalje.

Rukovali su se srdačno na rastanku. Obećali su jedan drugome da će navratiti i u drugim prilikama. »Ta ljudi smo«, govorili su.

»Baš sam ga, baš sam ga«, vikao je Luka sam sebi vozeći se. »Čim je tija lako onoliko platiti, znači da ima novca. A ja ga nemam«, mudro je zaključivao.

Dugove je Luka uredno vratio. Nije previše ženi pričao o svojim poslovnim pothvatima. Znala je čime se bavi i to je više-manje bilo dosta. Neka ona samo odgaja djecu, a on će se već nekako pobrinuti da imaju što jesti, piti i da se mogu školovati ako hoće. »Možda im ta škola nekada nešto i valjadne«, mislio je.

Autobus se lijeno vukao cestom. Luka je ponovno bio na jednom od svojih pothvata. Nakon što je autobus

zakočio na nekoj od postaja, ispitivački je pogledao kroz prozor. Promatrao je stanje. Uvijek treba biti spreman.

»Ma nije valjda...?«

Da, bio je to Lazar. Na sebi je nosio odijelo sašiveno od Lukina sukna. Luka se uvukao u se. Nabio je kapu dublje na oči. Nadao se da ga ne će prepoznati.

Lazar je ušao u autobus i pogledom tražio slobodno mjesto. Vidio je sve to Luka ispod kape. Izgleda da će k njemu. Samo je uz njega bilo jedno slobodno, prisjetio se. »Kud baš onaj mladić iziđe na prijašnjoj postaji«, ljutio se u sebi. Ali što je tu je. Napravio se da spava.

»Vidi, pa to je Luka!«, začu kraj sebe.

Morao se probuditi.

»O, kako ste Lazare. Ja bija malo zadrma.«

»Tako je to kada čovjek radi. I ja sam takav. Nego znaš šta. Bio sam kod onoga svog šnajdera Riste.«

Luku poče oblijevati hladan znoj. Gotovo je. Najmanje što se može dogoditi jest veselje u autobusu, sramota pred drugima. Opet, nekako mu izgleda previše dobro-namjeran.

»Skrojio mi je odijelo i rekao da je ovo odlično sukno, odavno nije vidio boljega. Nego, imaš li ti toga još?«

Autobus je jurio socijalističkom cestom punom rupa.

TRI MOGUĆNOSTI

Držali su ga najbogatijim u selu. Imao je mnogo zemlje, dobro je rađala, nije se mogao tužiti. Istina, trebalo je proliti mnogo znoja da stvari idu svojim tijekom, ali je to lagano podnosio. Uživao je u poslu, bolje rečeno u njegovim plodovima. Zbog toga mu je teško padalo ako bi netko, ne pitajući, dirnuo u njegovo vlasništvo. Nikako to nije mogao razumjeti. Davao je i dat će ako ga se bude pitalo, samo neka njegovo nitko ne dira bez pitanja.

Toga popodneva Marko je ponovno krenuo u obilazak svoga kukuružišta pri samom gradu. Dobro je rodilo, čini mu se, nikada kao ove godine. Zadovoljstvo mu je kvarilo samo to što su oni iz okolnih zgrada neovlašteno ulazili u njega. Čak su i ogradu probili na nekoliko mjesta. Mora ih jedanput uhvatiti na djelu. »Tada će ih, tada će ih...«, vrtio je glavom i nije razvijao dalje svoju misao. Kada je svojim rukama dodirnuo listove kukuruza, zadovoljstvo je prostrujilo njegovim tijelom. Tko kaže da se nema smisla truditi?! Taman ga i ne uspio prodati po primjerenoj cijeni, zna da je pobijedio. Pobijedio je sebe, zemlju, druge. Iznenada je u daljini ugledao dvojicu na biciklima kako mu se približavaju. Mogli bi to biti njegovi neželjeni berači kukuruza. Evo prilike da im pokaže da to ne smiju više činiti. Povukao se s puta dublje u kukuruz. Nadao se da ga nisu primijetili. Kada su došli dovoljno blizu, razabrao je da su to dvojica dječaka, možda trinaestogodišnjaci. Imali su sa sobom neke vreće. Prošli su kraj njega ne primijetivši ga. On je, naprotiv, primijetio da bi onaj kratko ošišani, i izgleda s naušnicom u ušima,

mogao biti vođa. Onaj drugi mu se učinio mirnijim, pristojnije obučenim. Pričali su o nekim nogometašima koji Marka nimalo nisu zanimali. Pustio ih je da počnu činiti što su naumili.

Nakon nekog vremena Marko odluči polako se izvući iz svoga skrovišta i promotriti što se događa. Vidio je da jedan čuva bicikle i drži stražu, a drugi bere kukuruze. Pokušavao je prići što bliže i barem jednoga uhvatiti na djelu. Uspjelo mu je približiti im se vrlo blizu. Kada je izišao na vidjelo, onaj što je čuvao stražu uzeo je svoj bicikl i pošao prema njemu. Marko ga zaustavi.

»Kamo si pošao«, upitao ga?

»Kući, bio sam kod šnajdera«, spremno će.

Marku je sinulo da na drugoj strani kukuruzišta zaista postoji krojač i da ovuda zaista vodi kraći put prema kućama i stanovima u blizini.

»Zbog čega si stao kod onoga drugoga bicikla?«

»To mi je prijatelj je bicikl, pa sam stao.«

»Gdje je on?«

»Tu je.«

»Što radi?«

»Ne znam, tek sam naišao.«

Ošinu ga pogledom. Dobro je složio priču, morat će ga pustiti da se izvuče. Prošao je mimo njega bez riječi, a on je presretan brzo potjerao bicikl naprijed.

Marko je stao pokraj onoga drugoga bicikla. Čekat će njegova vlasnika koliko bude trebalo. Bilo je to, ipak, brzo. Valjda je shvatio da pridošlica ne odustaje. Dječak

je u ruci nosio vreću napola ispunjenu ubranim kukuruzom.

»Odakle ti to«, upitao je ozbiljno Marko, iako je sve znao?

»Ubrao sam u kukuružištu«, odgovorio je dječak.

»Znaš li ti da je to moje«, ponovno ga je upitao.

»Sada znam«, odgovorio je ovaj.

»Tko ti je onaj maloprijašnji«, nastavljao je Marko?

»Priatelj«, uzvraćao je dječak.

»Priatelj! A ostavio te sama!«

Dječak je slegnuo ramenima.

»A kako ti je ime«?

»Ratko« odgovorio je ovaj.

»Gdje stanuješ«, pita ga dalje Marko, kao da je policijski službenik.

»Tu u blizini«, nemajući kud odgovarao je Ratko, ako mu je to bilo pravo ime, mislio je Marko.

»Znaš što Ratko, hajde da ovo privedemo kraju. Krao si moj kukuruz i ja te moram kazniti. Nudim ti tri mogućnosti. Prva je da pozovemo tvoje roditelje i da te oni kazne. Druga je mogućnost da pozovemo policiju i da ona učini što misli da treba učiniti. Treća je mogućnost da te ja istučem. Biraj!«

»Vi me istucite«, bio je Ratko brz na odgovoru.

Marko se osmjehnuo.

»Dobro«, rekao je, »učinit ćemo po tvome. No, ne ćemo to obaviti ovdje, nego gore bliže kuća. Neka vide i drugi.«

Dječak nije imao kamo. Htio ne htio morao se s tim složiti.

Marko je uzeo bicikl, stavio na njega vreću i polako ga vozio kraj sebe. S druge strane išao je Ratko. Šutio je. Marko mu je pričao kako to nije lijepo kada netko krade tuđe. Govorio mu je i o drugim lijepim i ružnim stvarima. No, često je u te svoje priče vješto umetao upit »A gdje ti je prijatelj«. Dječak je i nadalje šutio i gutao pljuvačku. Marku se nije žurilo. Zastajkivao je i pričao. Polako se počela i večer spuštati.

»Znaš šta, čiko«, reče u jednom trenutku Ratko. »Hajde ti mene istuci, pa da ja idem kući.«

Marko je i ne htijući prasnuo u smijeh. Dječak mu se već prije dopao. Razabrao je da je iz dobro odgojene obitelji i da nema nekih zlih namjera. Zbog toga mu je želio pomoći. Ratko je gledao zbunjeno. Marko se i dalje smijao, činilo se još više. Počeo se i dječak smijati. Njihov smijeh razlijegao se predgrađem. Sa strane je to izgledalo kao dobro raspoloženje djeda i unuka.

Kada su se umorili od smijeha, Marko je rekao:

»Evo ti bicikl, evo ti vreća i idi slobodno kući. Ako ponovno budeš trebao kukuruza, potraži me. Ja sam Marko.«

Pružio mu je ruku.

»Ja sam Ratko, nisam Vam slagao«, reče dječak pružajući svoju.

Neka je ptica zafićukala u kukuruzištu.

»Hvala čika Marko, ne ću više nikad.«

KRUMPIRI

A nte je danas uglađeni gospodin. Oženio se, ste kao djecu, podigao poduzeće. Nije mu bilo lako, ali je svojski grizao. Htio je svima pokazati da je netko, pa i samome sebi. Dosta je bilo podrugljivih pogleda i sašaptavanja.

U svom je ukusno uređenom uredu. Tajnica ne dopušta da ga previše uznemiravaju. Već nakon nekoliko dana njezina rada, bio je zadovoljan. Shvatio je da je pronašao upravo onakvu kakva njemu treba. Stručna i nenametljiva. No, ne zna što joj je bilo danas. Javi mu da bi neki Miro htio pričati s njim. Zna on o čemu. Htio bi se zaposliti. Tko će samo svima onima koji traže posao udovoljiti. Zna to tajnica Danijela i opet je toga Miru, namjesto da ga otpravi, uputila prema njegovim vratima. Morat će s njom o tome malo popričati. Kušat će da ne pokvari dosadašnje dobre odnose.

Danas mu se ne da raditi. Malog Vedrana spopala ognjica već nekoliko dana, pa je i žena zbog toga razdražljiva. Ma, proći će to, ne treba dizati veliku galamu. Dobro se sjeća koliko je puta njega ognjica spopadala u đaćkom domu. Davno su bili ti dani, a kao da su bili jučer. Roditelji su mu bili siromašni, on buntovan i na kraju je dospio u đaćki dom. Redarstvo je uredno odgojitelju dostavilo spis u kojemu je pisalo da je dana toga i toga zajedno s drugima krao kod toga i toga. Bilo je istine u svemu tomu, ali nije bilo baš sve tako. Oni su krali, a on je samo bio s njima. S kim se drugim mogao družiti?! S braćom i sestrama se nije slagao, još manje s roditeljima.

Bio je nadaren i nije zaostajao u školi. Možda ga je to na kraju i spasilo. Tko zna! Povukao je gutljaj jake crne kave. Dobro mu je godila. Liječnik mu je rekao da je smanji, kao i pušenje, ali mu se ne da. Čini mu se da mu je tijelo još mlado i izdržljivo.

A taj Miro je onaj mali Stipin. Nije se loše ponašao kao dječak. Dobro je i učio. Svi su mislili da će završiti visoke škole. Međutim, u srednjoj školi krenuo je lošim putem. Ponašanje mu je postajalo lošije, kao i ocjene. Ubrzo se čulo da se drogira. Mjesto je prepričavalo događaje. Otac ga je tada, izgleda, počeo tući. Jednoga dana se odupro, redarstvo ga je odvelo i počeo je njegov hod po popravnim ustanovama. Kad baš tako hoće, neka mu bude! Antu samo zanima tko mu je prodavao drogu. Taj će to sutra možda pokušati i njegovoj djeci. Spreman je sve učiniti da se to ne zbude. A ako se ipak zbude? Zurio je u prazno. Nije lako biti ugladeni gospodin. Nekada je to mrzio. Započelo je sve zbog vreće krumpira. Slike su se redale kao na filmu.

Bili su gladni. Odgojitelj ih je poslao u grad donijeti punu vreću krumpira. Naravno da ih nisu mogli jesti onako sirove, ali to je značilo da će se pojaviti na stolu prigodom sljedećeg obroka. Jedanput su tako nosili sanduk jabuka. Na početku je bio pun, a na kraju poluprazan. Tko mari za kaznu. Važno da su ih kušali. Usput je bilo i zanimljivo prolutati gradom. Ništa posebno, tek da se čovjek malo opusti. Ugladeni i dobro obučeni pogledavali su ih preko oka. Sklanjali su se da ih ne bi zaprljali svojom vrećom. Ante je to opazio i ni sam ne zna zbog čega, mržnja se počela kupiti u njemu. Bilo mu je došlo da od krumpira napravi kašu i sve ih dobro izmaže. Neka znaju tko je Ante i kakvo je njegovo dostojanstvo. Najteže im

je bilo kada su se približavali željezničkoj postaji. Puno naroda, a prostora malo. Dok su se tako probijali, vreća se najedanput otvorila i krumpiri su poletjeli van poput preplašenih pilića. Ante je zabezeknuto gledao za njima. Ponetko je opsovao, ponetko šutnuo koji krumpir, ali se nitko nije sagnuo pomoći im. Oni su išli svojim putem. Odjedanput Ante ugleda čudan prizor. Nosači se poređali u vrstu. Izgledalo je kao da nekoga hoće tući. Poznaje ih, često ih je viđao na postaji. Ponekada nešto zarade, obično se šale i pomalo pijuckaju. Uvijek su mu se činili dobroćudni. Na znak jednoga od njih pođoše. Hvatali su krumpire po postaji, odrješito sklanjali prolaznike i vreća je uskoro ponovno bila puna. Izgleda da nije nedostajao ni jedan jedini krumpir. »Požurite djeco kući«, rekli su im na kraju. Otišli su bez riječi, smeteni. No, zapamtili su te ljude. Sutra su im odnijeli bocu vina, nije im bilo važno što su ga ukrali u obližnjoj prodavaonici, htjeli su samo počastiti svoje nove prijatelje.

Zazvonio je telefon. Tajnica je javljala da je Miro upravo otišao. Šutio je trenutak, a onda se proderao da ga je trebala zaustaviti. Osjetio je neugodnu tišinu u slušalici. Shvati da je pogriješio. Ispričao se kratko i lupio šakom o stol. Vidio je otvoren prozor. Primaknuo mu se i viknuo:

»Miro«!

Jedan čovjek je zastao, drugi su se okrenuli da vide koji to bolesnik u podne, iz neke zgrade, viče s drugog kata.

MITO

»Tata je opet donio šipke«, viknuo je mali Josip s vrata. Majka je nehajno odmahнула rukom i zapovjedila mu da ih odnese u smočnicu. Puno ih je već tamo imala. No, što da s njima uradi? Grijeh je baciti ih u smeće.

A to sa šipcima počelo je gotovo već na samom početku liječničke službe njezina muža Hrvoslava. Vrativši se jednoga dana iz bolnice donese sa sobom bijelu vrećicu punu nečega. Kada ga upita što se nalazi unutra, reče joj da otvori i vidi. Iznenadila se. Sve sami birani zreli šipci. Nije mu ništa govorila koliko su potrebni u kući. Uostalom, djeca ih ne vole previše, kao ni Hrvoslav, samo ona. Nije joj bio ni rođendan, opet, zar bi joj baš šipke kupio za tu prigodu? Išćuđavala se.

»Dali su mi ih bolesnici«, dodao je sa smiješkom.

Bolesnici? Zbog čega bi bolesnici njemu davali šipke. Nije li to mito? Bolje rečeno, ne će li to netko protumačiti kao mito. Nije važno što cijena svega nije velika, ima svakvih ljudi. Hrvoslavu je bilo svejedno. Samo lud čovjek može to tako protumačiti. U tom slučaju neka bude kako kaže. Njemu je dosta svega, svih priča okolo i svih nagađanja hoće li netko nešto protumačiti ovako ili onako.

Hrvoslav još pamti s kojim osjećajem mu je stari Zvonko dao vrećicu. Bio je siromašan, novaca nije imao, ali je svejedno htio nešto dati svome liječniku. Da, baš tako ga je oslovljavao. Uspio mu je pomoći u teškoj bolesti i Zvonko to nije zaboravljao. Htio mu se odužiti. Nije bilo važno što Hrvoslav nije bio spreman ništa primiti, on je osjećao da mu nešto mora darovati.

»Evo, tu je to sa mnom«, rekao je Zvonko i posegnuo za vrećicom.

Bila je to ista ona vrećica zbog koje se Hrvoslav grizao u sebi. Nije mu bilo jasno da kada netko ide kod liječnika sa sobom nosi i svoje stvari. A sada bi to trebalo postati njegovo.

»Unutra su šipci, tek sam ih jutros ubrao. Rodili su dobro ove godine, birao sam one najbolje.«

Hrvoslav je zbunjeno popuštao Zvonkinom izražavanju zahvalnosti.

»Imaju u sebi dosta vitamina, znate vi to liječnici bolje od mene. Rodili ponovno dogodine ili ne, Vaš će Vam Zvonko uvijek po koji donijeti. Puno ste mi pomogli. Hvala Vam. Pozdravite obitelj.«

Otiđe Zvonko i muški zatvori vrata. Sestra se osmijehnu. Hrvoslavu nije bilo ni do čega. Što će s tolikim šipcima? Sjetio se. Dat će pola sestri. Uspio ju je uvjeriti da uzme barem trećinu. Ostalo će ponijeti kući, smislit će već nešto što će s njima. U susjedstvu stanuje jedna južnjačka obitelj. Oni će šipke zacijelo voljeti.

Priča je tako krenula. Sljedeći bolesnici nisu previše govorili. Samo su ostavljali vrećice sa šipcima. Ako ne bi bilo primjereno godišnje doba, govorili bi da će oni ponovno doći. Uglavnom su održavali svoja obećanja. Ništa se ne zna, može liječnik ponovno zatrebati. Jednoga dana Hrvoslavu je palo na pamet da se i sam uključi u igru. Dosadilo mu već da ljudima objašnjava da on za svoj rad ne želi primati nikakav novac, nikakve darove; on samo radi svoj posao i drago mu je da im je uspio pomoći. Nekada bi ponekoga uvjerio, ali bilo ih je upornih. Njima je govorio »Pa, eto, dobro, nisu mi mrski šipci,

hvala Vam.« Računao je da oni ne će puno potrošiti, a njemu je svejedno. Vidio je da im je bilo malo čudno, ali su i sami razmišljali. Bolje da im je rekao da su mu dragi šipci nego nešto drugo. Ima i među liječnicima prilično poštenih. Eto, taj Hrvoslav. Samo uzima šipke. No, što će mu toliki? Baš ih briga Važno je da su se odužili i da se sada mogu pouzdati da će dobro obaviti svoj posao. A ne da zbog običnih šipaka pođe nešto po zlu.

»Zašto ljudi u kraju u kojemu radi tako se uporno žele odužiti za nešto što se podrazumijeva samo po sebi«, često se Hrvoslav pitao? Nije mogao lako pronaći odgovor. Nema druge, nego da se rješenje te zagonetke nalazi u povijesti. Ovim su krajevima prolazile razne vlasti i razni silnici. Trebalo je svakoga udobrovoljiti da bi se ostalo na životu. Najteže je bilo u tursko vrijeme. Ti su razvili savršeni sustav podmićivanja. Hrvoslav nije znao kako bi sve to primjerenije nazvao. Čitao je mnogo o tome, na raznim stranama. Ljudi su pamtili, uporno pamtili. Osuđivali su takav način ponašanja, a sami su nastavljali isto. Kako nitko nema snage jedanput s tim prestati?! Ne potiče li i on sam u njima taj korov, taj povijesni nanos kojega mrze, a nikako da ga se oslobode?

Jednoga dana itekako je počeo odgovarati na ova pitanja. Ravnatelj ga je pozvao u svoj ured. Veliki stol, velika kožna stolica. Hrvoslavu je bilo svejedno. Nikada se nije volio razbacivati, ljude je cijenio po njihovoj nutrini, a ne po vanjštini.

»Stigla je prijava protiv tebe«, rekao je kratko ravnatelj.

Prijava!? Kakva prijava? Posao je savjesno obavljao, ni s kim se, kao i uobičajeno, nije sporio kroz proteklo vrijeme.

»Rekli su da primaš mito«.

Mito, kakvo mito? Ma da nisu oni šipci?!

»Gospodine ravnateljju, svi ti šipci koje mi donose nisu nikakav moj uvjet za bilo što, ni sam ne znam što ću s njima. Nikada ništa nisam pitao, sami donose. Hoćete li da ih odsada Vama donose«, bio je Hrvoslav pomalo zloban. Ipak ga je ravnateljeva izjava povrijedila.

»Ne, meni ne trebaju, mogu ih i sam kupiti. Uostalom, nikada nisam primao i ne primam mito«, bio je odrješit ravnatelj.

Hrvoslav se smrknu. Brzo je razmišljao što će odgovoriti. Ravnatelj uvidi da je pretjerao.

»No, no, ne primajte sve ovo previše ozbiljno. Već sam se prije raspitao i znam o čemu se radi. Poteškoća je samo da ima nedobronamjernih ljudi. Nešto moramo učiniti. Što misliš da sestra te tvoje šipke kada ih dobiješ odnese u zajedničku prostoriju za kavu? Tako nitko ne će moći ništa prigovarati. Neka ih nosi doma tko hoće. Jedini je uvjet da Vi pokupite sav ostatak. Može?«

Hrvoslavu je sve ionako bilo svejedno.

»Može«, odgovorio je kratko.

»Moramo sve učiniti da iz svega ovoga ne bi ispalo nešto gore«, dodao je ravnatelj.

Hrvoslav je samo kimnuo glavom. Počastit će ravnatelja kavom. Možda i to proglase mitom?! Stvarno su ljudi čudni. Zbog nekoliko šipaka, do kojih mu osobno nije mnogo stalo, da ga unište u službi! Zašto se ne obore na one o kojima se štošta šuška? Možda ih se boje ili im ne mogu tako lako pronaći dokaze kao njemu, našalio se u sebi i produžio uzdignute glave niz bolnički hodnik.

IZ RECENZIJA

Osebujni književni cvijet

Rukopis Miljenka Stojića posjeduje brojne odlike zanimljivog, životno uvjerljivog i književno vrijednog pisma. Sastavljen je od dvadeset i pet kratkih priča nejednake duljine, raspoređenih u pet ciklusa, a ostvaren je različitim spisateljskim strategijama i tehnikama – od oskudne deskripcije do sugestivnih evokacija s prodorima u psihologiju likova. Dominantnim karakteristikama rukopis je u cijelosti vezan za svijet Bosne i Hercegovine, a prepoznamo ga u škrtom i teškom životu i potresnim sudbinama njezinih ljudi, u slikama i refleksijama povijesti (one poznate i one manje poznate, zabranjivane, prešućivane, očuvane u pamćenju njezinih ljudi), ali i u slikama, smrtima i krvlju ne tako daleke prošlosti i suvremenosti koja brojnim dvojabama, otvorenim pitanjima, nerazumijevanjima, političkim lažima i svirepim interesima pokušava promijeniti život.

Stojićeve priče obuhvaćaju posljednjih sedamdesetak godina dvadesetoga stoljeća (četrdesete godine, hrvatsko proljeće, najnoviji rat,...), a događaju se na brojnim stranama gdje su njegovi junaci, zapravo mali ljudi, voljom sudbine, a još više oktroirane političke dogme, potražili mjesto pod suncem i – spas! Osuđeni na težak i mukotrpni život, k tome još i s teretom nametnuta grijeha i političke nepoćudnosti, junaci se Stojićevih priča na različite načine dovijaju sudbini: rade mukotrpno, trguju, čuvaju i vjeruju. I u najtežim trenucima, koji nikako da ih mi-

moidu, ne zaboravljaju svoj bosanski/hercegovački kraj, svoje najbliže, svoju vjeru i crkvu; ustrajni su i uspravni u svojim ljudskim i svojim nacionalnim osjećanjima, nepokolebljivi su i uvijek spremni na žrtvu.

Iako se s junacima Stojićevih priča povijest poigrala na različite načine – svejedno je li riječ o svećenicima, radnicima na privremenom radu, ratnicima i običnim malim ljudima – oni svojim životom i svjetonazorom najbolje svjedoče o otpornosti i pobjedi života nad zlom, nedaćama, nesrećama i politikama, bez obzira na njihov predznak! Bilo onaj povijesni ili pak onaj ovovremenih intonacija i naglasaka, čitljivih u efektnim i rječitim Stojićevim sugestijama i naznakama. Upravo zato Stojićeve junake, naše susjede i bližnje, ne može pokolebati ništa; ni laži, ni podvale, ni uhođenja ni zatvori; oni ustrajavaju zlu, podvalama i lažima, zatvorima i smrtima usprkos!

U slojevitim prostorima Stojićevih priča prošlost i suvremenost isprepliću se na brojne načine u nerazmrsivo klupko. Uistinu je teško kazati što čemu prethodi: da li povijest suvremenosti ili pak suvremenost pokazuje da povijest na ovim prostorima još nije prestala, da još uvijek traje i traži nove žrtve.

Stojićeve priče rječit su i pamtljiv album potresnih ljudskih sudbina. Svaka na svoj način vrijedna pamćenja i literarne obrade, privlače i ljudskom potresnošću i književnom vrijednošću, rječitom obrnuto proporcionalno kratkoći svojeg oblika. Premda nekim intonacijama bliske književnom iskustvu Ićana Ramljaka, osebujan su i vrijedan književni svijet i dobrodošlo obogaćenje naše suvremene pripovjedačke književnosti. Stoga sam uvjeren da će lako naći svoju čitalačku publiku.

Ivan J. Bošković

U potrazi za istinom

Pripovjedna proza suvremenoga hrvatskog pisca Miljenka Stojića pod naslovom *Ne dirajte bijelog labuda*, sastavljena od pet dijelova unutar zbirke: Zlosilje, Daleki su puti, Koraci moji odlučni budite, Bistrenje izvora i Kućica u perivoju, pojavljuje se u književnom smislu u okviru gotovo ispovjednih tekstura.

Njen vremenski opseg obuhvaća više od pola dvadesetoga stoljeća u nizu kratkih novela i prikazuje zbilju potonula doba dodirujući i suvremenost. Likovi u ovoj pripovjednoj prozi, često nalik na skicozne pojave pred kazališnim zastorom, javljaju se i zamiču uronjeni u časak znakovit za njihovu sudbinu ili narav. Čini se da je autor poznavao sve osobe koje spominje u novelama, sabirao je u sebi elemente faktografije i stoga vjerno svjedočio o vremenu i zbivanjima.

Ova zbirka nije mitsko tkivo, ona je posvjedočena zbilja zasnovana na diskursu empatije prema nesretnima, izgubljenima, odbačenima, prevarenima; ovo je psihološka introspekcija koja se trudi odgonetnuti život bića što se ostvaruje u uzajamnom djelovanju sa sredinom, obitelji ili cijelim narodom. Takva empirijska proza svjedoči koliko čovjek reagira na vanjske utjecaje, nosi u sebi ožiljke, uvučen u intenzivni proces života ponekad nespreman za taj isti život. Autor iznosi ne samo znanja uma, nego i srca i iz redaka ove proze struji osjećajna energija, razumijevanje govora neizrečenih riječi, odmakla vremena nasilja prikazuju se vjerno, bez pretjeranosti, a to je važna značajka ovakva ispovjedna književnog djela. I kao što iznosi teoretičar Lotman: »Shvatiti život znači naučiti njegov mračan jezik«, potvrđuje ova zbirka pripovjedaka kojoj je jezik života postao jezikom djela.

Namjera pripovjedača ostvarila se stilski krajnje jednostavnim jezikom, bez ukrasa, alegorija ili metafora; morfologija ovoga teksta nema namjeru ulaziti u apstrakcije, udaljavati se i postajati nejasnom, zgrušanom u nedostupnim autorovim ponorima intime. Tekst može dodirnuti svakoga tko zna čitati, on je u potrazi za istinom, a svaka prava umjetnost jest u potrazi za istinom. Ujedinjuju se u knjizi dužnost i ponos, prkos i razočaranja, nade i snovi likova iz stvarnoga života, a ipak kao da nad svima lebdi ono nevidljivo, neka providnost koja ih je bacila baš tu, baš u tome trenu. Njihova vjera u Boga, kojoj je vrijeme zlosilja bilo nesklono, naivnost da postoji ovozemaljska pravda, strpljenje i posrtanje u dobu šutljivosti i laži, potaknuli su autora da s razumijevanjem otrgne zaboravu prostor i doba koje se tek otkriva. Umjetnost je često način, model i nada preživljavanja, pa sam narator jamči: »Ne znam što je ovo što pišem. Priča i jest i nije. Pjesma i jest i nije. Uostalom, zar je to uopće važno. Bilo što bilo, ispisati mi je bjelinu ovog lista da zaborav ne bi pao na krišku života u još neiskusnoj ruci.«

U toj našoj dalekoj a tako bliskoj Bosni i Hercegovini, gdje smo naučili spoznati različitost kao vrijednost, poštivati drugoga kao samoga sebe, u gustom šumi života kroz stoljeća prepoznavali smo i jednu od najvažnijih staza – svoj jezik. On nam je uz vjeru u Boga, omogućio da se ne izgubimo, da opstanemo kao dio zajednice, osobito one ponižene, da budemo. Na tome tragu je i ova knjiga kratkih novela koja strukturom jezičnih oblika, mišlju i onim što iznad stvarnosti lebdi nad likovima, svjedoči o etničkom biću hrvatskoga naroda.

Nevenka Nekić

ŽIVOTOPIS

Miljenko je Stojić suvremeni hrvatski književnik, novinar i teolog. Rođen 1. lipnja 1960. u Dragičini kod Međugorja. Maturirao na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Filozofiju i teologiju sluša u Zagrebu, Sarajevu i Jeruzalemu. Za svećenika zaređen 1987. u Mostaru. Na sveučilištu »Antonianum« u Rimu 1991. postiže licencijat iz teologije, specijalnost kršćanska i franjevačka duhovnost. Proputovao Europu, Bliski Istok i Ameriku. Živi i radi u Mostaru, Međugorju i Zagrebu.

Tijekom svoga svećeničkog rada bio je duhovni pomoćnik, odgojitelj bogoslova i sjemeništara, radio s mladima. Ratne neprilike učinile su da se bavi i vojnim dušobrižništvom. Godine 1993. utemeljuje Informativni centar »Mir« Međugorje i u njemu razvija odjele: Izvještajna agencija; Multimedijalni odjel; Ured informacija; Društvo vodiča za hodočasnike u župi Međugorje; Nakladnička djelatnost; Radiopostaja »Mir« Međugorje. Tajnikom Hercegovačke franjevačke provincije i predsjednikom Upravnog vijeća Informativnog centra »Mir« Međugorje imenovan je 2001. U Zagrebu ustanovljuje i razvija zakladu Informativni centar »Mir« Međugorje. Idejni je začetnik i prvi koordinator HIK-a '04 (www.hik04.info). Glavnim urednikom u Fram-Ziralu postaje 2005.

Piše pjesme, oglede, djela za djecu, kratke priče, aforizme, književnu kritiku, stručne i novinarske članke, uređuje knjige te prevodi. Pjesmama je zastupljen u različitim antologijama, a uvršten je i u čitanke i lektiru

hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Prevođen je na više jezika. Član je DHK, DHK HB i još drugih sličnih udruga. Surađuje u različitim javnim glasilima. Prvi je hrvatski književnik koji je svoja djela postavio na svoje osobne stranice na Internetu (www.miljenko.info).

Djela:

Sa svetom Klarom (Vijeće franjevačkih zajednica, Zagreb, 1993., prijevod); *Unatoč svemu* (Naša ognjišta, Tomislavgrad, 1994., pjesme); *Ta vremena* (K. Krešimir, Zagreb, 1995., ogledi); *Pjesma blizini* (Ceres, Zagreb, 1995., pjesme); *Kaplja* (Ziral, Mostar – Zagreb, 1997., pjesme); *Paljenje svijeće*; (ICMM, Međugorje, 1998., ogledi); *Čudesni dani*; *Moj molitvenik*; *Priča o Suzani*; *Kraljica mira* (u Miljenko Stojić – Krešimir Šego, *Anđeli moji*, ICMM, Međugorje, 1999., slikovnice); *S onu stranu side* (Cenacolo, Saluzzo, 1999., prijevod); *Prijatelji* (Naklada Jurčić, Zagreb, 2000., pjesme); *Svetište Kraljice mira* (ICMM, Međugorje, 2000., multimedija); *Sirovi blues* (Ziral, Mostar – Zagreb, 2001., pjesme); *Raspretavanje vatre* (ICMM, Međugorje, 2001., ogledi); *Ivan pod križem* (ICMM, Međugorje, 2001., slikovnica); *Razgovori svetaca na Trgu sv. Petra* (Ziral, Mostar – Zagreb, 2001., prijevod); *Golgote glas* (DHK HB – Matica hrvatska, Mostar – Čitluk, 2002., pjesme); *Rijeka* (ICMM, Međugorje, 2002., ogledi).

KAZALO

ZLOSILJE

Pet Očenaša	7
Koze barba Jere	11
Krađa	17
Dobar dan, gospodine Domoljube.....	25
Mastermind	31
Dobar momak	35

DALEKI SU PUTI

Valovi života	41
Ne plači, baby, ne plači.....	47
Rješenje	51
Mica	57

KORACI MOJI ODLUČNI BUDITE

Kruška	63
Komšija	69
Ana	73
Je li ovo uskrсна priča.....	77
Ruža.....	79
Ne dirajte bijelog labuda	85

BISTRENJE IZVORA

Ukopna motika	93
Kad one prosvjeduju	99
Prijavak baki.....	105

Točka	111
U cvjećarnici	115

KUĆICA U PERIVOJU

Sukno.....	123
Tri mogućnosti.....	129
Krumpiri	133
Mito	137

Iz recenzija..... 141

Osebujni književni cvijet (*Ivan J. Bošković*) 141

U potrazi za istinom (*Nevenka Nekić*)..... 143

Životopis..... 145

U IZDANJU FRAM-ZIRALA OBJAVLJENO:

1. - 142. ...Pogledati na www.fram.ba
143. M. Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske povijesne predaje i legende iz BiH (II.)*
144. Lj. Rupčić - A. A. Zvjagin, *La mère*
145. L. Padovese, *Razgovori svetaca na Trgu sv. Petra*
146. Lj. Rupčić, *Temeljne vrijednosti*
147. Lj. Rupčić - A. A. Zvjagin, *La madre*
148. S. Milić, *Putovanje u beskraj*
149. Lj. Rupčić - A. A. Zvjagin, *Mamъ*
150. U. J. Lončar, *Plovidba bez povratka*
151. J. Ratzinger, *U službi istine: članci, predavanja, intervjui*
152. Ž. Medak, *Automobilski rječnik: hrvatski • engleski • njemački; croatian • english • german; kroatisch • englisch • deutsch*
153. S. M. Džaja, *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878. – 1918.): Inteligencija između tradicije i ideologije*
154. Lj. Rupčić - A. A. Zvjagin, *La via crucis: Il mistero dell' amore onnipotente di Dio*
155. Hugo M. Enomiya-Lassalle, *Meditacija kao put k iskustvu Boga*
156. *Sveta Klara Asiška: Pisma uz jubileje (1193. – 1253. – 2003.)*
157. T. Marić, *Medijska politika od indoeuropskog pranakroda do ujedinjenih naroda*
158. M. Semren, *Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga*
159. Lj. Rupčić, *Novi zavjet i Psalmi (sedmo izdanje Novoga zavjeta i drugo izdanje Psalama)*
160. B. S. Pandžić (priredio), *Acta Franciscana Hercegovinae, Svezak II. 1700. – 1849.*
161. B. S. Pandžić (priredio), *Acta Franciscana Hercegovinae, Svezak III. 1850. – 1892.*
162. *Blagi revolucionar: Sveti Franjo Asiški*
163. B. Brkić, *Od Hercegovine do Konga*
164. M. Lončar (uredio), *Spisi svetoga Franje i svete Klare: latinski i hrvatski jezik*
165. Lj. Rupčić, *Novi zavjet i Psalmi (osmo izdanje Novoga zavjeta i treće izdanje Psalama)*
166. Lj. Rupčić, *Novi zavjet i Psalmi (deveto izdanje Novoga zavjeta i četvrto izdanje Psalama)*
167. M. Lončar (uredio), *Spisi svetoga Franje i svete Klare: hrvatski jezik*
168. A. Marić, *Kraljica Katarina Kosača*
169. Š. Š. Čorić, *S one strane granice*
170. M. Stojić, *Ne dirajte bijelog labuda*

Nakladnici
FRAM-ZIRAL
88000 MOSTAR, Put za Aluminij bb
tel./faks: + 387 36 351 281, 351 282
grafička priprema: 351 284
e-pošta: fram@fram.ba
www.fram.ba

NAKLADA K. Krešimir d.o.o.
10000 Zagreb, Vatrogasna 15
tel./faks: + 385 1 37 50 468
e-pošta: k.kresimir@zg.htnet.hr
www.nakladakkresimir.hr

Za nakladnike
fra Ivan Ševo
mr. sc. Marica Kordić

Oblikovanje i računalni slog
FRAM-ZIRAL

Tiskano u srpnju 2005.

Tisak
FRAM-ZIRAL

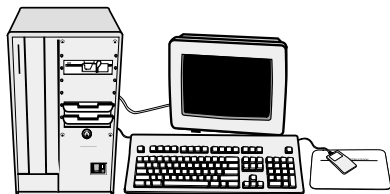
Hvala lijepa

Tekst o tvrtkama nije lektoriran.

AGENCIJA ZA KNJIGOVODSTVO I ŠPEDICIJU

**Ul. Andrije Šimića bb
88320 LJUBUŠKI**

**Tel./fax: +387(0)39 835 470
+387(0)39 833 890
+ 387(0)39832 483**

**www.ljubuski.net/tomic
e-mail: tomic@ljubuski.net**

G.P. "BUMAT"

**Ako nešto želite graditi,
samo nas nazovite**

TREBIŽAT - ČAPLJINA

GSM: +387 63 357 266

TEL/FAX: +387 36 650 767

RM & Company

d.o.o. Ljubuški

**PODUZEĆE ZA
GRADITELJSTVO I TRGOVINU**

Tel.: +387 (0)39 833 567 Mob.: +387 (0)63 324 526

ELMEX

PODUZEĆE ZA TRGOVINU NA VELIKO I MALO
I USLUGE, EXPORT-IMPORT d.o.o. LJUBUŠKI

88320 LJUBUŠKI, A. Šimića bb,
Tel/fax: 039/833-780

FERIMPORT d.o.o.

88320 LJUBUŠKI, Bana Jelačića bb
Tel./Fax: 039/832-935, Tel: 039/833-989,
Mob: 063/372-310 e-mail: ferimport@tel.net.ba

***SANITARIJE**

***ELEKTRO MATERIJAL**

***KERAMIKA**

***GRIJANJE**

DESIDERIO

**PRODAJA,
VELEPRODAJA,
MALOPRODAJA
SAKRALNIH ARTIKALA I
SUVENIRA**

88266 Međugorje BiH, Bijakovici, Podbrdo
e-mail: desiderio@tel.net.ba www.tel.net.ba/desiderio

PERIĆ d.o.o.

PROMET NAFTOM I NAFTNIM DERIVATIMA

LJUBUŠKI

Tel: ++387 39 832-434,

832-436;

Fax.: ++387 39 832-437

TERMOSTAKLO

d.o.o. KOČERIN-Š.BRIJEG

Telefoni: +387 39 711-556;

711-625;

Fax: +387 39 711-626;

Mob: 063 326-598

www.termostaklo.com;

e-mail: termostaklo@tel.net.ba

export-import d.o.o.

CENTRA COMMERCE

Humac bb, 88320 **LJUBUŠKI**, BiH

Centrala - Tel: +387 (0)39 832-325;

832-326

833-694,

Maloprodaja: +387 (0)39 833-217

Fax: +387(0)39 833-327

E-mail: centra-commerce@tel.net.ba

GOYATOURS

Bijakovići bb 88266

Međugorje, Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0)36 650 061

Fax: +387 (0)36 651 700

Mob: ++387 (0)63 320 061

www.goyatours.com

oli@goyatours.com

KAVA
BRAZIL

EUROVIP

Vrtlarija Dragičević

88266 MEĐUGORJE, Tomeđa b.b.

*RUŽE

*UKRASNI GRMOVI

*SOBNO CVIJEĆE

Tel./fax: 00387 36 650-575

Tel: 00387 36 651-167

Mob: 00385 98 427-943

00387 63 360-803

*UREĐENJE VRTOVA

E-mail: miro.dragicevic@tel.net.ba

SELAK d.j.o. ČITLUK

88260 ČITLUK, Neretvanska bb;

Tel: +398 36 642-267,

fax: 642-353

Benzinska crpka: ČITLUK, Neretvanska bb;

Tel: + 387 36 643-229

DTD
TRADE

Kamini
na kruto gorivo

I zima
može biti

ljetno

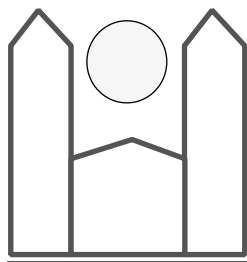
Trn, 88240 Široki Brijeg

Tel.: 00387(0)39 70 47 47

www.dtd-trade.ba

branko_lucic@net.hr

**PANSION
i
RESTORAN
MEĐUGORJE**

BiH-88266 MEĐUGORJE

pansion - TEL/FAX: +387 36 / 650-458

restoran - TEL: +387 88 / 651-003

e-mail: veselko.medic@tel.net.ba

Tel: 036/650-006 , 643-006
mob: 063/324-077 , 063/324-177

Miljenko Stojić, teolog, književnik i novinar, rođen je 1960. u D. Dragičini kod Međugorja. Studirao u Zagrebu, Jeruzalemu, Sarajevu i Rimu gdje magistrira kršćansku duhovnost. Član Hercegovačke franjevačke provincije. Odgojitelj mladih, vojni kapelan, utemeljitelj Informativnog centra »Mir« Međugorje i Radiopostaje »Mir« Međugorje. Piše pjesme, ogleda, djela za djecu, kratke priče, aforizme, književnu kritiku, stručne i novinarske članke, uređuje knjige te prevodi. Zastupljen u antologijama, lektiri i prevođen u tuđe jezike.

Kritičari o knjizi

Stojićeve priče obuhvaćaju posljednjih sedamdesetak godina dvadesetoga stoljeća.

U slojevitim prostorima ovih priča prošlost i suvremenost isprepleteni su na brojne načine u nerazmrsivo klupko.

Stojićeve priče rječit su i pamtljiv album potrebnih ljudskih sudbina.

Ivan J. Bošković

Likovi u ovoj pripovjednoj prozi, često nalik na skicozne pojave pred kazališnim zastorom, javljaju se i zamiču uronjeni u časak znakovit za njihovu sudbinu ili narav.

Tekst može dodirnuti svakoga tko zna čitati, on je u potrazi za istinom, a svaka prava umjetnost jest u potrazi za istinom.

Nevenka Nekić

www.miljenko.info

ISBN

9958-37-038-7 (Fram-Ziral)
935-6853-24-8 ("K. Krešimir")